

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO TELEVİZYON VE SİNEMA ANABİLİM DALI
RADYO VE TELEVİZYON BİLİM DALI

ULUS-DEVLET VE MİLLİYETÇİLİK-MİLİTARİZM
İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE SİNEMADA KIBRIS
SORUNU

Hande TOPLU

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Doç. Dr. Sinem Evren YÜKSEL

Konya-2023

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM - ULUS-DEVLETİN OLUŞUMU VE MİLLİYETÇİ-MİLİTARİST İDEOLOJİLER.....	5
1.1. Ulus Kavramı ve Ulus-Devlet Modelinin Oluşumu.....	5
1.2. Ulus-Devletin İdeolojisi: Milliyetçilik.....	10
1.2.1. Milliyetçilik ve Kadın Kimliğinin Kurgulanışı.....	16
1.2.2. Milliyetçilik, Militarizm ve Erkeklik.....	21
1.2.3. Çocukluğun Milliyetçi ve Militarist İnşası.....	26
İKİNCİ BÖLÜM - MİLLİYETÇİ-MİLİTARİST İDEOLOJİLER BAĞLAMINDA KIBRIS SORUNU.....	31
2.1. Helen Milliyetçiliği ve Megali İdea'nın Doğuşu.....	31
2.2. Türk Milliyetçiliğinin Başlangıcı ve Gelişimi.....	35
2.3. Kıbrıs Sorunu.....	39
2.3.1. Kıbrıs'ın Osmanlı İmparatorluğu Dönemindeki Durumu.....	40
2.3.2. 1940'lar ve 1950'lerde Kıbrıs Sorunu.....	42
2.3.3. Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti ve 1960'larda Kıbrıs Sorunu....	46
2.3.4. 1970'lerin İklimi ve Kıbrıs Barış Harekâtı.....	53
2.3.5. Harekâttan Sonraki Sürece Kısa Bir Bakış.....	54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM - MİLLİYETÇİ VE MİLİTARİST İDEOLOJİLER BAĞLAMINDA SİNEMADA KIBRIS SORUNU.....59

3.1. On Korkusuz Adam.....	62
3.1.1. Rumlar Tarafından Kıbrıslı Türklere Yapılanların Gösterilerek Çatışma Zemininin Oluşturulması.....	62
3.1.2. Kıbrıs’a Gidecek Gönüllü Grubunun Oluşturulması.....	64
3.1.3. Gönüllü Türklerin Adaya Gelişi ve Rumlarla Yapılan Çatışmalar.....	67
3.2. Şehitler.....	71
3.2.1. Üsteğmen Kemal’in Kıbrıs’a Gidişi.....	72
3.2.2. Kıbrıs’taki Atmosfer ve Milliyetçi-Militarist Söylemler İçeren Sahneler.....	73
3.2.3. Türk Milliyetçiliğini Pekiştiren İmgeler ve Genel Değerlendirme.....	76
3.3. Göklerdeki Sevgili.....	78
3.3.1. Vatansever Bir Türk Subayı Olarak Timur.....	78
3.3.2. Timur’un Kıbrıs’a Gidişi Çerçevesinde Milliyetçi-Militarist Söylemin İnşası.....	80
3.3.3. Filmde Dikkat Çeken Diğer Noktalar ve Genel Değerlendirme.....	83
3.4. Kartal Yuvası.....	85
3.4.1. Adadaki Atmosferin Aktarılması.....	85
3.4.2. Milliyetçiliğin Din Üzerinden Kuruluşu.....	87
3.4.3. Barış Harekâtı’na Giden Süreç.....	89

3.5. Zindan.....	91
3.5.1. Ak Güvercin İmgesi.....	92
3.5.2. Polat ile Maria'nın Birlikteliği Üzerinden Oluşturulan Toplumsal Kutuplaşmalar ve Milliyetçi Çatışmalar.....	93
3.5.3. Barış'ın Doğumu ve Yaşatılması.....	95
3.5.4. Milliyetçi Ayrılıkların Din Üzerinden Gösterilmesi ve Filmde Dikkat Çeken Diğer Noktalar.....	97
SONUÇ.....	100
KAYNAKÇA.....	107

ÖNSÖZ

Tez çalışmam boyunca bilgi ve deneyimlerini benimle paylaşan, görüş ve önerileriyle beni yönlendiren, sabrı ve ilgisiyle desteğini her zaman hissettiren çok kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Sinem Evren Yüksel'e, lisans eğitimimde kendisinden aldığım dersler doğrultusunda bakış açımı değiştiren ve akademiye olan ilgimi fark etmemi sağlayan çok kıymetli hocam Prof. Dr. Meral Serarslan'a, üzerimde emeği olan tüm hocalarıma, beni sevgi ve destekleriyle bugünlere getiren sevgili aileme ve her zaman yanımda olan sevgili arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

ÖZET

ULUS-DEVLET VE MİLLİYETÇİLİK-MİLİTARİZM İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE SİNEMADA KIBRIS SORUNU

Ulusların geçmişinde iz bırakan olayların sinemada nasıl temsil edildiği her zaman önemli bir tartışma konusu olmuştur. Filmler, tarihsel gerçeklikleri kurgusal hikâyeler aracılığıyla izleyiciye sunmakta, tarihin algılanma ve yorumlanma biçimine etki etmektedir. Bu noktada filmlerde ne anlatıldığı ve nasıl anlatıldığı önem kazanmaktadır. Türkiye tarihinde önemli bir yeri olan Kıbrıs sorunu ise milliyetçi ideolojinin ön planda olduğu olayları içermektedir. Bu çerçeveden hareketle bu çalışma Kıbrıs sorununun milliyetçi-militarist ideolojiler çerçevesinde sinemada nasıl temsil edildiğini araştırmaktadır.

Çalışmada incelenmek üzere *On Korkusuz Adam* (Tunç Başaran, 1964), *Şehitler* (Çetin İnanç, 1974), *Göklerdeki Sevgili* (Remzi Jöntürk, 1966), *Kartal Yuvası* (Natuk Baytan, 1974) ve *Zindan* (Remzi Jöntürk, 1974) filmleri örnek olarak belirlenmiştir. Bu filmler ideoloji analizinden ve tarihsel yaklaşımdan yararlanılarak çözümlenmiştir. Araştırmada, Kıbrıs sorununu konu alan filmlerin dönemin politik atmosferiyle yakından ilişkili olduğu ve milliyetçi-militarist ideolojiye hizmet eden temsiller barındırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ulus-devlet, Milliyetçilik, Militarizm, Kıbrıs Sorunu, Türk Sineması

ABSTRACT

THE CYPRUS PROBLEM IN CINEMA WITHIN THE FRAMEWORK OF NATION-STATE AND NATIONALISM-MILITARISM RELATIONS

How the events that left their mark on the history of nations are represented in cinema has always been an important topic of discussion. Films present historical realities to the audience through fictional stories and influence the way history is perceived and interpreted. At this point, what is told in the films and how it is told gains importance. The Cyprus problem, which has an important place in the history of Turkey, includes events in which nationalist ideology is at the forefront. Based on this framework, this study investigates how the Cyprus problem is represented in cinema within the framework of nationalist-militarist ideologies.

The films *On Korkusuz Adam* (Tunç Başaran, 1964), *Şehitler* (Çetin İnanç, 1974), *Göklerdeki Sevgili* (Remzi Jöntürk, 1966), *Kartal Yuvası* (Natuk Baytan, 1974) and *Zindan* (Remzi Jöntürk, 1974) were selected as examples to be examined in the study. These films have been analyzed by using ideology analysis and historical approach. In the research, it was concluded that the films about the Cyprus problem were closely related to the political atmosphere of the period and contained representations that served the nationalist-militarist ideology.

Keywords: Nation-state, Nationalism, Militarism, Cyprus Problem, Turkish Cinema

GİRİŞ

Sinema, yüzlerce sayfalık romanlardan birkaç satırlık gazete haberine kadar her metnin senaryolaştırılıp film haline getirilerek kitlelere sunulmasını sağlayan bir araç olmuştur. Filmlerde işlenen çeşitli konular sinemanın farklı disiplinlerden beslendiğini ortaya çıkarmaktadır. Tarih de sinemayı besleyen disiplinlerden biridir. Sinemada tarihsel olaylara yer verilmesiyle, tarih, yazılı belgelerin yanında görsel olarak da aktarılabilir hale gelmiştir. Sahneler, temaya uygun kullanılan müzikler, diyaloglar ve gösterilen imgelerle sinema, tarihin görsel bir temsilini oluşturmaktadır. Tarih çok geniş bir geçmişi kapsadığından sinema için geniş belgeler sunan bir kaynaktır.

Kıbrıs sorunu özelinde değerlendirildiğinde, tarihi kaynaklarda Kıbrıs sorununa dair aktarılan her bir olgu sinemaya malzeme oluşturabilmektedir. 1950 yılından sonra Kıbrıs'ta ortaya çıkan sorunlara Türkiye'nin kayıtsız kalmadığı ve milli duyguların harekete geçmesiyle Kıbrıs'ta yaşayan Türk milletini destekleyerek meseleye dahil olunduğu bilinmektedir. Film arşivlerine bakıldığında ise 1955 yılından itibaren Kıbrıs sorununu konu eden filmlerin sinemada varlığını gösterdiği görülmüştür. Çekilen filmlerin tümü doğrudan Kıbrıs sorununu ele almazken, sorunu ana tema olarak işleyen filmler de bulunmaktadır. Bu bağlamda, Kıbrıs sorununu işleyen filmler sorunun sinemada nasıl ele alındığının incelenmesine olanak sağlarken, Türkiye Cumhuriyeti'nin yakın tarihinde geniş bir yere sahip olan Kıbrıs sorununu merkeze alarak aktaran filmlerin, ulus-devlet ve milliyetçi-militarist ilişkiler çerçevesinde incelenmesi araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

Çalışmanın temel problemini oluşturulan Kıbrıs sorunu, Kıbrıs doğumlu olan Niyazi Kızılyürek'in ifadeleriyle kısaca şu şekilde özetlenebilir: Kıbrıs'ı 'Milliyetçilik Kışkacında' olarak niteleyen Kızılyürek, Kıbrıs'ta milliyetçiliğin Türk ve Yunan ulus-devletlerine bağlı geliştiğini aktarmaktadır. Belirtilen ulus-devletleşme aşamasında adada bulunan iki farklı etnik gruba ait insanlar birbirlerinden farklı bir şekilde siyasallaşmışlardır. Bu da Kıbrıs'ta bir devlet kurmayı değil, Anavatanlarla birleşmeyi hedefleyen bir politikayı ifade etmektedir (Kızılyürek, 2016: 26-27). Çalışmada detaylarıyla da bahsedilecek olan

Anavatanlarla birleşme, Helen milliyetçiliği tarafından ‘Enosis’i, Türk milliyetçiliği tarafından da ‘Taksim’ tezini ifade etmektedir. Bu noktada çalışmanın temel varsayımı; Kıbrıs sorununu konu alan filmlerin, 1950 sonrasında öne sürülen Kıbrıs’ın etnik temelli ayrıştırılması politikasıyla yakından ilişkili olabileceği ve var olan Kıbrıs filmleri arşivinin milliyetçilik ve militarizm ideolojilerinin incelenmesi açısından verimli bir alan sunabileceği üzerine kurulmuştur.

Sinemada Kıbrıs sorunu üzerine yapılmış olan çalışmalar tarandığında Kıbrıs sorununun pek çok açıdan ele alındığı görülmüştür. Bu kapsamda Gözde Gayde’nin *Kıbrıs Sorununun Belgesellerdeki Sunumu: Türkiye’de Üretilen Kıbrıs Belgeselleri Üzerine Bir İnceleme* başlıklı yüksek lisans tezinde Türkiye’nin Kıbrıs sorununa dair söylemleri, bakış açıları, diğer ülkelerin nasıl konumlandırıldığı gibi unsurlar belgeseller aracılığıyla incelenmiştir. Duygu Alpan Çakmak’ın *Kolektif Hafıza Bağlamında Sinemada Kıbrıs Sorunu* başlıklı yüksek lisans tezi Türkiye’nin Kıbrıs politikasının sinemada kolektif hafıza çerçevesinde çözümlenmesine odaklanırken, Yunus Arabacı’nın *Sinemada Kıbrıs Meselesi* başlıklı yüksek lisans tezi Kıbrıs sorununun sinemaya nasıl aktarıldığını göstererek sinema ile Kıbrıs sorunu hakkında genel bir çerçeve oluşturmaktadır. Selin Süar’ın *Yunanistan Sinemasında Küçük Asya Sorunsalı* başlıklı yüksek lisans tezinde ise Kıbrıs konusunun temelleri komşuda çekilen filmler kapsamında incelenmiştir. Bu çalışmalara ek olarak Murat Şahin’in “Türk Sinemasında Kıbrıs Temalı Filmlerde Ötekinin Temsilindeki Dönüşüm” başlıklı makalesinde, milliyetçilik ve ötekileştirme bağlamında belirlenen filmlerin çatışmacı anlayıştan uzlaşmacı anlayışa dönüşümü aktarılırken; Fatma Türkkol’un “Türk Filmlerinde Kıbrıs ve Kıbrıslı Türkler: Türkiye Kameralarında Kabul ve Ret: Mazlum Türk ve Kıbrıslı Türk” başlıklı makalesinde, askeri ve siyasi girişimlerin ötesinde Türk dizi ve filmlerinde oluşturulan Kıbrıslı Türk imgesine odaklanılmıştır.

Bahsedilen benzer konulu çalışmalar bu alana önemli katkılar sağlamıştır ancak aktarılan çalışmalarda Kıbrıs sorununu ele alan filmlerin doğrudan ulus-devlet ve milliyetçi militarist ideolojiler bakımından incelemesine rastlanamamıştır. Dolayısıyla bu çalışma, ulus-devlet ile milliyetçilik ve militarizm ideolojileri arasındaki bağlantıyı ortaya koyarak, Kıbrıs tarihinde Türkler ile Rumlar arasında

yaşanan olayların Türkiye'nin dış politikası haline gelişini ve Türkiye'de yaşayan Türkler tarafından milliyetçi bir ruhla benimsenmiş oluşunu aktarmak; milliyetçi ideolojinin beraberinde Kıbrıslı Türkleri söz konusu Rum baskılarından kurtarma hissiyatı ve silahlı baskılara karşılık verme güdüsüne bağlı oluşan militarist ideolojinin yükselişini aktarmak bakımından önem taşımaktadır.

Belirtilen farklılıkların beraberinde bu çalışma, milliyetçilik ve militarizme ilişkin egemen söylemlerin Kıbrıs sorununu konu alan filmler bağlamında sinemada nasıl yer bulduğuna dikkat çekerek, bu konudaki temsil stratejilerinin ortaya çıkarılması ve tarihsel olayların sinemayla ilişkisinin vurgulanması bakımından önemlidir. Son olarak çalışma, Kıbrıs sorununu aktarmak için oluşturulan kuramsal çerçeve ve Kıbrıs meselesini konu alan filmlerin analizleri doğrultusunda sinema çalışmaları alanına katkı sağlayabilmek bakımından da önem taşımaktadır.

Alexander Kluge'nin *Sinema Hikâyeleri* adlı kitabında yer alan "İmparatorluk sarayında geçen bir filmde oynayan 200 figüran için üzerinde Muhafız Süvari Alayı arması olan iç çamaşırları dikilmişti. –Filmde iç çamaşırları hiçbir zaman görünmüyor. –Yüzlerdeki gururlu ifadelerde görünüyorlar." (Kluge, 2016: 26) cümlelerinde, arma imgesinin filmde milliyetçi ruhu nasıl simgelediği sunulmuştur. Kluge'nin bu ifadesi filmlerde milliyetçi ideolojinin görünümünün incelenmesi açısından farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Bu çalışma, Kıbrıs'ta yer alan farklı milletlerin, Türkiye ve Yunanistan'ın da politikalarıyla birbirlerini milliyetçi ve militarist ideolojilerle ötekileştirmelerinden doğan çatışmaları sinema filmleri aracılığıyla incelemeyi ve filmlerde gösterilen/sözlü olarak ifade edilen milliyetçi militarist unsurları oluşturulan kuramsal çerçeve bağlamında analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada incelenmek üzere beş film belirlenmiştir. Filmler 1964-1974 yılları arasındaki dönemden seçilmiştir. Seçilen filmler, belirtilen yıllar arasında ağırlıklı olarak milliyetçi-militarist ideolojiye yer verdiği düşünülen filmlerdir. İncelencek olan beş film şu şekilde sıralanabilir: *On Korkusuz Adam* (Yön: Tunç Başaran, 1964), *Göklerdeki Sevgili* (Yön: Remzi Jöntürk, 1966), *Şehitler* (Yön: Çetin İnanç, 1974), *Kartal Yuvası* (Yön: Natuk Baytan, 1974), *Zindan* (Yön: Remzi Jöntürk, 1974).

Çalışma üç ana başlıktan oluşmaktadır. Birinci bölümde ulus-devlet, milliyetçilik ve militarizmin kuramsal çerçevesi oluşturularak, bir ulus-devlet modeli olan Türkiye Cumhuriyeti'nde milliyetçilik ve militarizm ideolojilerinin nasıl tezahür ettiğine odaklanılacaktır. İkinci bölümde, ilk bölümde aktarılan kavramların Kıbrıs tarihi üzerindeki etkisi ve bu etkiyle ortaya çıkan Kıbrıs sorunu incelenecektir. Üçüncü bölümde ise, oluşturulan kuramsal çerçeve ve belirlenen filmler üzerinden sinemada Kıbrıs sorunu incelenecektir. Çalışmada, Kıbrıs sorununu Türk milliyetçiliği ve militarizmi bağlamında anlamlandırabilmek amacıyla literatür taraması yapılacaktır. Ardından, milliyetçi-militarist ideolojilerin filmler aracılığıyla nasıl işlerlik kazandığını ortaya koymak üzere örnek filmler çerçevesinde bir analiz yapılacaktır.

1. ULUS-DEVLETİN OLUŞUMU VE MİLLİYETÇİ-MİLİTARİST İDEOLOJİLER

Milliyetçilik ve militarizm ideolojileri, ulus-devletin oluşum süreciyle girift bir yapıdadır. Bu bakımdan çalışmanın birinci bölümünü oluşturan bu başlık altında öncelikle ulus-devlet modeli açıklanmaya çalışılacak, ardından milliyetçi ve militarist ideolojilerin kuramsal çerçevesi ulus-devlet modeliyle ilişkilendirilerek oluşturulacaktır.

1.1. Ulus Kavramı ve Ulus-Devlet Modelinin Oluşumu

Ulus-devlet kavramı, çalışma için başlı başına bir inceleme alanı sunarken, ulus (millet) ve ulusçuluk (milliyetçilik) kavramlarının da açıklanması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Milliyetçilik bir sonraki başlığın konusu olacağından, bu başlık altında öncelikle ulus-devletin bir birimi olan ulus kavramı, ardından ulus-devlet yapısı açıklanacaktır.

Ulus kavramı hakkında birçok kişi farklı yorumlarda bulunmuştur. İlk olarak Ernest Gellner'in görüşlerine bakıldığında Gellner'in, ulus kavramı hakkında iki geçici tanım yaptığı görülür. Bu tanımlardan ilki, iki kişinin yalnızca aynı kültürü benimsediğinde tek bir ulustan sayılacağı yönündedir. Burada kültürden kasıt; düşünce, davranış ve iletişim sistemleridir. Aynı zamanda işaretler ve çağrışımlar da kültür ile kastedilen özelliklerdir. İkinci tanıma bakıldığında, iki kişinin aynı ulustan sayılabilmesi için yeni bir koşul sunulmaktadır. Bu koşul ise söz konusu kişilerin birbirlerini aynı ulusun üyesi olarak tanımlarındır (1992, s.28). Bu noktada, ulus olmak için, kültür birliğinin ve kolektif bilincin hâkim olması gerektiği sonucuna ulaşılabilir.

Ulus kavramı hakkında görüşleri bulunan bir diğer isim Eric J. Hobsbawm ise kavramı açıklamak amacıyla farklı sözlük tanımlarına başvurmuştur. Hobsbawm'ın başvurduğu sözlüklerden biri İspanya Kraliyet Akademisi Sözlüğü'dür. Bu sözlükte 1884 yılına gelene kadar *nación* (millet) kavramı "*bir eyalet, bir ülke ya da bir krallıkta oturanların toplamı*" şeklinde tanımlanmıştır. Ancak belirtilen tarihten itibaren sözlükte kavram "*her şeyden üstün bir ortak yönetim merkezini tanıyan bir*

devlet ya da politik birim” ve *“bir bütün sayılan bu devletin oluşturduğu topraklar ve bu topraklarda yaşayan insanlar*” ifadeleriyle karşılanmıştır. Kavramın sözlükte 1925’te yayınlanan anlamı ise *“aynı etnik kökene sahip olan, genelde aynı dili konuşan ve ortak bir geleneği paylaşan insanların oluşturduğu kolektif”* cümleleriyle dile getirilmiştir (Aktaran: Hobsbawm, 2017, s.30,31). Sözlükteki ilk tanım ulusun gerekliliği olarak nüfus bazında bir arada olmayı çağrıştırırken; ikinci tanım, bir devleti ve bu devlet sınırları içinde yaşayan insanları ifade etmektedir. Üçüncü tanıma bakıldığında ise, ulusa kültürel kolektivite atfedildiği görülerek bu tanımın Gellner’in ulus tanımıyla benzerlik gösterdiği çıkarımı yapılmıştır. Hobsbawm’ın ulusu tanımlarken başvurduğu bir diğer kaynak *New English Dictionary*’dir. Bu eserde 1908 yılında, kelimenin eski manasının aslında etnik birimi açıkladığı ifade edilir. Ancak son zamanlarda politik bağlılık ve bağımsızlık manasıyla kullanıldığı belirtilmektedir (Aktaran: Hobsbawm, 2017, s.35). Bu tanım da İspanya Kraliyet Akademisi Sözlüğü’nün aksine ulusun tanımını etniklikten başlatarak siyasi bağlılığa götürmüştür. Anthony D. Smith ise, tarihsel açıdan ilk milletlerin etnik kökte oluştuğunu söylemektedir. Aynı zamanda, etniklik olmadan milletleşmenin yarım kalacağını (1994, s.73) belirterek, ulus kavramının temelindeki etnisiteye vurgu yapmıştır.

Ulus hakkında bir diğer yorum Benedict Anderson’a aittir. Anderson tanımını antropolojik bir ruhla önermiştir. Ona göre ulus, hayal edilmiş siyasal topluluktur. Ulus, sınırlı ve bir cemaat olarak hayal edilir. Sınırlılık, sınırlarının bir sonu oluşunu ifade eder. Cemaat ise, içeride eşitsizlik de olsa derin bir yoldaşlık tasarımını anlatır (1995, s.20-22). Ernest Renan ise ulusun özünü şu şekilde tarif eder: *“Tüm bireylerin ortak birçok şeye sahip olması ve aynı zamanda hepsinin pek çok şeyi unutmuş olmasıdır.”* (2016, s.38). Anderson, Renan’ın bu cümlelerini, ulusun hayali niteliğine işaret olarak değerlendirmiştir (1995, s.20). Bunun yanında Renan, ulusu ruhani bir aile olarak tanımlar. Bu ruhani ilkeyi oluşturmak için ırk, dil, din gibi etmenler önemli değildir. Bunu iki şey oluşturur. İlki, ortak zengin bir hatıralar mirasının olmasıdır. İkincisi ise, birlik olarak mirasın geliştirilmesinin sürdürülmesi isteğidir. Ayrıca, kararlarda ortaklık ve birlikte yaşama isteği de önemlidir (2016, s.49, 50). Anderson’un hayali olarak nitelediği ulus, sınırlarının oluşuyla devleti, tasarladığı

yoldaşlıkla da milliyetçiliği çağrıştırmaktadır. Renan'ın ruhani bir aile olarak nitelediği ulus ise tarihselliği, ortaklığı ve ortaklık dolayısıyla homojenleşmeyi akla getirir.

Öte yandan Max Weber, bir ülkenin vatandaşı olmanın milleti tanımlamayacağını düşünmektedir. Bununla beraber, ortak dile sahip olmanın da millet olma kriterini sağlamadığını belirtirken; antropolojik yapının ve etnikliğin de tek başına yeterli olamayacağını ifade eder. Bu durumda Weber kavramın siyasetle ilgili olduğu kanısına varmıştır. Bu kanıyla milleti şu şekilde tanımlamaktadır: *“Bir millet kendini devleti içinde açıkça gösterebilecek ve bu yüzden de genellikle kendi devletini kurmak isteyecek olan bir toplumdur.”* (2006-07, s.182, 185). Bu bağlamda Weber'in ifadeleri ulusu devlet yapısıyla bütünleştirdiği için ulus-devleti düşündürmektedir.

Ulus hakkında aktarılan tanımlara ek olarak, Hobsbawm ve Gellner'in ayrı ayrı kendi eserlerinde değindikleri ve ortak bir sonuca varan ifadeleri mevcuttur. Gellner, ulusların ulusçulukla ortaya çıktığını ifade ederken, Hobsbawm da aynı şekilde milletleri ve devletleri milliyetçiliğin oluşturduğunu dile getirmiştir (Gellner, 1992, s.105; Hobsbawm, 2017, s.25). Bu ifadeler ulusların ve devletlerin oluşumuna doğrudan milliyetçiliği dahil etmektedir. Bu durumda milliyetçiliğin ulusların oluşumunda aktif rol oynadığı söylenebilir.

Ulus kavramıyla ilgili tartışmaların ardından ulus-devlet konusuna gelindiğinde Jürgen Habermas'ın görüşlerinden bahsetmek yerinde olacaktır. Ulus-devleti ulus kavramından yola çıkarak açıklayan Habermas'a göre ulus iki taraflıdır, dolayısıyla ulus-devlet de bu ikilemi taşımaktadır. Bu, devlet vatandaşlığı ulusu ile halktaşlar ulusu ikilemidir. İlk grup demokratik meşruluğun kaynağıdır. Bu grup bizzat gösterdikleri gayretle özgürlükçü ve eşitlikçi siyasi birliği oluşturur. İkinci grup ise sosyal birleşme amacıyla çaba gösterir. Bu grup ortak dil ve tarihin tayin ettiği toplulukta yaşamaktadır. İlk grubun evrenselciliği, ikinci grubun bölgeselciliği ulus-devletin ikilemidir. Ancak devlet vatandaşlığı ulusu, etno-merkezli bir ulus anlayışından daha üstün konumda tutulduğu sürece, bu ikilemin zararsız olduğu söylenebilir (2012, s.23). Habermas'ın bu cümlelerinden ulus-devletin ikilemi olarak

demokratik hukuk devleti ile etnisiteye dayalı devleti karşılaştırdığı anlaşılmaktadır. Bu durumda genel olarak demokratik bir yapı kültürel değerlere göre daha ön planda bulunduğu ulus-devletin ikileminin bir zararı dokunmayacaktır.

Ulus-devlet konusunda görüşleri bulunan bir diğer isim Etienne Balibar'dır. Balibar, ulusların ve egemen devletler düzeninin ne zaman yayıldığını ve sebeplerinin neler olduğunu tartışmaktadır. Bunu direkt olarak değil, ancak teyit edilmek üzere kapitalizme özgü gelişimlerle açıklamıştır. Bunlar, sınıf ilişkilerinin ve pazar yapılarının gelişimidir (1995b, s.112). Balibar'ın bu yaklaşımını Gellner'in yorumlarıyla desteklemek mümkündür. Gellner, tarım döneminde insanların ulus olma gayesi gütmekten kalıplaşmış bir kimlik arayışında olmadıklarını ifade ederken, tarım döneminin akabinde gerçekleşen sanayi döneminde, alışılan yaşam standartlarından farklı olarak komplike bir iş bölümü yapılmasının gerekliliği gibi sebeplerden dolayı devletin kaçınılmaz olduğunu aktarmıştır (1992, s.25, 26). Bu çerçevede, Balibar'ın ulus-devleti kapitalizmle ilişkilendirmesi, Gellner'in sanayi döneminden itibaren dolayısıyla modernleşmeyle eş zamanlı olarak devletin oluşumundan söz etmesi, ulus-devletin oluşumuna ortam hazırlayan sebebin modernleşme olduğunu açığa çıkarmaktadır.

Bu noktada Alvin Toffler'ın görüşlerinden bahsetmek yerinde olacaktır. Toffler, sanayileşme faaliyetlerini ikinci dalga olarak nitelendirmiştir. İkinci dalgayı yaşayan toplumlar; fabrika, kilise, okul gibi birçok parçaya bölünürler. Bu parçaların birbirleriyle uyum halinde ilerlemesi amacıyla kurallar gerekli görülür. Bu kuralların yanında birleştirici güç olarak büyük hükümet yapısı tasarlanmıştır (2008, s.81, 85). Bu durumda, gelişen toplum yapısı ve ortaya çıkan yeni toplumsal kurumların sürdürülebilir olması amacıyla ulus-devlet yapısının birleştirici gücünden faydalanılmıştır denilebilir. Bahsedildiği üzere Sanayi Devrimi'nin toplumda değişikliklere yol açması kaçınılmaz görünmektedir. Birbirine yabancı insanların ortak bir konuşma ve yazı dilinde buluşmasının önemli hale gelmesi değişimlerden biridir. Aynı zamanda topluma uzman kişiler tarafından eğitim verilmesi söz konusudur (Gellner, 1992, s.70). Bu durum Tanıl Bora'nın ifadesiyle kısaca, yöneten kişilerin faaliyetleri ve söylemleriyle, bir millet ve kimlik oluşturmalarının göstergesi olarak aktarılabilir. Böylece yöneticiler halka, aslında kim olduğunu ve nasıl olması

gerektiğini öğretmektedir (2003, s.13). Bu çerçevede, oluşturulmaya çalışılan ortaklık ve halkın eğitilmek istenmesi, ulus-devlet yapısının, sanayileşmeden önce farklı topluluklara ait olan halkı ortak bir noktada buluşturma adımları olarak nitelendirilebilir.

Sanayi Devrimi ve ulus-devlet ilişkisi üzerinde duran Eric Hobsbawm ise Sanayi Devrimi'yle Fransız Devrimi'nin çağdaş olduğunu ifade ederek, bu devrimlerin etkisini bütünleştirilmiş bir çerçevede ele almıştır. Ona göre, 1800'lerde ekonomi temelde Sanayi Devrimi'yle şekillenmiştir. Aynı dönemde siyaset ve ideolojiyi ise Fransızlar oluşturmuştur (2003, s.38, 63). Hobsbawm'ın bu ifadelerinde devrimler arasında kurduğu bağlantısallık açıkça görülmektedir. Oral Sander de benzer biçimde, toprağın soylu kesimin ve Kilise'nin himayesinden çıkarılmasını sadece liberalizm ve milliyetçi düşüncenin sağlayamayacağını vurgulamaktadır. Siyasal güç genel olarak toprak aristokrasisindeyken bu düzeni değiştiren temel etken Sanayi Devrimi olmuştur. Makineleşmiş sanayi ülkede sermaye birikimini yükseltmiş, dolayısıyla Sanayi Devrimi denilen değişim yaşanmıştır (2003, s.209). Görüldüğü üzere Hobsbawm'ın bütünleştirici ifadelerinin yanında Sander de ulus-devletleşmenin yaşanmasında etkili olan liberalizm, milliyetçilik, ekonomi gibi etkenleri göz önünde bulundurmuş ancak değişimin temel faktörü olarak ekonomiye işaret etmiştir.

Ulus-devletin ortaya çıkma sürecinde, Sanayi Devrimi'yle ekonomide gerçekleşen değişimin yanı sıra, Hobsbawm'ın Fransız Devrimi'yle dönemin siyaset ve ideolojisinin şekillendiğine dikkat çekmesi, konunun bir de bu açıdan ele alınması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu noktada İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi incelendiğinde, burjuvaların istekleri doğrultusunda Fransız Devrimi'ne nelerin sebep olduğu anlaşılabilir. Bildirge'de hiyerarşik toplum reddedilmiştir. Ayrıca, bireylerin kanun karşısında eşit olması, yeteneklere göre meslek icra etmenin herkes için mümkün olması istenmiştir. Bunların yanında mutlak monarşi ve soylulara karşı da bir madde bulunmaktadır. Bu madde, yasalar oluşurken tüm yurttaşların söz sahibi olması yönünde hak talebini içerir. Bununla birlikte, ulus egemenliğinin esas olduğu belirtilmiştir. Bu da halkın genel iradesini tanımlamaktadır (Hobsbawm, 2003, s.69, 70). Bildirgenin maddelerine bakıldığında eşitlikçi bir ortam kurulmaya çalışıldığı,

bu eşitlik ilkesi doğrultusunda bireylerin siyasette yer alması maddesiyle demokratik ortam oluşturulduğu ve ulusun dolayısıyla da ulus-devletin ön plana çıkarıldığı görülmektedir.

Fransız Devrimi'nden sonra yöneticiler millet ve milliyet üzerine düşünmeye başlamış; bu dönemde şekillenen modern devlet hakkında görüşler sunulmuştur. Modern devlet, sınırları net olan bir toprak parçasını ifade etmektedir. Bunun yanında kurumsal ve idari düzenlemelerden mümkün olduğu kadar tüm halkın eşit etkilendiği bir sistem oluşturulmuştur. Modern devlet, vatandaşlarını söz sahibi yaparken, onların askerlik, vergi gibi alanlarda desteğini aramaktadır. Devlet bu desteklerinin yanında, halkında yurtseverlik bilincinin oluşmasını da istemektedir. Bu vatan sevgisi ve milliyetçilik birleştirilebildiği takdirde, yönetimin duygusal bir ilke etrafında örgütlenmesi mümkün olacaktır (Hobsbawm, 2017, s.108-109, 114, 120). Dolayısıyla Fransız Devrimi'ni takiben modern devlet tarzının hâkim olması ve halkın devlete bağlılığının sağlanması amacıyla milliyetçiliğin ön plana çıkması söz konusudur. Bu noktada, ulus-devletlerin kuruluş sürecinde Devrim'den sonra millet ve milliyet üzerine düşünülüyor olması ulus-devlet ile milliyetçiliğin ilişkilendirilmesine ortam hazırlamaktadır.

1.2. Ulus-Devletin İdeolojisi: Milliyetçilik

Yukarıda bahsedildiği üzere, ulus-devletin inşasında; Sanayi Devrimi'yle değişen ekonomi ve dönemin ideolojisi olarak oluşan milliyetçilik öne çıkmaktadır. Bu noktada, toplum düzeninde gözlemlenen değişimlerin zamandaş olduğu bilinerek, çalışmanın konusu bağlamında bu bölümde milliyetçilik ideolojisi irdelenecektir.

Milliyetçilik ideolojisi tanımlanırken öncelikle bu konuda önemli çalışmaları bulunan Ernest Gellner'in görüşlerine başvurmak yerinde olacaktır. Gellner, milliyetçilik tanımının devlet ve ulus terimlerinden geçindiğini belirtirken, milliyetçiliği siyasal meşruiyet kuramı olarak ifade etmektedir. Bu kuram iki şeyi öngörmektedir. İlki, etnik sınırların siyasal sınırları aşmamasıdır. İkincisi ise, etnik sınırların yöneticiler ile halkı ayırmamasıdır. Bu tanımın beraberinde Gellner eserinde sanayi toplumunun gerekliliklerinden olan eğitime dikkat çekmektedir. Sanayi toplumunda birey, eğitimle kimlik edinmektedir. Bu noktada toplumda

devamlı eğitimle ve okuryazarlıkla oluşan bir üst kültürün gerekliliğinden söz eder. Üst kültürün oluşmasıyla artık, çeşitlilik içeren ve okuryazar olmayan bir kültürden söz edilemez (1992, s.20, 22, 74-77). Gellner'in bir başka eserindeki ifadeleri ise ortak bir kültürün gerekliliğinin milliyetçilikle bağlantısını ortaya koymaktadır. Ona göre, modern insan konumunu kendisi oluşturur. Bu süreçte etrafındakilere kendi şartlarını anlatırken toplumun diğer insanlarıyla aynı kuralları benimsemek zorundadır. Ortak bir üst kültürün önemi bu noktada ortaya çıkmaktadır. Bundan böyle kültür toplumsal katılımı sağlama işlevi görmeye başlamaktadır. Bu kültürel ortaklık milliyetçi bir kimlik oluşturur. Kültür ile toplumun birimlerinin uyumu hayatın yegâne gerçeği olur. Bireyler bu uyumun sağlanması ve korunmasına önem vermelidir. Bu durumda milliyetçi kimlik benimsenir (2012, s.7-8). Gellner'in ifadelerinde vurgu yapılan noktalara bakıldığında, toplumu oluşturan kültürel unsurların devlet sınırları içinde benimsenmesinin ve bu kültürel unsurların, modern toplumun gereklilikleri çerçevesinde eğitim aracılığıyla birleştirici bir yapıda inşa edilmesinin milliyetçilik olarak adlandırıldığı çıkarımı yapılabilir. Buna ek olarak Hobsbawm, milliyetçiliğin modernleşmenin bir işlevi olarak geliştiği fikrinin yaygınlaştığından söz etmektedir (2017, s.119). Elie Kedourie ise milliyetçiliğin 1800'lerin ilk dönemlerinde icat edilmiş doktrin olduğunu ifade etmektedir (1971, s.1). Bu doğrultuda milliyetçiliğin modernleşmeyle bağlantısı daha net kurulabilir.

Anthony D. Smith ise milliyetçiliğin birkaç anlamına değinmektedir. Ona göre milliyetçiliğin taşıdığı ilk anlam, ulusların ve ulus-devletlerin kurulması ve sürdürülmesidir. İkinci anlam, ait olma bilinciyle ilgiliyken, üçüncü anlam ulusa ait bir dilin olmasıdır. Son iki anlamda milli irade ve milli amaçlar konu edilmiştir. Bu maddelerde milliyetçilik bir ideoloji ve toplumsal ve siyasi hareket olarak tanımlanmıştır. Milliyetçiliği; sanayileşme ve modernleşme bağlamında tanımlayan kişiler gibi Smith de milliyetçiliğin, zamanın ruhuna ait olan bir tarafının olduğunu ifade etmekle beraber buna benzer oranda geçmişle ilişkili oluşuna da dikkat çekmektedir. Burada, milliyetçiliğin daha eski motifler ve fikirlere bağlı oluşu ifade edilmektedir. Bu ifadelerle Smith, milliyetçiliğin bir kültür biçimi olarak da görülebileceğini belirtmiştir (1994, s.118). Smith'in bu ifadeleriyle, milliyetçiliğin barındırdığı anlamlar tartışılırken, bunun yanında milliyetçiliği modernleşmeyle

ilişkilendiren kişilerden farklı olarak daha geniş bağlamda, kültürle ilişkilendirilebileceği yönünde farklı bir bakış açısı sunulduğu görülmektedir.

Milliyetçiliğin modernleşmeyle mi gerçekleştiği yoksa kültürel değerlere bağlı olarak daha eskiye mi dayandığı tartışmalarından farklı olarak Étienne Copeaux milliyetçilik kavramının Fransa’da negatif ve pozitif anlama gelen kullanımları üzerinde durmuştur. Buna göre, varlığı kabul edilmiş bir devletle kendi uyruğundakilerin üstün olduğunu düşünen ve bunu dile getiren bir ideolojiyi temsil ediyorsa bu kavram negatif manadadır. Ancak, baskı altında olan ve bağımsızlık mücadelesi veren toplumu temsil ediyorsa pozitif mana taşımaktadır (2020, s.44). Copeaux’un ifadelerine benzer olarak Etienne Balibar da milliyetçiliğin ‘iyi’ ve ‘kötü’ olarak ayrıldığını ifade etmiştir. Bu ayrıma göre, devlet veya cemaat kurmayı amaç edinen milliyetçilik iyi kategoridedir. Boyun eğdirmek, yok etmek amacını taşıyan milliyetçilik ise kötü kategoride yer almaktadır. Bununla birlikte hukuka başvuran milliyetçilik iyi olarak değerlendirilirken, kuvvet kullanan milliyetçilik kötü olarak değerlendirilmektedir. Milliyetçiliğin iyi kategoride değerlendirilmesini sağlayan bir diğer özellik ise kendinden başka milliyetçilikleri onaylamasıdır. Bunun tam zıddı, kendinden başka milliyetçilikleri kabul etmeyen milliyetçiliktir, dolayısıyla kötü kategorisindedir. Balibar’a göre, milliyetçiliğin bu bölünmüşlüğüne tespit etmek zor fakat önemli görülmüştür (1995a, s.63). Copeaux ve Balibar’ın ifadelerinden hareketle, milliyetçilik ideolojisinin ulus-devlet olma yolunda diğer milletten olanlara zarar vermediği takdirde olumlu, ötekileştirme aracılığıyla başka milletlerin varlığını tanımadığı takdirde olumsuz olarak algılanabileceği çıkarımı yapılabilir.

Bilindiği üzere modern devlet düzeni değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Bu noktada Hobsbawm, politik demokratikleşmeden söz eder. Bu dönemde hâkimiyeti elinde bulunduranlar meşruiyet kazanmak zorunda olmuşlardır. Bu da halk ile özdeşleşmeleriyle gerçekleşebilmektedir. Çünkü devletin çıkarları, sıradan yurttaşın katkılarına bağlıdır. Örneğin askerlik konusu devlet gündeminin merkezine alınmıştır. Bunların gerçekleşmesinin gerekli görüldüğü dönemin, milli üstünlük ruhunun oluşturulmasının kolaylaştığı dönemle eş zamanlı olduğu ifade edilmektedir. Çünkü 1880-1914 yılları arasında, kitlesel göçler yaşanmıştır. Bunun yanında

belirtilen tarihler arasında milletlerarası rekabetler mevcuttur. Son olarak bu dönem emperyalizmin dönemidir. Belirtilen dönemde yaşanan bu değişiklikler ‘biz’ ile ‘onlar’ farkını açmıştır. Halkı yabancılara karşı bir bütün haline getirmek milliyetçilik açısından etkili bir yoldur. Dolayısıyla halkın farklı kesimlerinden gelenlerin birleştirilebilmesini sağlayan bu olmuştur (2017, s.112, 121). Hobsbawm’ın ifadelerinden hareketle, devletin meşruiyet zemini olarak milliyetçiliğe ihtiyaç duyduğunu ve milliyetçiliğe ihtiyaç duyduğu sırada dönemin koşullarından dolayı yabancı karşıtlığının milliyetçiliğin meşru zemininin kurulmasında etkili olduğu anlaşılmaktadır. Hobsbawm’ın bu ifadelerine ek olarak Balibar da milliyetçiliği tanımlamanın zorluğunu tartışırken Hobsbawm ile benzer noktalara değinmektedir. Balibar, milliyetçilik teriminin bir zincir içinde yer aldığını ifade etmiştir. Dolayısıyla hiçbir zaman yalnız başına işlevi yoktur. Bu oluşumun içinde milliyetçilik, önemli ve aynı zamanda zayıf halka olarak nitelendirilir. Bu zinciri besleyen terimler arasında yurttaşlık, yurtseverlik, popülizm yer almaktadır. Etnosantrizm, yabancı düşmanlığı, emperyalizm gibi kavramlar da bu kısma dahil edilmiştir (1995a, s.62). Bu noktada, hem milliyetçilik kavramının tanımlanmasındaki güçlüğün milliyetçiliğin bağlantılı olduğu diğer terimlerden kaynaklandığı anlaşılmış, hem de Hobsbawm’ın ifadelerinde görülen yabancı karşıtlığıyla birlikte değerlendirildiğinde, milliyetçiliğin bu terimleri nasıl kullandığı örneklendirilmiştir.

Milliyetçilikle bağlantılı kavram ve tartışmalar bağlamında söz edilmesi gereken bir diğer unsur ‘milli dil’dir. Milliyetçilik düşünürleri milletin ruhu olarak dile işaret etmişlerdir. Kamu eğitiminde kullanılan dile ve resmi kullanım diline dikkat çekilmiştir. Dilsel milliyetçiliğin bu alanlarda temel öneme sahip olduğu ifade edilmiştir. (Hobsbawm, 2017, s.126, 127). Bir başka görüşe göre de dil yalnızca iletişim aracı değildir. İnsan dil aracılığıyla şahsiyetinin bilincine varabilmektedir. Dil, özel bir tarihin ürünüdür. Aynı zamanda seçkin geleneklerin mirasıdır. Buna göre, dilin yabancı kelimelerden arındırılması gerekmektedir. Çünkü dilin saflığı ile milletin kendi şahsiyetini kavrayışı doğru orantılıdır. Bunun yanında milletin özgürlüğünü elde etmesi de dilin saflığıyla ilişkilendirilmiştir (Kedourie, 1971, s.55, 60). Dil konusunu mercek altına alan milliyetçilerin görüşlerinden hareketle; milletin

ruhu, geleneklerin mirası ve özgürlüğün kazanılması olarak ifade edilen dilin, milliyetçilik ideolojisinin literatüründe önemli bir yere sahip olduğu çıkarılabilir. Ancak dil ve milliyetçiliğin ilişkilendirilmesi her zaman tatmin edici olmamıştır. Bu konuyu Hobsbawm milliyetçiler ve hükümetler açısından ele almıştır. Buna göre birinci sorun, belirlenmiş dili kullanan kişilerin başka milliyeti seçememesidir. Bu milliyetçiler tarafından yaşanan sorundur. İkinci sorun ise büyük politik sorunlar yaşanmasıyla ilgilidir. Bu da hükümetler tarafından yaşanan sorundur (2017, s.131). Buradan hareketle, dilsel milliyetçiliğin milleti keskin çizgilerle ayırabileceği ve hükümetler açısından politik sorunlar çıkarabileceği söylenebilir. Bu çerçevede dilin milliyetçilik ideolojisine pozitif ve negatif etkileri ortaya çıkmaktadır.

Ulus-devlet ve milliyetçilik ideolojisi bağlamında üzerinde durulabilecek bir diğer olgu ise dindir. Din, topluluğun yüzyıllardır koruduğu ortak bir alandır. İnsanlar üzerinde kuvvet, sebat, sadakat gibi etkiler yaratmaktadır. Milliyetçi ideoloji de dinin gelenekselleşmiş bir olgu olmasından ve insanlar üzerinde yarattığı etkilerden faydalanmaktadır. Örneğin; Pakistan'da halk, Hindulara karşı İslam dini aracılığıyla harekete geçirilmiştir. Bu, İslam'ın milliyetçi ideolojiye dönüştürülmesi aracılığıyla gerçekleşmiştir. Bunun yanında Fransa'da milliyetçi bir hareket olan *Action Française*'nin söylemleri ele alındığında bu söylemlerin dinin milliyetçi ideolojideki yerini destekler nitelikte olduğu görülmektedir. Onlara göre, Katolik olmak gerçek Fransız'a özgü bir durumdur. Dolayısıyla bu ifade sahte Fransızları dışarıda bırakmaktadır (Kedourie, 1971, s.69). Bu doğrultuda, dinin milliyetçi ideoloji tarafından birleştirici güç olarak kullanılabildiği ve Fransız örneğinde olduğu gibi doğrudan milleti tanımlayan bir olgu olarak kullanıldığı da görülmektedir. Hobsbawm'ın konuyla ilgili olarak Fred R. Von der Mehden'den aktardığı cümleler, dinin milli bilinçle olan sıkı ilişkisini destekler niteliktedir. Mehden, dinin kardeşlik bağı yönüne dikkat çekmiştir. Bu bağ, ortak noktaları olamayacak kişilerin din aracılığıyla birleşmesini temsil etmektedir. (2017, s.93, 94). Öte yandan Carlton J. H. Hayes, milliyetçiliği komünizmle kıyaslayarak açıklamakta ve milliyetçiliğin manevi yönünü vurgulamaktadır. Ona göre milliyetçilik, sıcak ve dindardır. Bu özelliklerinden dolayı toplumun her kesiminde duygu uyandırabilmektedir (2010, s.28). Ancak Hobsbawm din ve milliyetçi ideoloji arasındaki bağın var olma

tartışmalarına ek olarak, kurulan bu ilişkinin karmaşıklığını vurgulamakta, bu konu üzerinde basit genellemeler yapılmaması gerektiğini belirtmektedir (2017, s.97).

Daha önce de belirtildiği gibi Anthony D. Smith de milliyetçiliğin bir yönünün, aidiyet bağları kurmakla ilişkili olduğunu belirtmiştir. Bu ideolojik hareket; ulusun özerklik, beraberlik ve kimlik elde etmesiyle ilgilidir. Aynı zamanda elde edilen bu kazanımların sürdürülmesine yöneliktir. Smith, bahsedilen bu kazanımların seremoniler ve sembolizm unsurlarıyla dili veya söylemleri biçimlendirdiğini ifade etmektedir. Bu unsurlar, örtük ve açık olarak iki grupta ele alınmaktadır. Halk kahramanları, eğitim biçimleri, askeri kurallar örtük grupta değerlendirilmektedir. Bunun yanında mimari yapıdaki tarzlar, anlatılan masallar, görgü kuralları gibi diğer unsurlar da örtük grupta yer almaktadır. Açık olan milliyetçi semboller grubunda ise ilk aşamada bayraklar, marşlar, savaş anıtları sayılabilir. Şehit anma törenleri, sınırlar ve başkentler de bu gruba aittir. Son olarak; halk adetleri, müzeler, pasaport gibi unsurlar da açık semboller grubuna dahil edilmektedir. Bunlar, yaşadığımız hayatın büyük bölümünü oluşturmaktadır. Aynı zamanda birçok açıdan milliyetçiliğin en etkili yönüdür. Örtük ve açık olan bu unsurlar, soyut bir ideolojinin öğretilerini somutlaştırır (1994, s.122, 126, 127). Bu çerçevede, günlük hayatta aşına olunan birçok sembolün milliyetçiliğin pekiştiricisi olduğu çıkarımı yapılabilir.

Hobsbawm ise milliyetçilik açısından önemli gördüğü kutsal ikonlardan bahsetmektedir. Bunlarla, hayali cemaate somut bir gerçeklik sunulur. Semboller, ritüeller veya herkesçe yapılan pratikleri kapsamaktadır (2017, s.98). Bunun yanında Hobsbawm, icat edilmiş gelenekler betimlemesiyle Smith'in görüşlerine benzer şekilde açık veya örtülü olan gelenekler aracılığıyla davranış şekillerinin içselleştirildiğini belirtmektedir. Bunlar, geçmişle doğal bir süreklilik içinde tekrarlara dayanmaktadır. Hobsbawm bu tekrarlara örnek olarak Britanya parlamentosunu göstermiştir. Parlamente'nin yenilendiğinde dahi geçmişteki gibi Gotik üslupla inşa edildiğini aktarmaktadır. Hobsbawm'ın dikkat çektiği bir diğer nokta ise eski malzemelerle yeni geleneklerin oluşturulmasıdır. Bu duruma örnek olarak ise öğretmenler tarafından geleneksel halk şarkılarının yeni versiyonlarının üretilmesi gösterilebilir. Bunlar, üslubu aynı ama içeriği yurtsever tema ile değiştirilmiş olarak üretilen şarkılardır. Tüm bu örneklemelerin beraberinde

Hobsbawm, icat edilmiş geleneklerin milliyetçilikle yakından bağlantılı olduğunu ifade etmektedir (2006, s.2, 7, 8, 17). Bu noktada, sembollere ek olarak geleneklerin güncellenerek sürdürülmesinin milliyetçiliğin benimsetilmesinde etkili olduğu söylenebilir.

1.2.1. Milliyetçilik ve Kadın Kimliğinin Kurgulanışı

Milliyetçiliğin toplumsal cinsiyetle, kadınlık ve erkeklik tanımlarıyla olan ilişkisi pek çok kez dile getirilmiştir. Örneğin; kadınların ulus açısından bir simgeye, göstergeye dönüşmesi, ulus anlatısının kadın bedeniyle ilişkilendirilmesi ya da anavatan sözcüğündeki “anne”ye yönelik vurgu bu çerçevede üzerinde durulan tartışma konularından bazılarıdır (Saigol, 2016: 232). Bu doğrultuda, çalışmanın bu kısmında milliyetçilik ideolojisi toplumsal cinsiyet konusu çerçevesinde incelenecektir. Toplumsal cinsiyet bağlamında toplumda kadın ve erkeklere atfedilen roller önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu bölümde öncelikle milliyetçilik ideolojisinde kadının nasıl konumlandırıldığı irdelenecek, toplumda konumlandırılışları arasındaki farklılığı ortaya koyabilmek amacıyla erkeklik rolleri gerektiğinde karşılaştırma yapmak üzere aktarılacaktır. Ancak çalışmaya militarizm konusunun dahil olmasından dolayı milliyetçilik ve erkekliğin nasıl ilişkilendirilebileceği milliyetçilik ve militarizm başlığı altında daha detaylı ele alınacaktır.

Kadınların milliyetçi ideoloji içindeki konumunu tartışırken değinilmesi gereken önemli isimlerden biri Cynthia Enloe’dur. Enloe, “Feminizm, Milliyetçilik ve Militarizm” başlıklı yazısında, milliyetçilik alanında verilen eserlerin bu ideolojinin kavranması açısından yararlı olduğunu aktarmakta, ancak bu eserlerin, milliyetçi ideolojinin aktörlerini toplumsal cinsiyetlerinin dışında değerlendirdiğine dikkat çekmektedir. Bu ele alış tarzının ise milliyetçiliğin tam anlamıyla kavranmasına engel olduğunu belirtmektedir. Enloe’ye göre, milliyetçiliğin erkek odaklı değerlendirildiği feminizmle fark edilir hale gelmiştir¹ (2016, s.207). R. W.

¹ Feminist kuramcılar tarafından, yalnızca biyolojik anlamı çağrıştıran ‘cinsiyet’ kavramı yeterli görülmemiştir. Bu nedenle ‘toplumsal cinsiyet’ kavramı literatüre dahil edilmiştir. Cinsiyet kavramının kullanımındaki bu değişiklik, tartışmalara yeni bir nitelik getirmiştir (Sancar, 2016, s.176). F. Philip Rice, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarını karşılaştırarak tanımlamaktadır.

Connell ise feminizme gelene kadar bazı konuların geniş çaplı olarak tartışıldığını ifade etmektedir. Bunlar; kadınlığın doğası, arzusunun dinamikleri gibi konulardır. Bunların yanında, iki cins arasındaki iktidar ilişkileri de tartışılan konular arasındadır. Bu çerçevede Connell, tartışma konusunda önceden çizilmiş bir haritanın varlığından bahsedilebileceğini ifade etmiştir (1998, s.59). Bu tartışmalar, feminizmin katkılarıyla veya önceden çizilen haritanın hazırladığı ortam doğrultusunda milliyetçilik ve toplumsal cinsiyet ilişkisinin literatüre girdiği sonucuna çıkmaktadır.

Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkek arasındaki eşit olmayan ilişkilerle ilgilenmekte, bu ilişkilerin toplumsal bağlamlarına ve anlamlarına vurgu yapmaktadır (Sancar, 2016, s.176). Bahsedilen bu eşitsizlik boyutunu Pierre Bourdieu da ele almaktadır. Bourdieu, toplumsal düzende iş bölümünün cinsiyete göre yapıldığını ifade etmektedir. İşlerin; konumları, zamanları ve araçları kadın ve erkeğe göre ayrılmıştır. Bunun yanında, kadını ve erkeği ayıran mekanın yapısına da dikkat çekilmiştir. Buna göre, erkeğin mekanı pazar yeriye kadının mekanı ev olarak ifade edilmektedir. (2018, s.22). Partha Chatterjee de iç/dış ikilemini ev/dünya ile özdeşleştirmiştir. Ona göre dünya; dışsal, maddi taraftır. İçerisinde tuzaklar barındırır ve maddi çıkarlar ön plandadır. Bunların beraberinde, tipik olarak erkeklerin bölgesidir. Ev ise kişinin manevi tarafının ve gerçek kimliğinin temsilidir. Bu durumda ev, kadınların bölgesidir. Bu bölge maddi dünyanın tesiriyle kirlenmemelidir (2016, s.109, 110). Bu noktada, eşit olmayan toplumsal cinsiyet ilişkileri, mekansal düzenlemeler üzerinden tanımlanmaktadır. Kadın için korunaklı bir bölge belirlenirken, erkeğin bölgesi mücadele alanı olarak görülmektedir. Rubina Saigol ise konuyu iç/dış ikileminin dışında güç dengesi üzerinden değerlendirmektedir. Ona göre, kadınlara tabiatlarından dolayı ‘zayıf’ oldukları öğretilir. Bunu küçüklüklerinden itibaren duymaya başlarlar. Buna karşıt olarak erkek ‘güçlü’dür. Bu karşıtlıklar çerçevesinde değerlendirildiğinde toplumsal cinsiyet, milliyetçi ve militarist düşünce üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (2016,

Tanımaya göre cinsiyet (sex), biyolojik yapıyı ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet (gender) kavramı ise toplumun kadınla ve erkekle ilişkilendirdiği anlamlar olarak açıklanmaktadır. Bunlar, kültürel anlam ve beklentilerdir. Genel olarak kişinin biyolojik yapısıyla bağlantılı olan psikolojik unsurları da kapsamaktadır (Aktaran: Dökmen, 2015, s.19, 20).

s.240). Bu nedenle milliyetçi ideoloji bağlamında kadınlar ve erkekler için öngörülen rollere daha yakından bakmak gerekmektedir.

İlk olarak Cynthia Enloe'ye göre, erkek milliyetçilerin önceliği birlik sağlamaktır. Onlara göre bu birlik anlayışı siyasi bir önceliktir. Bu durum onların gözünde çok önemlidir. Konunun arz ettiği bu önem dolayısıyla, milliyetçi hareket bağlamında kadın ve erkek rollerinin irdelenmesi ayrılıkçılık olarak nitelendirilmiştir. Erkek cinsi ile eşit olmayı isteyen kadınlar sabretme gerekliliğiyle karşılaşmıştır. Kadınlar, ulusun kırılabilirliği ve düşmanın varlığı sebeplerinden dolayı bekletilmişlerdir. Erkeklere göre, ancak bu tehditler ortadan kalktığında cinsiyetler arasındaki eşitlik konusu ele alınabilir olacaktır. Kadınlar eşitlik için sabretmek durumundadır fakat bunun beraberinde milliyetçi ideolojiye uygun davranışlar sergilemeleri konusunda teşvik edilmişlerdir. Ancak bu teşvikte; sevgili, eş veya anne rolleriyle milliyetçilik bağlamındaki sınırlar belirlenmektedir (2003, s.99, 100).

Nira Yuval-Davis ve Floya Anthias kadınların ulusal projeye nasıl ilişkilendirildiğini açıklamaktadır. Bu açıklamalar milliyetçilikte kadınlara atfedilen rollerin tanımlayıcısı niteliğindedir. Buna göre kadınların ilk rolü biyolojik üreticiliktir (Aktaran: Walby, 2016, s.38). Burada, kadınların doğurganlıklarına vurgu yapılmaktadır. Yuval-Davis, biyolojik üreticilik hakkında iktidar olarak halk söyleminden söz etmektedir. Bu söyleme göre, nüfusun genişletilmesi milli çıkarlar için önemlidir. Ortak toprakları paylaşan iki ayrı millet göz önüne alındığında bu söylem daha da öne çıkmaktadır. Çünkü nüfusun dengeli olması milletlerin mücadelesinde önem kazanmaktadır. Bunun yanında egemen toplumun egemenliğini kaybetmemesi ve milli felaketlerin önlenmesi de bu söylemin uygulanması açısından önemli görülmektedir. (Yuval-Davis, 2020, s.55, 68). Bu konuya Cynthia Enloe ise anneliğin militarize edilmesi üzerinden yaklaşmaktadır. Bu uygulamada devlet, doğum öncesi politikası geliştirmektedir. Bu da kadınların daha çok çocuk sahibi olmaya itilmesi demektir. Yöneticiler bu stratejinin sağlanması için kadınlara baskı kurarken oluşturdukları projeyi militarist kavramlarla şekillendirmişlerdir. Onlara göre kadının çok çocuk sahibi olması ulusal projeye katkı olarak nitelendirilmektedir. Erkek çocuk doğurmak ise ülkenin gelecekteki askerini doğurmak demektir (2006, s.428). Bu noktada kadınların çocuk doğurması salt toplumun genişletilmesi

açısından değil, bahsedilen diğer milli çıkarlar doğrultusunda milliyetçi sebeplerden dolayı tahakküm altına alınmıştır denilebilir.

Kadınların ulusal projeye dahil olması açısından Yuval-Davis ve Anthias'ın dikkat çektiği bir diğer nokta, kadınların kültürün aktarıcısı olmaları rolüdür (Aktaran: Walby, 2016, s.38). Bu konuda Enloe, kadınların toplumun belleğini muhafaza etmek ve çocuklarını yetiştirmek gibi görevlerinden bahsetmektedir. Kadınlar, kendilerine atfedilen bu roller aracılığıyla milliyetçi harekette yer almanın kendilerine güç kazandırdığını düşünmektedirler. Herhangi bir tehlike durumunda bir annenin görevi çocuğunu korumaktır. Ancak bu erkeksi bir korumacılığı değil, fedakâr anneliği temsil etmektedir (2003, s.40, 42, 91). Yuval-Davis ise kadınların taşıyıcı olarak kurgulanışından bahsetmektedir. Bu, kimlik ve şerefın taşıyıcılığını simgeler. Buna ek olarak, kadınların çoğunun toplumun ruhunu simgelediği ifade edilmektedir. Ayrıca Yuval-Davis Enloe'nin ifadelerinden yola çıkarak kadınların yalnızca çocuklarla ve aileyle değil, aynı zamanda kolektif gelecekle de ilişkilendirildikleri çıkarımında bulunmaktadır (2020, s.93, 94). Bu noktada her iki yazar da kadınların toplumun hafızasında yer etmiş unsurların aktarıcısı olarak kurulduğunu ifade etmektedir. Ayrıca burada, kadınların bireysel olarak değil toplumsal olarak değerlendirildikleri anlaşılmaktadır.

Yuval-Davis ve Anthias kadınların ulusal projeye nasıl ilişkilendirildiğini açıklarken başka bir noktaya daha değinmektedirler. Bu da kadınların, zaman zaman ideolojik söylemlerin merkezinde bulunan semboller olarak nitelendirilmesidir (Aktaran: Walby, 2016, s.38). Bu ifade Afsaneh Najmabadi'nin "Sevgili ve Ana Olarak Erotik Vatan" başlıklı makalesini hatırlatmaktadır. Bu makalede İran örneği üzerinden vatanı bir kadın bedeni olarak inşa eden ifadeler mevcuttur. Yapılan savaşlar sonucunda çizilen sınırlar kadın bedenini simgelemektedir. Bu beden sevilecek, sahiplenilecek ve korunacaktır. Hatta uğruna ölünecek ve öldürülecektir. Bunun yanında vatan toprakları aynı zamanda anne bedeniyle simgelenmektedir. Bu durumda vatan hem sevgili hem annedir (2016, s.132, 133).

Kadınların ulusal projede bir diğer varoluş şekli ise mücadelelerde gönüllü veya istekli katılımcılar olarak yer almalarıdır. Bu katılım ulusal, politik, askeri

mücadelelerde görülebilmektedir (Yuval-Davis ve Anthias'tan Aktaran: Walby, 2016, s.38, 50). Bu bağlamda, kadınların anne, eş, sevgili veya sembol oluşunun dışında doğrudan eylemde bulunduğu anlaşılmaktadır. Ancak Joane Nagel'e göre, ulusal projeye dahil olma kapsamında mücadeleye katılan kadınların listesi oldukça kısadır (2016, s.81). Tüm bunlara ek olarak Sylvia Walby, kadınların daha az militarist olmalarını değerlendirerek bu durumun milliyetçi olmalarını etkileyip etkilemeyeceğini tartışmaktadır. Bu tartışmada sorduğu sorular doğrultusunda kadınların militarist milliyetçiliğe nazaran barış taraftarı olduğu çıkarımında bulunmaktadır (2016, s.54-56). Yuval-Davis de benzer biçimde erkeklerin savaşla ilişkilendirilmesine karşın kadınların barışla ilintili düşünüldüğünü ifade etmektedir (2020, s.177).

Cynthia Enloe ise konuya, askere alınan kadınların görev tanımlarında kısıtlayıcı maddeler oluşu üzerinden yaklaşmaktadır. Buna göre, kadınlar orduya asker olarak dahil edilecekse bu değişim ordunun eril kültür düzenini bozmadan yapılmalıdır. Bunun yanında orduda çok fazla yüksek rütbeli kadın olmamalıdır. Aynı zamanda kadınlar erkekleri, erkekler açısından tatmin sağlayabilecek görevlerden yoksun kılmamalıdır. En nihayetinde ise cinsiyet ayrımıyla karşı karşıya kalan kadının militarize olmuş diğer kadınlarla birlik olmasının önlenmesi gerekliliği ortaya konulmaktadır (2006, s.411, 412). Bu noktada Yuval-Davis'in ifadelerine bakıldığında ona göre, ordular yalnızca erkek bölgesi değildir, kadınlar bazı önemli ancak erkeklerinkiyle denklik sağlayamayan rollerin uygulayıcısıdır. Ancak gelişen teknolojiyle birlikte dengeler değişmektedir. Askeri teknolojinin ilerlemesi cinsiyetler arasındaki fiziki ayrımı değersizleştirmektedir. Çünkü bu teknoloji yüz yüze savaşmayı azaltmaktadır. Bu durum kadınların orduya eşit katılımının önünü açmaktadır (2020, s.176, 185). Yuval-Davis'in bu ifadeleri, Enloe'den aktarılan, kadınlara askerlikte verilen kısıtlanmış görevler tezini desteklemekle birlikte teknolojik ilerlemelere atıfta bulunarak teknolojinin dengeleri değiştirebileceğini ortaya çıkarmaktadır. Bu tartışmalar genel çerçevede değerlendirildiğinde; kadınların ulusal projede askeri anlamda sayı bakımından az oldukları, eylemsel olarak yer alan kadınların da eril düzenin sürdürülmesi amacıyla kısıtlandıkları ancak askeri teknolojinin ilerleyişinin eşit katılıma ortam hazırladığı sonucuna ulaşılabilmektedir.

1.2.2. Milliyetçilik, Militarizm ve Erkeklik

Daha önce de belirtildiği gibi milliyetçilik ve militarizm toplumsal cinsiyet kimlikleriyle, özellikle de erkeklikle yakından ilişkilidir. Bu ideolojilerin erkeklerle ilişkilendirilmesi onları destekleyen ve uygulayanların genelde erkek olmasıyla açıklanmaktadır. Erkeklik ve milliyetçilik arasında kurulan bu ilişkisellik ulus-devletin biçimlenişinde de etkili olmuştur (Nagel, 2016, s.79). Bir başka bakış açısına göre ise ulus, erkek kardeşler birliği (fraternity) şeklinde tanımlanır. Yani milliyetçi ideolojinin oluşumunda erkek birliği esastır (Najmabadi, 2016, s.129). Bu bağlamda, erkeklik ve milliyetçi militarist ideolojilerin birbirleriyle girift yapıda oldukları görülebilir. Bu yapının genel çerçevesini çizmek açısından Nagel'in tanımı önem taşımaktadır. Ona göre, milliyetçi ideoloji siyasal tanımı doğrultusunda devletle ve devletin birimleriyle ilişki içerisindedir. Devletin bir birimi olan ordu ise erkek egemen bir kurumdur. Bu noktada erkeklik ile milliyetçilik birbirlerine eklemlenmektedir. Buna ek olarak, milliyetçi amaçlar doğrultusunda savaş gerekli görülmektedir (Nagel, 2016, s.74, 75). Bu çerçevede militarizm ideolojisini detaylandırmak ve devletin kurumlarından biri olan ordu ve orduda yapılan askerlik görevi üzerinden erkekliğin milliyetçilik ve militarizmle birlikte nasıl anlamlandırıldığına daha yakından bakmak gerekmektedir. Bununla birlikte, çalışmanın bir önceki bölümünde aktarılan kadının milliyetçi sembollere dönüşümü konusu, erkeğin vatan ile kadını nasıl ilişkilendirdiği üzerinden ele alınacaktır.

Militarizm kavramının birçok tanımı vardır. Güven Gürkan Öztan'ın ifade ettiği tanımlardan ilkinde göre militarizm, güçlü ordunun gerekliliği ve orduya öncelik tanınmasıdır. Tanıma göre, bu öncelik politik ve ekonomik anlamda üstünleşme amacıyla orduya verilmektedir. Kavram hakkındaki diğer bir tanım, askeri unsurların topluma uyarlanmasıyla ilişkilidir. Bu şekilde vatandaşlara, askeri değer ve davranışlar yegâne kaynak olarak benimsetilmeye çalışılır. Bu tanımla sadece ordunun rolü değil, sivil kişilerin de militer anlayışa kıymet vermesi gözlenmektedir (Öztan, 2018, s.30, 33). Öztan'ın ifade ettiği ikinci tanımı Rubina Saigol militarizmin geniş ve kapsamlı tanımı şeklinde nitelendirmektedir. Bu bağlamda Saigol de militarizasyonu, militarist düşünce biçiminin toplumun tamamına işlemesi şeklinde ifade etmektedir. Tanıma göre şiddete dayalı imgeler topluma nüfuz etmektedir.

Toplumda karşılaşılan bir sorunun şiddet olmadan hallolmayacağı fikri baskın hale geldiğinde ise militarizasyon amacına ulaşmış olmaktadır (2016, s.231). Bir başka görüşe göre militarizm, klasik ve sıradan olmak üzere iki başlıkta incelenmektedir. Klasik militarizmde ordu gündelik siyasette asla görünür değildir; militer olarak kabul edilen unsurlar devletin içine işlenmiştir. Bu işleyiş özellikle eğitim aracılığıyla gerçekleştirilir. Bu yüzden ordunun gündelik yaşamda görünür olması gerekmez. Sıradan militarizme bakıldığında ise; ordu, gündelik siyasette sürekli yer almaktadır. Bununla birlikte ordu, gücü kendi tarafına çevirebilme şansı bulabilir. Bu da iktidara el koyulması anlamına gelmektedir. Böyle durumlarda ordu, öncelikle kendi konumunu sağlamlaştırıcı eylemlerde bulunmaktadır (Laçiner, 2021, s.14, 15). Militarizm kavramının tanımlanması amacıyla ortaya konulan bu ifadeler doğrultusunda, militarist düşünce ve davranışların toplum tarafından benimsenmesinin militarist ideolojinin temel hedefi olduğu görülmektedir.

Militarizm kavramının tanımlanmasının ardından militarizasyonun ulus-devlet modelinde nasıl yer bulduğuna değinmek gerekmektedir. Bu noktada öncelikle milliyetçiliğin militarizasyonu sağlamak amacıyla toplum üzerinde oluşturduğu duygu durumlarına bakmak yerinde olacaktır. Suavi Aydın, kişinin toplumsal kimliğini ötekiyle güçlendirdiğini ifade etmektedir. Ötekileştirme tezinin alt metninde bireyin kendi toplumunun diğer toplumlardan üstün olduğu düşüncesi yer almaktadır. Bunun beraberinde Aydın, düşman yaratmanın yüksek oranda milliyetçiliği besleyen bir unsur olduğunu ifade etmektedir. Düşman yaratma, haksızlıkla karşı karşıya bırakılma veya hak ettiğini alamama hisleriyle tazelenmektedir (2021, s.26, 31). Bu çerçevede, ulusun kendini tanımlarken ötekileştirmeyi ve düşman yaratmayı kullandığı görülmektedir. Rubina Saigol, tanımın farklılık üzerinden kurulması dolayısıyla militarizasyonun ulus-devletle özdeşleştiğini ifade etmektedir. Ona göre bu farklılık şiddet ve saldırganlıkla devamlı vurgulanmalıdır. Bu noktada devletlerin düşmandan gelebilecek her türlü tehdide karşı orduları vardır. Ordular hem düşman tehdidinin savuşturulmasından hem de ülkenin birliğinin korunmasından sorumludur. Orduya yüklenen bu misyonlar doğrultusunda militarizm halkın refahı amacıyla ulus-devlette önemli bir yer tutmaktadır (2016, s.230). Bu çerçevede militarizasyonun sağlanması için bir karşıtın

olması gerekliliğinin ve bu karşıt olanın varlığının sıklıkla anımsatılmasının önemli olduğu söylenebilir.

Öte yandan Aydın, ulusun, kendini devlet olarak var edebilen bir kültürün bütünleşmesi olduğu varsayımı çerçevesinde devletin savunulmasının önemini belirtmektedir. Savunmadan, kendini devlet olarak tamamlamış ulus sorumludur. Bu noktada asker-millet fikri doğmaktadır (2021, s.57). Bu durumda, ulus-devlet modelinin vatandaş ordusunu oluşturduğu açığa çıkmaktadır. Bu ordular, zorunlu askerlik anlayışına dayandırılmıştır. Bu da yeni bir ordu ve savaşma biçimini ifade etmektedir (Altınay ve Bora, 2020, s.140, 141). Hobsbawm da modern devlette, devletin çıkarlarının, sıradan vatandaşın desteğiyle ilişkili hale geldiğini ifade etmektedir. Hobsbawm'a göre erkeklerin askerlik yapması devletin merkeze aldığı konulardan biri olmuştur. Bu noktada erkeklerin fiziksel ve zihinsel yeteneklerinin araştırılması devletin programına eklenmiştir (2017, s.112). Bu tartışmalar doğrultusunda ulus-devletin korunması, koruma ve diğer amaçlar doğrultusunda orduya ihtiyaç duyulması ve zorunlu askerliğin ortaya çıkması ile ordunun erkek egemen bir kurum olması milliyetçilik, militarizm ve erkeklik halkalarını birbirine bağlamaktadır.

Konu asker-millet ve savaşma bağlamında ele alındığında Öztan'ın görüşleri önem arz etmektedir. Öztan, ordu-millet ifadesinin askerliği ve savaşmayı erkeklerin nazarında olağan bir hale getirdiğini belirtmektedir (2018, s.72). Buna Aydın'ın, askerliği fedakarlığın ve kahramanlığın gösterilebildiği yer olarak nitelendirmesi eklenebilir. Ayrıca Aydın, askerliğin yurttaşın ödevi olarak tanımlandığını belirtmektedir. Bu ödev, kişinin vatan için ölmesini yurttaşlığın ayrılmaz bir unsuruna dönüştürmektedir (2021, s.55). Nagel de erkeklik kültürünün, milliyetçiliğin militarist tarafının beklentileriyle uyuştuğunu belirtmekte ve bunu lisans öğrencilerine yönelttiği soru üzerinden örneklendirmektedir. Nagel öğrencilerine, kendilerine takılabilecek en korkunç adı sormuştur. Bu soruya karşılık erkek öğrencilerden aldığı cevapların geneli “*korkak*” ve “*kız kılıklı*”dır. Bu cevapların ifade ettiği anlam, “*Yalnızca korkaklar görevden kaçır; gerçek erkek korkak değildir.*” cümleleriyle açıklanmaktadır. Bununla birlikte erkeklerin milliyetçi veya militarist olmasının altında yatan tek sebep korkaklıkla itham edilme

düşüncesi değildir. Bu noktada Nagel erkekler açısından savaşın çekici taraflarını ele almaktadır. Öncelikle, erkeksi macera düşkünlüğünün onları milliyetçi-militarist ideolojilere yaklaştırdığını ifade etmektedir. Erkek yoldaşlığı vaadi ile kişinin kendini hem denemesi hem de ispatlayabilmesi imkanı da itici güç oluşturmaktadır. Son olarak kişinin kendini tarihin bir parçası olarak hissetmesi de teşvik edici unsurlar arasında sayılmıştır (2016, s.79, 80, 91-92). Öte yandan Cynthia Enloe zorunlu askerliğin siyasi açıdan kabul görmesi için bu görevin kölelik gibi algılanmamasının gerekliliğine dikkat çekmektedir. Bu noktada, askerlik yapan kişinin bu faaliyeti algılayışı ülkeye hizmet şeklinde olmalıdır. Dolayısıyla Enloe, asker olan kişinin kendini yiğit bir yurttaş olarak görmesi gerektiğini belirtmektedir. Bir askerin bu düşüncede olması askerlik kurumunun planlayıcılarını sevindirmektedir (2006, s.423-424). Bu tartışmalar doğrultusunda askerlik ile erkeklik doğrudan bağdaştırılabilirken, milliyetçi-militarist ideolojilere hizmet eden askerliğin ve savaşın erkeklerin nazarında nasıl doğal bir görünüme büründüğü ve anlamlandırıldığı ortaya çıkmaktadır.

Milliyetçi-militarist ideolojilerin erkeklikle bağlantısı kurulduktan sonra, erkeklerin motivasyonunu sağlayan bir diğer unsur olarak “koruyup kollama” özelliğinin ele alınması yerinde olacaktır. Kathleen Jones savaşma yeteneğinin erkeklikle özdeşleştirildiğini ifade etmektedir. Bu iddiaya karşın kadın ise zayıf olarak nitelendirilip erkeğin korumasına gereksinim duymaktadır (Aktaran: Yuval-Davis, 2020, s.169). Bu koruma hissiyatı ve korunma ihtiyacı ulus-aile ilişkilendirmesi üzerinden ele alındığında ulus, yönetiminde erkek reis olan bir aile olarak tanımlanmaktadır. Bu aile tablosunda kadınlar ise ulusun anneleri olarak konumlandırılmaktadır. Aynı zamanda kadınlar, ‘baba yurdunun anaları’ şeklinde övülmektedirler (Koonz’dan Aktaran: Nagel, 2016, s.84). Nagel, kadınların bu şekilde övgüye tabi tutulmaları dolayısıyla namuslarının lekesiz olması gerekliliğinden söz etmektedir. Bunun sonucu olarak milliyetçiler kadınların cinsel davranışlarına önem atfetmektedir (2016, s.84). Anne imgesi, ev haricindeki mekanda kadının cinselliğinin yok edilmesine aracılık etmektedir (Chatterjee, 2016, s.121). Kadınların cinselliğine yapılan bu müdahale ulusal hedefleri kapsamaktadır. Bunlar dünyaya, iyi asker ve çalışkan işçi getirme hedefleridir. Bu çerçevede,

kadının cinselliği yalnızca aile bağlamında ulusa fayda sağlamak amacıyla kullanıldığında doğru bulunmaktadır (Saigol, 2016, s.236, 237). Genel çerçevede bakıldığında, kadınlar ulusun temsilcisidir. Dolayısıyla ulusun namusunun da temsilcisi olmaktadır. Bu durumda erkekler ise, kadının cinsel yaşantısına müdahalede bulunarak, ulusun namusunun koruyuculuğunu yaptıklarını düşünmektedirler (Nagel, 2016, s.84).

Öte yandan, kadınlaştırılan ulusun korunması gerekliliğini çağrıştıran kavramlar bulunmaktadır. Bunlar tecavüz ve fuhuş kavramlarıdır. Bu kavramlar pek çok erkek için milliyetçi davada önemlidir. Çünkü erkeklere kurtarıcı olma imkanını yaratmaktadır (Enloe, 2016, s.216). Bu kavramlar, düşmanın tanımlanmasıyla pekiştirilmektedir. Milliyetçi mücadelelere dair birçok hikayede, düşman erkekler şeytan sıfatıyla anılmaktadır. Bu sıfat, ulusun kadınlarına tecavüz etmek isteyen düşman anlamını taşımaktadır. Bu durum, askeri kurum ve eylemlerin cinselleştirilmesinin yöntemidir (Nagel, 2016, s.88). Saigol bu noktada toplumsal cinsiyet bağlamında iş bölümü yapıldığını belirtmektedir. Çünkü erkeğe koruyuculuk atfedilebilmesi için diğer tarafta zayıf kadın profiline ihtiyaç duyulmaktadır. Bu profil inşa edilerek iş bölümü gerçekleştirilmiş olmaktadır. Bunlara ek olarak Saigol, savaşın çıkış sebebinin altında ekonomi, yayılcılık gibi unsurlar olduğunu ancak namus konusunun öne çıkarılmasıyla asıl sebebin örtüldüğünü ifade etmektedir. Bu, milliyetçi şiir ve şarkılar aracılığıyla yapılmaktadır (2016, s.242, 239).

Milliyetçilik ve militarizmin büyük oranda erkeklerle ilişkilendirildiği ve yapılan kurgularla da bu ideolojilerin devamlılığının sağlandığı tartışıldıktan sonra bu durumun her zaman keskin bir doğru olarak ele alınamayacağını belirtmek yerinde olacaktır. Cynthia Enloe, erkeklik ve militarizmin birbirine kaçınılmaz olarak bağlı olmadığını vurgulamaktadır. Örneğin göç konusu durumun böyle olmadığını düşündüren bir etkidir. Çünkü yapılan araştırmalara göre, azımsanmayacak sayıda erkek askerlik görevinin bulunduğu bölgeden göç etmektedir (2006, s.423). Buradan hareketle, askerlik görevini yapmamak için yurdunu terk eden erkeklerin varlığının mevcut olduğu söylenebilmektedir. Erkeğin askerlik yapmak istememesi durumunda değinilmesi gereken diğer başlıklar bedelli askerlik ve vicdani ret konularıdır. Bedelli askerlik ve vicdani ret konusu Türkiye özelinde değerlendirildiğinde bu konulara

yaklaşımın çelişkili olduğu görülmektedir. Bu çelişkili durum, bedelli askerliğin tepki görmemesine karşın vicdani reddin kabul edilmemesi şeklindedir. Bu noktada bedelli askerliğin ekonomik gerekçelerden dolayı kabul edilebilir olduğu düşünülmektedir. Vicdani reddin kabul edilmemesi ise, bu hak yasalaştığı takdirde milli kültürün bozulacağı gerekçesine dayanmaktadır. Bu gerekçe asker-millet, cesaret/korkaklık gibi kavramlarla desteklenmektedir. Dolayısıyla vicdani reddin yasalaşamamasının karşısında milliyetçilik vardır (Gençoğlu Onbaşı, s.143, 156-158, 165, 169). Bu tartışmalardan hareketle, tıpkı kadınların barış yanlısı olarak nitelendirilip, çok sık rastlanmasa da mücadelelerde yer almaları gibi; milliyetçi-militarist ideolojilerin erkeklikle özdeşleştirilmesine karşın her erkeğin bu ideolojilerin baş aktörü olmadığı söylenebilir.

1.2.3. Çocukluğun Milliyetçi ve Militarist İnşası

Milliyetçi ideolojinin gelişimi konusunda üzerinde durulması gereken önemli noktalardan biri, çocukluk döneminin bu ideolojinin sürdürülmesindeki yeri ve önemidir. Dolayısıyla bu bölümde milliyetçi ideolojinin çocukluk dönemindeki etkileri ele alınacaktır. Milliyetçi ideoloji, bugünün çocuğunu geleceğin askeri şeklinde değerlendirilmektedir. Yine bu ideolojiye göre genç insanlar ise her an asker olabilme potansiyeli taşımaktadır. Bu sebeple milliyetçiliklerin üzerinde bahsedilen hedef kitleye yönelik ideolojik hâkimiyet kurma baskısı oluşmaktadır (Aydın, 2021, s.59, 60). Bu çerçevede milliyetçi-militarist ideolojide çocuklara verilen önemi ve çocukların bu ideolojileri benimsemesi açısından yapılan hamleleri ortaya koymak gerekmektedir. Dolayısıyla çalışmanın bu kısmında milliyetçi-militarist ideolojilerin çocukluk üzerinde nasıl inşa edildiği araştırılacaktır. Bu noktada çocukluğun kavranışının döneme ve coğrafyaya göre farklılık gösterdiği belirtilmelidir (Öztan, 2019, s.15). Bu nedenle çocukluğun milliyetçi- militarist ideolojilerle ilişkisi önce genel çerçevede ele alınacak, Türkiye’de çocukluğun milliyetçi ve militarist inşasına ise ilerleyen başlıklarda yer verilecektir.

Milliyetçi-militarist ideolojilerin çocuklarla ilişkisi tartışılmadan önce çocukluk döneminin nasıl önemli hale geldiğini aktarmak yerinde olacaktır. 18. yüzyılda Batı’da çocukluğa bakış değişmeden önce, Ortaçağ boyunca çocukların

“minyatür yetişkinler” şeklinde algılandığı bilinmektedir (Üstel, 2019, s.11; Goff’tan Akt. Öztan, 2019, s.16). Bu tarihten itibaren ise çocukların yetişkinlere benzetilişi bırakılmaya başlanmış ve büyük insanlardan ayrı bir değer olarak görülmeleri söz konusu olmuştur (Üstel, 2019, s.11-12). Bunun sebeplerinden biri, milliyetçilik ideolojisinin ulus-devlet oluşumlarındaki hâkimiyetiyle birlikte toplumsal ilişki dinamiklerinin değişimi olmuştur. Bu değişim, “yeni çocuk” ve “yeni yetişkin”in oluşumunu ifade etmektedir (Öztan, 2019, s.4). Toplumsal ilişkilerdeki değişimin sebeplerine bakıldığında ise çalışmada daha önce bahsedilen Sanayi ve Fransız Devrimleri’nin etkisi öne çıkmaktadır. Bu çerçevede Öztan, modern çocuğu ve modern yetişkini oluşturan sebepleri açıklamaktadır. Sanayileşmenin yayılmasıyla istihdam politikasındaki değişim ilk sebeplerdendir. Kentlerde çocuk emeğinin sömürülmesi söz konusu olmuş; bunları yaşam tarzında değişim, matbaanın icadı ve okullaşmanın artması gibi sebepler takip etmiştir. Bunların yanında, Fransız Devrimi’nin “cumhuriyetçi pedagojisi” çocukluğa bakışın değişiminde etkili olmuştur. Bu bağlamda çocukluk, bireyleşmenin bir sonucu şeklinde değerlendirilebilmektedir. Bu değerlendirme çerçevesinden bakıldığında ise modern çocukluk yüksek oranda orta sınıfın eseridir (Öztan, 2019, s.4, 20). Tartışmalardan anlaşılacağı üzere, milliyetçiliğin çocuklara yönelik ideolojik hâkimiyet kurma durumunun ulus-devletleşmeyle daha sistematik bir hal aldığı söylenebilir (Aydın, 2021, s.60). Bu noktada, çocukluğun önemli hale gelişinin altında, sanayileşmenin ve Fransız Devrimi’nin değiştirdiği koşulların önemli olduğu görülmektedir.

Çocukluğa bakıştaki bu değişimle birlikte, çocukların ortaya çıkmamış değerli bir potansiyellerinin olduğu ve bu potansiyelin denetlenmesi düşüncesi oluşmaya başlamıştır (Öztan, 2019, s.20). Bu konuda John Locke’un, çocuğun zihninin suya benzediğine yönelik tanımıyla karşılaşmaktadır. Locke, su ve zihin arasında kurduğu bu bağlantıyla çocuğun zihninin kolayca yönlendirilebilir olabileceği düşüncesini dile getirmiştir. Bu doğrultuda Locke, kişilerin aldıkları eğitime bağlı olarak davranışları ile yeteneklerinde ayırım olabileceğini düşünmüş ve çocukların düşüncelerinin erken yaşta biçimlendirilmesinin uygun olacağını vurgulamıştır (2004, s.13, 32). Buna ek olarak Gellner de modernleşmeyle oluşan yeni toplumun ihtiyacı olarak içinde ilköğretim öğretmenlerinin de bulunduğu bir

piramide işaret etmektedir (1992, s.70, 71). Aktarılan tartışmaların okulun gerekliliği düşüncesini ortaya çıkardığı söylenebilir.

Yukarıda yer verilen görüşler doğrultusunda okulun dolayısıyla da eğitimin milliyetçi-militarist ideolojilerin benimsetilmesinde nasıl araçsallaştırıldığına tartışılması önem arz etmektedir. Bu bağlamda devlet yönetiminin ana konusu, çocukların istenilen şekilde yetiştirilmesi olmuştur. Burada ilköğretimle ulus-devletin ideolojisini benimsetme amacının güdülmesi önemli bir noktadır. 1800’lerde ulus-devletleşmenin yaygınlaşmasıyla ilköğretim zorunlu olmuştur. Bu zorunlu eğitim, Fransa merkez olmak üzere milliyetçi ideolojinin benimsetilmesine aracılık yapmıştır (Öztan, 2019, s.4, 5, 27). Bu noktada Üstel de yurttaşlık eğitiminde kararlı bir ülke olarak nitelendirdiği Fransa’daki uygulamalara değinmektedir. Fransa’da yurttaşlık eğitimi zorunlu ders olarak müfredata dahil edilmiştir. Bu eğitimle çocuklarda, ortak yaşantının sağlanabilmesi için gereken “ölçülülük” ve “kendine hâkimiyet” kazandırılmaya çalışılmıştır (2019, s.17, 23). Buna ek olarak 1882’yi takip eden yıllarda okulun çocuklara “büyük vatan” düşüncesini empoze etmeye çalıştığı ifade edilmektedir. Bahsedilen dönemde çocuklar okul aracılığıyla; vergi ödeme, askerlik gibi gelecekteki görevlerine hazırlanmaktadır (Krulic’ten akt. Üstel, 2019, s.18). Bunların beraberinde, ders kitaplarında vatan ve vatanseverlik konulu yazılar arttırılmıştır. Bu noktada tarih ve coğrafya derslerine dikkat çekilmektedir. Çünkü bu dersler milli bir kimlik kazanmıştır. Coğrafya eğitimi Fransa topraklarının çocukların nazarında değerli olmasını amaçlamaktadır. Tarih eğitiminin amacı ise Cumhuriyet kahramanlarının aktarılmasıdır. Bu dersler ahlak ve yurttaşlık derslerine destek niteliğindedir. Aynı zamanda, beden eğitimi ve müzik dersleri de programa dahil edilmiştir. Bu dersler aracılığıyla çocukların milli duygularını beden terbiyesi ve marşlarla başka sahalarda sergilemesi sağlanmaya çalışılmıştır (Öztan, 2019, s.27, 28; Üstel, 2019, s.21-22). Burada Fransız eğitim sistemi aracılığıyla çizilen çerçevede, milliyetçi bir vatan algısı oluşturmak amacıyla verilen eğitimin önemine dikkat çekilmektedir. Üstel, Fransa’daki bu gelişmelerin Osmanlı’da takip edilip uygulanmaya çalışıldığını belirterek (2019, s.23) bu eğitim biçiminin yalnızca Fransa’da geçerli olmadığını zamandaş olan diğer imparatorluk veya ülkelere de

örnek oluşturduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla Fransız eğitim sistemi diğer ülkeler açısından rehber olarak değerlendirilebilir.

Çocuklara verilen eğitimin içeriğinin yanında değinilmesi gereken bir diğer unsur, ordu ve eğitim kurumları arasında kurulan benzerliklerdir. Bu doğrultuda, öğretmen ve öğrencilerin görünüşte tek biçimli olmaları hemen hemen zorunlu olmuştur. Bu görünüş biçimi, üniformanın sınıfsal farkları örtmesini sağlamaktadır. Ordu ve eğitimin benzerliğini gösteren bir diğer unsur ise emir-komuta yöntemidir. Uygulamada doğrudan görülme de okuldaki disiplin ve itaat ordudakine benzerlik göstermektedir (Öztan, 2019, s.5). Ayşe Gül Altınay da ordu ve eğitimin benzerliğini ortaya koymaktadır. Altınay, eğitim ve savunmayı iki “milli” cephe olarak değerlendirmiştir. Ona göre, vatandaş ordularının ve eğitimin zorunluluğunun eş zamanlı oluşuna değinilmelidir. Çünkü bu milliyetçilik-militarizm ilişkisinin irdelenmesinde önemli bir noktadır. Altınay, vatandaş ordularının eğitimin şekillenmesine yardımcı olduğunu belirtmektedir (2021, s.180, 181). Bu tartışmalar doğrultusunda devletin birimlerinde değişimlerin eş zamanlı olarak gerçekleştiği söylenebilir. Dolayısıyla toplum büyükten küçüğe her alanda militarist bir milliyetçi ideolojiyle şekillenmektedir.

Eğitimin yanı sıra, çocukluğun militarize edilmesinin birkaç yolu daha bulunduğunu belirtmek gerekir. Bu yollardan biri savaş oyunları ve oyuncaklarının yaygınlaşmasıdır. Savaş temalı objeler gündelik yaşamın eğlenceli bir unsuru olmuştur. İkinci yol ise çocuklara yönelik olarak yazılan edebi eserlerdir. Bu yayınlarda; vatanseverlik, askerlik, kahramanlık vb. temalar yer almıştır (Öztan, 2019, s.28). Bunların yanında bir diğer yol olarak izcilikten bahsedilmektedir. Baden Powell’ın İngiltere’deki girişimi izciliğin temellerini oluşturmuş; bu sistem, gençlerin savaşı ve savaşma düşüncesini benimsemesinde mühim bir yer tutmuştur. İzciliğin ana hatları birçok kavramla oluşturulmuştur. Bunlar arasında; haysiyet, fedakarlık gibi değerler ve silah kullanımında ehil olma gibi özellikler yer almaktadır. Bu bağlamda izcilikte; atış, keşif, taktik, haberleşme ve kampçılık öğretilmektedir. Askerlikteki gibi ateşli silah kullanılmamakla birlikte, atış eğitimleri özellikle minyatür silahlarla gerçekleştirilmektedir. Zorunlu üniforma yoktur. Ancak kişinin ayırt edilebilmesi için şapka, kemer gibi aksesuarlar kullanılabilir.

(Rosenthal'dan akt. Öztan, 2019, s.29; Aydın, 2021, s.62-63). Bu çerçevede çocukluğun militarist inşasının çeşitli alanlarda ve her alanın kendine özgü tarzıyla gerçekleştirilmeye çalışıldığı söylenebilir. Buna ek olarak, askerlikle birebir benzemeyen ancak temelinde askerlikle aynı ideolojiyi taşıyan izciliğin, askerliğin provası olduğu çıkarımı yapılabilir.

2. MİLLİYETÇİ-MİLİTARİST İDEOLOJİLER BAĞLAMINDA KIBRIS SORUNU

Çalışmanın bir önceki bölümünde görüşlerine yer verilen kişilerden aktarıldığı üzere, ulus-devletleşmenin modernleşmeyle eş zamanlı olarak gerçekleştiği ve birbirleriyle çağdaş olan devrimlerden Sanayi Devrimi'nin ekonomiyi, Fransız Devrimi'nin ise siyaset ve ideolojiyi şekillendirdiği bilinmektedir. Çalışmanın bu bölümünde, dünyada yaşanan değişimin Kıbrıs sorununda nasıl tezahür ettiği irdelenecektir. Niyazi Kızılyürek, Helenler ile Türklerin siyasi aktör haline gelişini modernitenin getirdiği milliyetçilik ideolojisiyle açıklamaktadır. Kıbrıs sorununu incelemek için ise Türk ve Helen milliyetçiliklerine değinmenin yerinde olacağını ifade etmektedir. Bununla birlikte Kızılyürek, Osmanlı Devleti'nin bünyesinde modernite, milliyetçilik gibi unsurlarla ilk tanışanların Helenler olduğunu, en son ise Türk milliyetçiliğinin oluştuğunu ifade etmektedir (2016, s.12, 15, 25, 154). Bu bağlamda çalışmanın bu kısmında öncelikle Kıbrıs sorununun taraflarını oluşturan Helen ve Türk milliyetçilikleri tarihsel sıralamaya bağlı kalınarak ele alınacaktır. Ardından, Kıbrıs sorunu odağa alınarak Kıbrıs'ın tarihsel arka planına değinilecek, Kıbrıs'ın milli mesele haline gelişi ve Kıbrıs Barış Harekâtı incelenecektir.

2.1. Helen Milliyetçiliği ve Megali İdea'nın Doğuşu

Helen milliyetçiliği, Avrupa Aydınlanması'nın beraberinde oluşmaya başlamıştır. Avrupa'daki değişimden etkilenen Yunanlar, Helenlerin Avrupa'nın gerisinde olduğunu düşünmüşlerdir. Bundan dolayı, Helenlerin ilerleyebilmesi Avrupa medeniyetini benimsemeleriyle ilişkili tutulmuştur. Bu amaçla Yunanlar dil ve eğitim konularına ağırlık vermiştir (Kızılyürek, 2016, s.29, 30). Bu noktada Herkül Millas'ın ifadelerine bakıldığında Millas, Yunan Aydınlanması'nın iki merkezi olduğunu belirtmektedir. Bunlardan ilkinin dil alanı, ikincisini ise Antik Yunan oluşturmaktadır. Öncelikle dil konusuna yakından bakıldığında kişilerin Antik Yunancayı destekleyenler ile halk dilini destekleyenler şeklinde ikiye bölündüğü görülmektedir. Millas, Antik Yunancayı 'tutucu' kesimin savunduğunu ifade ederken, 'aydınlanmacıların' ise halk dilini savunduğunu belirtmektedir. Ancak

Millas, bu kutuplaşmanın keskin çizgilerle ayrılamayacağı ifadelerine de yer vermektedir. Yunan Aydınlanması'nın bir diğer merkezini oluşturan Antik Yunan ele alındığında ise bu alanın ilgiyi üzerine topladığı görülmektedir. Antik Yunan'ın incelenmesi ve örnek alınarak bu döneme benzemeye çalışılması bu ilginin nasıl tezahür ettiğini açıklamaktadır (Millas, 1994, s.46-47). İlginin Antik Yunan'a yönelmesindeki etken ise Avrupa'nın da bu tarihe hayranlık duymasıdır. Dolayısıyla Yunanlı aydınlar etnik kökenlerini ön plana alarak hareket etmişlerdir. Burada amaç, bağımsızlık düşüncesini halka ve Avrupa'ya yaymaktır (Kırlı Ntokme, 2010, s.405). Bu noktada Yunan Aydınlanması'nın iki önemli ismine değinmek yerinde olacaktır. Aydınlanmanın ve Fransız Devrimi'nin tesirinde hareket eden ilk isim Rigas Velestinli'dir. Velestinli; hürriyet, eşitlik ve kardeşlik kavramlarını desteklemiştir. Ancak, farklılık gözetmeksizin tüm ezilen insanları kapsayan bir ulus düşüncesinin olmasından dolayı Velestinli'nin anlayışında ulus-devlet yapısından söz edilememektedir. Bunun akabinde Velestinli'nin görüşleri Fener Patriği ve tutucu kesim tarafından eleştirilmiştir. Bu nedenle içeriğinde aydınlanma karşıtı düşüncelerin yer aldığı Pederler Öğretisi yayımlanmıştır. Buna karşılık aydınlanmanın diğer önemli ismi olan Adamantios Korais ise Kardeşlik Öğretisi'ni yayımlamıştır (Kızılyürek, 2016, s.32-34). Bu yazıda Pederler Öğretisi eleştirilmiş, bu öğretiyi kaleme alan kişilerin Avrupa'nın örnek alınmasının karşısında durdukları vurgulanmıştır. Pederler Öğretisi'nin dine atıflarda bulunularak yazılmış bir yazı olmasından dolayı, akıllarda soru işareti kalmaması açısından Kardeşlik Öğretisi'nin de tekrar din temelli incelemeler üzerinden sunulacağı belirtilmiştir (Millas, 1994, s.310). Bu çerçevede Helen milliyetçiliğinde bir kesimin yüzünü Avrupa'ya dönerek oradaki gelişmeleri örnek almaya çalıştığı diğer kesimin ise tutucu davrandığı çıkarımı yapılabilir.

Yukarıda başlangıç aşaması ele alınan Helen milliyetçiliğinin ilerleyen dönemde nasıl bir çizgide yol aldığı önemlidir. Burada öncelikle Yunan Devleti'nin kuruluşu aktarılacak, ardından Yunan Devleti'nde milliyetçilik ve milliyetçilikle şekillenen ülkeye daha yakından bakılacaktır. Richard Clogg, ulusal hareketin 18. yüzyılın bitişine doğru kendini göstermeye başladığını ifade etmektedir (1997, s.32). 1821 yılında Yunan Ayaklanması yaşanmıştır. Bu ayaklanma İngiltere, Fransa ve

Rusya tarafından desteklenmiştir (Kızılyürek, 2016, s.39). 1830’larda ise bağımsız bir devlet kurulmuştur. Bu aşamada Yunanistan’ın yöneticilerinin karşılaştığı problemler önemlidir. Bunlar, yeni bir devlet kurmanın yanı sıra bir ulus inşa etme problemidir. Burada, kişilerin geleneksel aidiyetlerinin yerine devlete bağlılıklarının sağlanması zor bir görev olarak belirtilmektedir (Clogg, 1997, s.32, 65-66). Aktarılan bu bilgiler çerçevesinde, kurulan Yunan devletinin milliyetçilik ideolojisini algılayış ve uygulayış şekli ele alınacaktır.

19. yüzyılın iklimine bakıldığında, milliyetçiliğin liberalizmden uzaklaşıp romantizme doğru biçim değiştirdiği görülmektedir. Bu durum milliyetçiliğin anayasalcı şeklini bırakarak etnik/kültürel bir düşünce etrafında oluşmasını ifade etmektedir. Dolayısıyla Fransız Devrimi’yle birlikte yapılan ulus tanımı, romantizmle birlikte değişmiştir. Bu yeni tanımlamayla birlikte, toplumun sınırları dil ve kültür aracılığıyla çizilmek istenmiştir. Böylece milliyetçiliğin irredantist (yayılmacı) yönü ortaya çıkmıştır. Helen milliyetçiliğinin ve Megali İdea’nın da bu atmosferde biçimlendiği belirtilmektedir (Kızılyürek, 2016, s.35, 38, 39). Megali İdea kavramı ilk defa İoannis Kolettis’ten duyulmuştur. Büyük Ülkü olarak tanımlanan bu kavramla Kolettis, sadece Yunan Krallığı’nda yaşayan kişilerin Yunanlı olmayacağını ifade etmiştir. Ona göre, Heteroktonlar olarak anılan ve sınırların içinde yer almayan ancak Yunan soyuyla bağlantılı kişiler de Yunanlıdır. Dolayısıyla Yunanlının kim olduğu ve kurulan devletin sınırlarının nerede sonlanacağı gibi düşünceler Yunanlıları dışarıdaki ve içerideki Helenler sorunsalı etrafında kutuplaştırmıştır. Bu aşamada sınırların netleştirilemediği görülmektedir. Ancak, Helen ulusunun yalnızca devletin kurulduğu topraklarla sınırlı olmadığı net bir ifadedir. Bu bağlamda Megali İdea Yunan devletinin hâkim ideolojisi olarak belirmektedir. Osmanlı’nın bünyesinden çıkarak Yunanistan’la birleşme anlamına gelen Enosis ise bu ideolojinin oluşturduğu ulusal amaç olarak nitelendirilmektedir (Clogg, 1997, s.66, 67; Kızılyürek, 2016, s.41-42, 49, 53). Bu noktada Megali İdea’nın benimsenmesinde etkili olan tarih anlayışından bahsetmek yerinde olacaktır. Daha önce bahsedildiği üzere, Yunanlılar ilk etapta Antik Yunan’a yönelmişlerdir. Bu, Bizans’ı dışlayan bir yönelimdir. Ardından yeni bir tarih anlayışı benimsenmiştir. Bu anlayışa göre, Yunanistan’ın Bizans İmparatorluğu’nun da

devamı olduğu belirtilmiş, böylelikle Helenlerin birliği ve sürekliliği vurgulanmıştır. Bu vurguyla Megali İdea'nın bilimsel zeminde temellendirilmesi sağlanmış olmaktadır. Dolayısıyla tarihte birlik düşüncesinde hemfikir olunduğunda, mekânda da bir olma fikrinin gerçekleşmesi amaçlanmıştır (Millas, 1994, s.54; Kızılyürek, 2016, s.45, 51; Kırılı Ntokme, 2010, s.412-413).

Megali İdea'nın ilerleyişine bakıldığında bu ülkünün doğrusal bir çizgide ilerlemediği görülmektedir. Bu konuda ilk olarak Richard Clogg, Osmanlı topraklarında bulunan Yunan kökenli kişilerin yeniden Helenleştirilme faaliyetlerine dikkat çekmektedir. Bu amaç için 1837 yılında kurulan Atina Üniversitesi'nin güç merkezi oluşturduğuna dair bir algının varlığından söz etmektedir (1997, s.69). Megali İdea'nın ilerleyişinde önemli bir etkiye sahip olan kesim de Büyük Güçlerdir. Bu noktada Kızılyürek, Yunanistan'ın Megali İdea gibi bir amaç için güçsüz bir devlet olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla Yunan devleti siyasi hayatını Büyük Güçler özelinde şekillendirmiştir (2016, s.54). Megali İdea'nın Büyük Güçler aracılığıyla ilerletilmeye çalışıldığına dair pek çok örnek mevcuttur. İlk örnek olarak, Kral Otto'nun Megali İdea konusundaki başarısızlığından dolayı yerine Kral George'un getirilmesi gösterilebilir. Yeni kralı Büyük Devletler belirlemiştir. Buna ek olarak yeni krala İyonya adaları hediye edilmiştir (Clogg, 1997, s.78-80). Bu bağlamda Yunanistan kralının ve topraklarının dış güçlerle yönetildiği söylenebilirken, Yunanistan'ın Büyük Ülkü'sünün de dışa bağımlı olduğu görülmektedir. Bu konuda verilebilecek bir diğer örnek ise 1877-78 tarihlerinde gerçekleşen Osmanlı-Rusya mücadelesidir. Bu mücadele esnasında da Büyük Ülkü için adımlar atılmıştır. 1897 tarihinde gerçekleşen Osmanlı-Yunan savaşında Büyük Ülkü daha önce hiç yaşanmamış bir yenilgiye uğramışsa da Balkan Savaşları'yla bu durum telafi edilmiştir (Kızılyürek, 2016, s.55, 57, 65). Bu savaşlar sonucunda Yunanistan nüfusu 2.800.000'den 4.800.000'e yükselmiştir (Clogg, 1997, s.107). Bu noktada, Büyük Ülkü'nün gerçekleşmesi yeniden mümkün görülmeye başlanmıştır. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması Yunanistan'da durumları değiştirmiştir (Kızılyürek, 2016, s.65.). Burada Helen ve Türk milliyetçiliği açısından değinilmesi gereken önemli nokta Yunanlıların İzmir'e çıkışıdır. Clogg, bu hareketin gerekçesinin, Yunanlıların kendi toplumundan olan insanları koruma isteği olduğunu

belirtmektedir. Bu çıkarma Türk milliyetçiliğini harekete geçirmiştir. Akabinde taraflarını Yunan ile Türk askerlerinin oluşturduğu savaş başlamıştır. Bu savaş 8 Eylül 1922’de Yunanlıların İzmir’den çekilmesiyle son bulmuştur (Clogg, 1997, s.124). 1923’te kabul edilen Lozan Antlaşması Türk topraklarının sınırlarını belirlemiştir. Yunanistan’ın mağlubiyeti Megali İdea’nın da mağlup oluşunu simgelemiştir. Bunun yanında, Yunanistan ve Türkiye arasında Nüfus Mübadelesi yapılmıştır. Bu programla Müslümanlar ile Hristiyan Helenler kendi ülkelerine göç etmişlerdir. Bu noktada Büyük Ülkü’nün trajik bir şekilde gerçek olduğu görülmüştür (Kızılyürek, 2016, s.71).

2.2. Türk Milliyetçiliğinin Başlangıcı ve Gelişimi

Çalışmada daha önce belirtildiği gibi, Türk milliyetçiliği Osmanlı Devleti’nde oluşan sonuncu milliyetçiliktir. Dolayısıyla çalışmanın bu kısmında Türk milliyetçiliğinin öncelikle Osmanlı dönemindeki oluşumuna yer verilecektir. Ardından Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu ve Türk milliyetçiliğinin kaydettiği aşamalar ele alınacaktır.

Osmanlı toplum yapısının genel durumuna bakıldığında, toplumun din temelli ayrıştırıldığı görülmektedir. Bu ayrım etnik kökene bakılmaksızın gayrimüslimler ve Müslümanlar olarak sınıflandırılmayı ifade etmektedir. Oluşturulan bu düzen içinde Türklerin ayrıcalıklı bir yeri bulunmamaktadır. Türkler, Osmanlı çatısı altındaki diğer Müslümanlar gibi “Millet-i Hâkime”yi oluşturmuşlardır. Gayrimüslimler ise “Millet-i Mahkûme” olarak nitelendirilmişlerdir. Bu noktada etnik kökene herhangi bir anlam yüklenmediği belirtilmektedir. Ancak Fransız Devrimi’nin akabinde İslam coğrafyasının da vatan, vatanseverlik kavramlarının tesiri altına girdiği ifade edilmektedir. Bu doğrultuda, Genç Osmanlılar ortaya çıkmıştır (Kızılyürek, 2016, s.143, 149, 150). Bu grup, düzeni eleştiren ilk modern muhalefet faaliyeti olarak adlandırılmıştır. Amaçları bir anayasa ve temsili hükümet olmasıdır. Anayasa, tebaa ve padişah arasında sözleşme niteliği taşıması açısından önemlidir. Temsili hükümet ise, Osmanlı’daki meselelerin tartışılması amacıyla istenmektedir (Ahmad, 2014, s.38, 40). Bu yeniliklerin istenmesinin altında, tüm tebaaya yurttaşlık ve devlete sadık olma bilincinin aşılması düşüncesi yer almıştır (Zürcher, 2018, s.89).

Dolayısıyla bu noktada Osmanlılık bir üst kimlik şeklinde tasarlanmıştır. Ancak bu düşüncenin imkânsızlığı anlaşıldığında Türklüğe ve Türkçülüğe yönelmişlerdir (Kızılyürek, 2016, 150, 151). Bu çerçevede, zaman içinde Osmanlı'daki millet anlayışının değişmeye ve ulusal kimliğin etnik köken ekseninde oluşmaya başladığı söylenebilir.

Taner Akçam, Türk kimliğinin oluşmasında etkili olan unsurlara dikkat çekmektedir. Ona göre bu unsurlar yenilgiler ve katliamlardan oluşmaktadır. Akçam, 1877-78 tarihinde Osmanlı-Rus mücadelesindeki göçlere odaklanmaktadır. Göç esnasında yaşanan katliamların dramatik düzeyde olduğunu belirtmektedir. Akabinde 1912 tarihinde yaşanan Balkan Savaşları'nın da bunu takip ettiğini ifade etmektedir (2020, s.58, 59). Burada, Balkan Savaşları henüz yaşanmamışken Türk milliyetçiliğinin söylemlerinin farklı olduğunu belirtilmesi önemlidir. Buna göre, savaş öncesinde milliyetçilik ötekine benzemek üzerine söylemler temelinde kurulmuştur. Bu da ötekini yenme söylemlerinin karşısı olduğu anlamına gelmektedir (Millas, 2020, s.195). Bu bağlamda Akçam, özellikle Balkanların yitirilmesinin hafızalardan çıkmadığını ve bu toprakların geri alınması arzusunun Türk milliyetçiliği biçimlenirken var olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte Osmanlı'da parçalanma paniği yaşanmaktadır. Dolayısıyla buna engel olma kaygısı duyulmaktadır. Bu kaygının ise birlik düşüncesini ön plana çıkardığını ifade etmektedir (2020, s.59, 60). Bu noktada, parçalanan bu devletin yöneticileri Pan-Türkçülüğe yönelmişler, Türk milliyetçiliği Pan-Türkçülük olarak kendini göstermiştir (A. L. Macfie'den akt. Kızılyürek, 2016, s.156-157). Bu bağlamda Kızılyürek, 'Büyük Türk İmparatorluğu' düşüncesinin güçlendiğini belirtmektedir. Ancak Osmanlı'yı Türk ulus-devleti yapma gayreti kötü bitmiştir. İmparatorluğun mağlubiyeti, Pan-Türkçülüğün de mağlubiyetini getirmiştir (Kızılyürek, 2016, s.166, 169). Bu bitişin üzerine yeni bir Türk ulus-devleti doğmuştur (Göçek, 2020, s.63). Bu devlette 'Dış Türkler'e yönelik adım atılmamıştır. Türk milliyetçiliğinin faaliyetleri Türkiye topraklarıyla sınırlandırılmıştır (Kızılyürek, 2016, s.171). Bu çerçevede savaşlar ve Pan-Türkçülük ekseninde yer alan Türk milliyetçiliğinin, ilk etapta, çalışmada daha önce yer verilen Yunan ülküsüyle benzerlik gösterdiği çıkarımı yapılabilir. Ancak akabinde Dış Türkler konusunda faaliyet gösterilme

talebinin bulunmaması bu benzerliği ortadan kaldırmaktadır. Genel çerçevede değerlendirildiğinde ise savaşın bir sonucu olarak her iki düşüncenin de mağlup olduğu görülmektedir.

Bu noktada, milliyetçilik açısından Türk ulus-devletinin doğuşuyla sonuçlanan mücadeleye yakından bakmak yerinde olacaktır. Herkül Millas, Milli Mücadele'nin Yunanlıların İzmir'e girmesiyle başladığını ifade etmektedir. Ona göre bu durum Türk milliyetçiliğine ivme kazandırmıştır. Bunun beraberinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin Yunanlılarla yapılan kritik savaşlardan galip geldikten sonra oluştuğunu belirtmektedir (2020, s.196). Milli Mücadele'ye genel anlamda bakıldığında, ülkeyi işgalden kurtarma amacı milliyetçi bir tavır sergilemektedir (Tol Göktürk, 2020, s.103). Mücadelede düşmanı ötekileştirmek, Türk milliyetçiliğini destekleyen bir durum olmuştur. Bu bağlamda, mücadeleler öteki kavramı ile meşruluk kazanmaktadır (Millas, 2020, s.196). Burada mücadelenin Yunan özelinde değerlendirilmesi ve öteki olarak Yunanlılara dikkat çekilmesi, Kıbrıs Sorunu'nda da sorunun taraflarından diğerkinin Yunanistan olması açısından önem arz etmektedir. Tekrar Milli Mücadele'ye döndüğünde, mücadelenin sonucunda, 24 Temmuz 1923 tarihi önemlidir. Bu tarihte, Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştır. Ülke uzun mücadelelerin ardından, barışa ve bağımsızlığa ulaşmıştır (Atatürk, 2006, s.186). 29 Ekim 1923 tarihinde Türkiye, bir 'Cumhuriyet' olarak duyurulmuştur. Misak-ı Milli ile Lozan Antlaşması kuruluş belgeleri olmuştur. Mustafa Kemal de ülkenin cumhurbaşkanı olarak atanmıştır. Bu aşamadan sonra milli kimliğin tekrar tanımlanması söz konusudur (Karpat, 2019, s.137-139). Bu da Mustafa Kemal ve arkadaşlarının görevi olmuştur (Kızılyürek, 2016, s.169). Bu noktada kurulan yeni devlette Türk milliyetçiliğinin görünümüne değinilmesi gerekmektedir.

Milliyetçilik, kurulan yeni devletin, Ahmet Yıldız'ın ifadesiyle "*Kemalist Cumhuriyet*"in referans ideolojisidir. Bu milliyetçilik, Türkiye Cumhuriyeti çatısı altında hayatını sürdüren tüm insanları ortak kültürde birleştirmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla insanlar; dil, din, ırk gibi unsurlar dışarıda bırakılarak Türk kimliğiyle değerlendirilmişlerdir. Bunların beraberinde Yıldız, Kemalist milliyetçilikle atılan adımlardan bahsetmektedir. Bu adımlar, saltanatın ve halifeliğin kaldırılması, Soyadı Kanunu'nun kabul edilmesi, milli ekonomi politikasının benimsenmesi gibi

maddelerle açıklanmaktadır (2009, s.212, 223). Bu noktada Feroz Ahmad, Kemalist yenilikleri, geleneksel unsurların terk edilmesiyle birlikte modernleşmeye giriş olarak nitelendirmektedir (2014, 90). Bunlara ek olarak milliyetçilik bağlamında Türk Tarih Tezi'ne değinmek yerinde olacaktır. Bu tezin, Türk milliyetçiliğinin yükselişini temsil ettiği ifade edilmektedir (Çağaptay, 2020, s.245). Bu tez iki temel kaygı etrafında şekillenmiştir. Bunlardan ilki Anadolu'nun eskiden beri gelen Türklüğü'nü kanıtlamaktır. Bir diğeri ise 'önce gelen haklıdır' tezidir. Bu tezle, Anadolu'nun ilk sakinlerinin Türk oluşuna vurgu yapılarak 'köksüzlük' problemi bitirilmek istenmiştir (Yıldız, 2009, s.228). Bunlara ek olarak değinilmesi gereken bir diğers unsur ise Güneş-Dil Teorisi'dir. Soner Çağaptay, bahsedilen her iki unsur aracılığıyla Türklerin şanlı bir ulus olduğu fikrinin önemli hale geldiğini belirtmektedir (2020, s.245). Yıldız da bu teoriyi, tarih tezinin türevi olarak nitelendirmektedir. Ona göre, dilin Türkçeleştirme yöntemiyle sekülerleştirilmesi amacıyla hareket edilmiştir. Bu da Kemalist milliyetçiliğin önemli gayreti olarak nitelendirilmektedir. Teori çerçevesinde belirlenen reformlar mevcuttur. Bunlardan ilki Arap alfabesinin kaldırılarak Latin alfabesinin getirilmesidir. Ezanın ve ibadet dilinin Türkleştirilmesi ise bir diğers maddedir. Son maddeyi ise, Arapça ve Farsça sözcüklerin dilden çıkarılması oluşturmaktadır. Bahsedilen bu değişimlerin uygulanması açısından Türk Dil Kurumu kurulmuştur (Yıldız, 2009, s.228, 229). Kızılyürek bu durumu, "*Laik Türk milliyetçiliğinin 'siyasi bir din' olarak kurgulandığı süreç.*" şeklinde tanımlamaktadır (2016, s.185). Milliyetçilik adına yapılan bu değişikliklerin beraberinde eğitim sistemi de önemli bir unsur olarak belirlemektedir. Bu noktada İsmail Kaplan'ın, *Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi* adlı eserinde yaptığı genel değerlendirme dikkat çekmektedir. Burada Kaplan, Türk milletini yüceltme amacı taşıyan milliyetçi ideolojinin, Türk eğitim programını şekillendirdiğinin ifade edilebileceğini belirtmektedir. Burada hedef, öğrencilere milliyetçi değerleri benimsetmek olmuştur. Bununla birlikte eğitim, devlet yöneticilerine sadık olan bir halk oluşturma gayesi de taşımıştır (2005, s.390). Bu bağlamda, ülkede birçok koldan milliyetçiliğin yükseltilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Milliyetçiliğin nasıl yüceltildiğine dair yukarıda yer verilen değişimlerin ardından, Türkiye'de milliyetçi ideolojinin hangi çizgide ilerlediğinin anlaşılması

açısından Turancılığa değinmek gerekmektedir. Kızılyürek, 2. Dünya Savaşı sırasında Türkiye’de Turancılığın yükselişe geçtiğini belirtmektedir. Bu yükselişin sebebi ise Almanya’nın Sovyetleri mağlup edeceğine dair oluşan inançtır (2016, s.199). Bu çerçevede, 1939-1944 tarihleri arasında çıkarılan yazılarda Türklerin bütünlüğü ‘milli ülkü’ şeklinde nitelendirilmiştir. Dolayısıyla Türkiye’nin Sovyetlere karşı Almanların yanında savaşa katılması istenmiştir. Savaştan galip gelinmesi halinde Türkiye daha geniş topraklara egemen olacaktır. Bu da ‘esir Türkler’ şeklinde nitelendirilen kesimin aracılığıyla gerçekleşmiş olacaktır (Özdoğan, 2020, s.400, 401). Ancak Turancılık ülküsü Türkiye tarafından savaşın gidişatına göre şekillendirilmiştir. Almanya’nın mağlup olacağının bilinmeye başlamasıyla gerileyen Turancılık, savaşın sonunda tamamen bitmiştir. Bundan sonra ülkeyi Sovyetlerle karşı karşıya bırakacak Türkçü politikaların izlenemeyeceği belirtilmektedir. Dolayısıyla ilerleyen zamanlarda Kıbrıs sorunu bu anlamda Türkçülerin ilgisini çekecektir (Kızılyürek, 2016, s.202, 204-206). Bu çerçevede Türk milliyetçiliğinin geldiği nokta değerlendirildiğinde, Kıbrıs sorunu ortaya çıkana kadar dış Türkler konusunun kapatıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bir sonraki başlık altında; milliyetçi ve militarist bir konu olan Kıbrıs sorununun oluşumu, sorunun gidişatı ve Türkiye’nin meseleye dahil oluşu incelenecek, Kıbrıs Barış Harekâtı’nın da aktarılmasıyla çalışmanın sınırlılıkları kapsamında süreç sonlandırılacaktır.

2.3. Kıbrıs Sorunu

Kıbrıs, Türkiye’nin yakın tarihinde iz bırakan bir sorun olmuştur. Türk yöneticilerinin her birinin kendi dönemlerinde karşılaştığı bir sınav olan Kıbrıs’a, milliyetçi çevreler, gelişmeler doğrultusunda reaksiyon göstermiştir (Öztan, 2018, s.131). Kıbrıs yakın tarihte konuşulan bir konu olsa da tarih sahnesindeki yeri oldukça geçmişe uzanmaktadır. Buna göre, Kıbrıs’ın tarihsel serüveni Osmanlı’nın yönetiminde olduğu dönemden başlamaktadır. Bu süreç, hâkimiyetin Osmanlı’dan İngilizlere geçişi, ardından bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kuruluşu şeklinde devam etmektedir (Kürkçügil, 2003, s.9). Barış Harekâtı ise Kıbrıs için dönüm noktası olarak nitelendirilmektedir (Öztan, 2018, s.131). Kıbrıs hakkındaki görüşler bireylerin düşünce yapılarına ve duyarlılıklarına bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir. Buna göre, Türk-Yunan siyasetçileri açısından “ulusal mesele”

olarak nitelendirilebilirken, adada yaşayan iki ayrı millete göre ise Enosis ve Taksim politikalarını ifade edebilmektedir (Hasgüler, 2000, s.53). Bu çerçevede çalışmanın bu kısmında Kızılyürek'in ifadesiyle "*Helen ve Türk milliyetçiliklerinin 'çocuğu' olarak dünyaya gelen Kıbrıs*"ın (2016, s.15) Osmanlı'dan başlayarak Barış Harekâtı'na uzanan tarihsel serüveni aktarılacaktır.

2.3.1. Kıbrıs'ın Osmanlı İmparatorluğu Dönemindeki Durumu

Kıbrıs, 1570 tarihinde Osmanlı'nın olmuş, 1571'de Magosa'nın dahil edilmesiyle de tamamen Türk hâkimiyeti altına girmiştir (Mütercimler, 2007, s.71). Bu fetihten sonra Kıbrıs'a Müslüman kesim yerleştirilmiştir. Bu da adayı, Hristiyan ve Müslümanların ortak yaşadığı bir yer haline getirmiştir. Adada yaşayan Hristiyanlar ile Müslümanlar arasında refah farkı olmamıştır. Yalnızca Müslüman kesimin dinden dolayı vergi ayrıcalıklarının olduğu belirtilmektedir. Bunun yanı sıra Kıbrıs'ın toplumsal yapısının, Osmanlı'nın gidişatıyla ilişkili olarak değişim gösterdiği ifade edilmektedir. Osmanlı'da düşük gümrükle Batı ticaretine izin verilmiş ve Tanzimatla birlikte, ticaret yapan Hristiyanların haklarının korunması sağlanmıştır. Dolayısıyla, 1800'lü yılların yarısına gelirken Hristiyan kesim ekonomik üstünlüğe sahip olmuştur. Müslümanların elinde ise devlet yönetimi bulunmaktadır. Bu durumun hem modernleşme sürecindeki ayrıma, hem de etnik gerginlik yaşanmasına sebebiyet vereceği vurgulanmaktadır. Bunun yanı sıra kilise ada yönetimine katılmıştır. Halktan aldığı vergilerin yüzde 12'si kilisenin payına düşmüştür. Bunun da kiliseyi zamanla önemli bir güce çevirdiği belirtilmektedir (Kızılyürek, 2016, s.209-212).

Adanın İngiliz yönetimine geçişini aktarmadan önce, Kıbrıs'ta Enosis fikrinin doğuşunu görebilmek açısından, 1821 yılında yaşanan Yunan Ayaklanması'nın Kıbrıs'taki etkilerine yakından bakmak gerekmektedir. Kızılyürek, 1821'de ortaya çıkan bu hareketin, adadaki Hristiyan burjuvazinin milliyetçiliğini uyandırdığını belirtmektedir. Bu tarihlerde, adanın belirtilen kesiminin kendilerinin Helen olduklarını bildirdikleri, bununla birlikte, Yunanla birleşmek amacıyla hareket ettikleri ifade edilmektedir (2011, s.36-37). Mehmet Hasgüler, Enosis düşüncesinin kilise aracılığıyla benimsendiğini ifade etmektedir. Ancak durum yalnızca bununla

açıklanmamaktadır. Bunun beraberinde, Hristiyanların Müslümanlara göre adanın eski halkı olması da etkindir. Son olarak, Hristiyanların yaptıkları iş ele alınmaktadır. Bu kesim ticaretle uğraştığı için Müslümanlara nazaran ekonomik ve sosyal gelişmişliklerinin fazla olduğu vurgulanmaktadır. Bu durumun da bağımsızlık arayışında etkisinin bulunduğu söz edilebilmektedir (2000, s.40-41).

Kıbrıs'taki Rum toplumunun durumunun yanı sıra 1878'de adanın İngiltere'ye kiralanması ve bu değişiklik içindeki Türk toplumunun konumuna bakmak yerinde olacaktır. Ada yönetiminde yer alan Müslüman-Türkler bu değişimle konumlarını kaybetmişlerdir (Kızılyürek, 2016, s.214). Yönetimi ele alan İngilizler ise halkın yaşam düzeyiyle ilgilenmemiştir (Hasgüler, 2000, s.48). Bu duruma Kıbrıslı Rumlar ses çıkarmaya başlamıştır. Bu noktada İngilizler “böl ve yönet” ilkesini uygulamaya koymuşlardır (Oberling'ten aktaran Hasgüler, 2000, s.48). İngilizlerin izlediği bu politika İngiliz-Türk iş birliğiyle sürdürülmüştür. Bu iş birliğiyle Türkler Rumların karşısında olmuşlardır. Adanın 1878-1914² tarihlerinde Osmanlı'ya ait olmasından dolayı Türkler bu hâkimiyetin koruyucusu olarak da görülmüşlerdir (Kızılyürek, 2016, s.214, 215). Dolayısıyla İngilizlerle yapılan iş birliğinin meşru zemininin bu korumacı tavırla oluşturulduğu söylenebilir. Ancak Kızılyürek, bu iş birliğine karşı 1920'lerde yeni Türkiye'yi örnek alan kesimin yükselişe geçtiğini ifade etmektedir. Bu yükselişin bir sebebi, Rumların Enosis politikasının yarattığı huzursuzluktur. Bir diğer sebebi ise Türk toplumunun ‘tek adam’ yönetimidir. Dolayısıyla adadaki Türk aydınlar Türkiye'yi ve Mustafa Kemal'i örnek almışlardır. Bahsedilen kişiler, Türkiye'de gerçekleştirilen yeniliklerin adada da uygulanmasını istemişlerdir (2020, s.335). Nitekim, 1930'larda yenilik taraftarı olan kesimin etkisinin arttığı görülmektedir. Bu da dinin yerine etnisitenin geçişini ifade etmektedir (Kızılyürek, 2003, s.19). Bu çerçevede değerlendirildiğinde, Kıbrıslı Türklerin belirli bir kesiminin Osmanlı döneminden kalan anlayışla İngiliz yönetiminin yanında yer aldığı görülse de bir kısım aydının yüzünü yeni Türkiye'ye döndüğü anlaşılmaktadır. Hasgüler, Kıbrıslı Türklerin Türkiye'ye olan bu ilgisiyle Kıbrıs'taki Hristiyan kesimin Yunan Bağımsızlığı'na olan ilgisini birbirine benzetmektedir (2000, s.40). Bu çerçevede

² Kıbrıs, 1914 yılında İngilizler tarafından ilhak edilmiştir (Tombazos, 2003, s.51).

değerlendirildiğinde, Kıbrıs'ın taraflarını oluşturan iki farklı toplumun milliyetçiliğinin işleyiş mantığının benzerliği ortaya çıkmaktadır.

2.3.2. 1940'lar ve 1950'lerde Kıbrıs Sorunu

İkinci Dünya Savaşı dünyada bir dönüşüm başlatmıştır. Bu dönüşüm Kıbrıs'ta da yaşanmıştır. Kıbrıs'ın iklimine bakıldığında, bu savaşla İngiltere'nin etkisinin zayıflamaya başladığı ve Kıbrıs'ı kaybetmek istemediği görülmektedir. Adadaki Helenlerin ise “Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı”yla ilgilendikleri bilinmektedir. Bu düşünce çerçevesinde Enosis talepleri uğruna gösterilen çabalar artmıştır. Bu durumda İngiltere, Türk liderliğinin desteğini aramıştır. Bunun üzerine adadaki İngiliz yönetiminin teşvikiyle 1943'te ilk Türk örgütlenmesi gerçekleşmiştir. Bu oluşumun adı ise “Kıbrıs Adası Türk Azınlık Kurumu'dur (KATAK)” (Kızılyürek, 2011, s.45). Bu oluşumun esas amacının Enosis'i engellemek olduğu bildirilmiştir. Buna ek olarak Türkiye'nin ilgisi de Kıbrıs konusuna yönlendirilmek istenmiştir (Kızılyürek, 2003, s.19). Çünkü 1950'li tarihlere gelene kadar Türkiye Kıbrıs sorununu benimsememiştir. Türkiye'nin bu tutumu 1955'li yıllardan itibaren değişim göstermeye başlamıştır. Bunun gerçekleşmesine ise Türkiye ve Kıbrıs'taki milliyetçi çevre aracılık etmiştir (Öztan, 2018, s.134, 133). Bu durumun gündem oluşturmalarını sağlayan kişiler olarak, Türkiye'deki Turancı çevreye işaret edilmektedir. Kıbrıs Koruma Cemiyeti bu aşamada oluşturulan bir gruptur. Bunun akabinde Kıbrıs Türktür Cemiyeti yer almaktadır. Gazeteler aracılığıyla konu hakkında gündem oluşturulurken (Kızılyürek, 2016, s.225, 226), Kıbrıslı Türklerin milliyetçi şiirlerinin Türkiye'de radyolardan halka iletilmesi de (Öztan, 2018, s.136) Türkiye'nin meseleye dâhil oluşunu gösteren gelişmeler arasında sayılabilir. Bu noktada Türkiye'nin tutumu hakkında çıkarım yapılabilirken, tarafların ulusal gayeleri netlik kazandıkça etnik çatışmaların ayak seslerinin duyulmaya başlandığı ifadesi de önem taşımaktadır (Kızılyürek, 2003, s.19). Nitekim 1950'lerde Enosis'e karşıt olarak Taksim tezi oluşmuştur. Bu tezin içeriğinde Kıbrıs'ın dini çerçevede bölünmesi yer almaktadır. Bölünmenin ardından ise tez, Müslüman Türklerin Türkiye'yle birleşmesi düşüncesi etrafında şekillendirilmiştir (Canefe, 2007, s.371). Tezin oluşum aşamasına daha yakından bakmak amacıyla, 1955 tarihinde gerçekleşen Londra Konferansı'na değinmek gerekmektedir. Bu konferansta

Yunanistan, adada yaşayanların self-determinasyon haklarını savunmuştur. Türkiye ise iki ayrı ihtimal çerçevesinde öneride bulunmuştur. Buna göre söz konusu ilk öneri İngilizlerin adada kalmasıdır. Bu durum bozulduğu takdirde ise adanın Türkiye'ye verilmesi tezi sunulmuştur. Ancak bu zayıf bir öneri olarak görülmektedir. Bu bağlamda İngilizler Türklere, Enosis'in terk edilmesini sağlayacak bir düşünce olarak Taksim teziyle telkinde bulunmuşlardır. Bu 1956 yılı sonuna denk gelmektedir. İngilizlerin bu taktiksel davranışı Türklerin stratejisi olmuştur (Kızılyürek, 2020, s.336).

Londra Konferansı ile Taksim tezinin oluşması arasındaki bağlantı kurulduktan sonra, konferans sırasında gerçekleşen 6-7 Eylül olaylarına değinmek gerekmektedir. Cem Eroğul, konferans sırasında basının sürekli yayın yaptığını belirtmektedir. Dolayısıyla, yoğunlaşan bir propaganda mevcuttur. Bu bağlamda, ilk olarak Londra'daki Kıbrıslı Türklerin gösterisinden söz edilmektedir. Ardından, Türkiye'de de gösteri yapılmasının uygun olacağının düşünüldüğü ifade edilmektedir. Bu çerçevede, "Atatürk'ün Selanik'teki evinin bomba atılarak Yunanlılar tarafından tahrip edildiği haberi"nin yayınlanmasıyla insanlar harekete geçmiştir. İlerleyen saatlerde ise her tarafta olaylar ortaya çıkmaya başlamıştır (1990, s.110). Öztan, görüşmeler sırasında pazarlık gücünün yükseltilmesi amacıyla daha önce bahsedilen cemiyetlerle iş birliği yapıldığını ifade etmektedir. Dolayısıyla bu cemiyetler 6-7 Eylül olaylarının organizatörü olarak nitelendirilmektedir (2018, s.138). Kızılyürek ise, bu olayları, İstanbullu Rumlara yapılan saldırılar şeklinde aktarmaktadır. Olayların, Enosis karşıtlığını vurgulama gayesi taşıdığı belirtilmektedir (2003, s.21). Bu noktada yer verilmesi gereken bir diğer konu ise Kıbrıslı Rum milliyetçilerin örgütü EOKA'nın (Kıbrıslı Muharipler Milli Örgütü) kuruluşudur. EOKA 1 Nisan 1955'te kurulmuştur. Gerçek çatışmaların da bu yılda yaşanmaya başladığı belirtilmektedir (Copeaux ve Mauss-Copeaux, 2009, s.41). Bahsedilen yıllarda EOKA'yla birlikte, Enosis isteği silahlı direniş haline getirilmiştir (Gevgilili, 1981, s.121). Bu çerçevede, ayrışan toplumun iki kanadında da milliyetçiliğe bağlı bir hareketlilik olduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanında, EOKA'nın hareketliliğinde militan bir milliyetçiliğin varlığı söz konusudur. Genel bir değerlendirme yapıldığında Kızılyürek, Londra Konferansı'yla Türkiye'nin

meseleye taraf olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca adada yaşayan Türkler EOKA'nın karşısında konumlandırılmıştır. Burada Kıbrıslı Türklerin yardımcı polis kuvveti olarak görevlendirildiği belirtilmektedir (1993, s.28). Ada Türklerine verilen bu görev dolayısıyla, saldırılar İngilizlere yönelik olsa da sonuçları Türkleri de etkilemiştir (Copeaux ve Mauss-Copeaux, 2009, s.42). Bu bağlamda, Türklerin meseleye hem masada hem de EOKA'nın hamleleri ve 6-7 Eylül olayları doğrultusunda sahada dahil olduğu görülmektedir.

Bu olayların yanında, daha önce nasıl benimsendiği aktarılan Taksim tezi çerçevesinde yapılan mitingler önem taşımaktadır. Öztan, 6-7 Eylül olaylarının akabinde Kıbrıs sorununa ara verildiğini ifade etmektedir. Ancak bu teze mesele tekrar gündemde önemli bir yer işgal etmeye başlamıştır (2018, s.139). Bu noktada ilk olarak Kıbrıs'ta Türklerin yaptığı mitingden bahsedilirken, ardından “Ya Taksim Ya Ölüm” mitingleriyle bu düşüncenin propagandasının yapılmaya çalışıldığı belirtilmektedir (Gevgilili, 1981, s.122; Kızılyürek, 2020, s.336). İstanbul'da ve Ankara'da yapılan iki mitingde katılımcıların hemen hemen benzer olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla içerik de benzerdir. Buna ek olarak, bir mitingde Rumların asıl hedefinin tüm Anadolu olduğu tezi ortaya atılmıştır. Böylece Kıbrıs'ın geleceği ile Türkiye'nin varlığını sürdürebilmesi konusu iç içe geçirilmiştir (Öztan, 2018, 140, 141). Kızılyürek; tarihsel, stratejik ve milliyetçi ideoloji bağlamında Kıbrıs'ın “milli dava” olarak benimsendiğini ifade etmektedir (2016, s.243). Bu çerçevede, Kıbrıs sorununun Türk toprak bütünlüğü ile özdeşleştirilmesinin, Türk milliyetçiliğini tetikleyen ve destekleyen bir söylem olduğu ifade edilebilir. Mitinglerin başlığı hakkında Nergis Canefe'nin ifadeleri önem taşımaktadır. Canefe, oluşturulan bu sloganı Kıbrıs Türk toplumu açısından ele almaktadır. Bu noktada toplum, sloganı destekleyenler ve milliyetçiliğini slogandan bağımsız bir şekilde yaşayanlar olarak ayrıldığından, bahsedilen ikinci grup ötekileştirilmiştir. Dolayısıyla Canefe, bu başlığın milliyetçiliği kendi arasında ayırttığını ifade etmektedir (2007, s.371). Bu bağlamda, Enosis ve Taksim tezlerinin toplumları kutuplaştırmasının yanında, Türk milliyetçiliğinin yaşanış tarzında da bir görüş ayrılığının söz konusu olduğunu söylemek mümkündür.

Bu atmosferde Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) oluşturulmuştur. Bu oluşum, Taksim tezi bağlamında baskı ve şiddet hareketlerinde bulunmuştur. Bu davranışlar etnik şiddetin varlığına işaret etmektedir (Kızılyürek, 2003, s.22). Bu teşkilatın, adada Türklere baskı ve denetim uyguladığı da bilinmektedir. Bunun yanında, genç nüfusu ideolojik ve askeri eğitime bağlı kılmıştır. Bu durumda, teşkilatın bahsedilen faaliyetlerinin EOKA ile birebir aynı olduğu belirtilmektedir (Copeaux ve Mauss-Copeaux, 2009, s.45). Bu çerçevede teşkilatın uygulamalarının militarist bir milliyetçilik anlayışı taşıdığı söylenebilir. Bu bağlamda Rauf Denктаş'ın faaliyetleri öne çıkmaktadır. Denктаş, TMT üyeliğinin yanı sıra 1949 yılında kurulan Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu'nun (KTKF) başkanıdır. Denктаş'ın başkan oluşu, TMT'nin kuruluşu ile aynı yıl olan 1957 tarihine denk gelmektedir. Bu başkanlık sırasında Denктаş, Taksim tezinin başarısını amaçlayan adımlar atmıştır. Bu adımlara örnek olarak “Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyası gösterilebilir. Bu, Rumca konuşmayı yasaklayan bir kampanyadır. Rumca konuşmanın yaptırımı ise para cezasıdır. Dolayısıyla Türkçeye hâkim olmayan Kıbrıslı Türkleri sessizleştiren bir hareket olmuştur. Bir diğer örnek ise “Türkten Türke Kampanyası”dır. Bu, adadaki Türklerle Rumların ticaretini bitirmeyi amaçlayan bir kampanyadır. Adada ayrı bir Türk ekonomisi oluşturulmak hedeflenmektedir. Örnek verilen bu kampanyalarla, adanın Taksim edilmesi halinde oluşacak sınırların ilk olarak zihinlerde belirlenmesinin söz konusu olduğu belirtilmektedir (Kızılyürek, 2016, s.231, 244, 245, 248, 250). Dolayısıyla, hem soyut olarak zihinlerde oluşturulan sınırlarla, hem de adada yaşayan iki ayrı milliyetçiliğin savunucusu olarak kurulan teşkilat benzeri kurumlar aracılığıyla Kıbrıs'ta milliyetçiliklerin kutuplaşarak büyüdüğü görülmektedir.

1958 yılına gelindiğinde Kıbrıs'taki iki toplum arasında sokak çatışmalarının arttığı gözlemlenmiştir (Copeaux ve Mauss-Copeaux, 2009, s. 47). Yine bu tarihlerde mesele NATO'nun değerlendirme alanına girmiştir (Gevgilili, 1981, s.124). NATO'nun meseleye dahil oluşu, Yunanistan ve Türkiye'nin ilişkilerinin kötü gitmesinin NATO'nun güney kolunda bunalıma sebep olacağı endişesi çerçevesinde gerçekleşmiştir (Fırat, 1997, s.57). Burada, meselenin barışçı çözümü için taraflara güven duyulduğu ifade edilmiştir. Bu ifade onaya

sunulmaksızın kabul edilmiştir. Bu hamleyle Yunanistan'ın Kıbrıs konusunda tek taraf olamayacağı da ortaya çıkmıştır (Gevgilili, 1981, s.124). Bahsedilen bu gelişmelerin ardından 1959 tarihinde Londra Antlaşmaları imzalanmıştır. Bunlar, bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin belgesi olmuştur (Fırat, 1997, s.57).

2.3.3. Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti ve 1960'larda Kıbrıs Sorunu

Kıbrıs'ın bağımsız olması amacıyla ilk olarak Zürih'te, ardından Londra'da görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerle Kıbrıs'ın bağımsız bir cumhuriyet olacağına dair karar çıkmıştır. Bu karar 1960'ta gerçekleştirilmiş ve Kıbrıs bağımsız bir cumhuriyet olmuştur. Türkiye, Yunanistan ve İngiltere ise garantör devletler olarak belirlenmiştir. Adanın ilk cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios'tur. Başkan yardımcısı ise Dr. Fazıl Küçük'tür (Zürcher, 2018, s.275; Ahmad, 2014, s.137). Kıbrıs, kurucu antlaşmaların içeriğinden dolayı tuhaf bir cumhuriyet şeklinde nitelendirilmektedir. Çünkü bahsedilen antlaşmalar bağımsızlığı sınırlarken, garantör devletlerin müdahalesinin de yolunu açmaktadır (Copeaux ve Mauss-Copeaux, 2009, s.52). Bununla birlikte kurucu metinlerin birlikten ziyade ayrılık üzerine temellendirildiği ifade edilmektedir. Çünkü bu metinler garantör devletlerin çıkarlarını gözetme odaklı hazırlanmıştır. Bu antlaşmaların içeriği Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yapısı hakkında bilgi vermektedir. Antlaşmalara yakından bakmak gerekirse, öncelikle resmi dilin Rumca ve Türkçe olarak belirlendiği görülmektedir. Bayrak, tarafsız bir görünümde olmalıdır. Yasama, idare gibi birimlerde yüzde 70 Rum, yüzde 30 Türk olacaktır. Ordu ise yüzde 60 Rumlardan, yüzde 40 Türklerden oluşacaktır. Yargılama sistemi ise davanın hangi topluluğa ait olduğuna bağlı olarak değişmektedir. İçeriğine kısaca değinilen bu Temel Antlaşma'nın yanında Garanti ve İttifak Antlaşmaları da mevcuttur. Garanti Antlaşması, başka bir devletle bütünleşme olmayacağını ifade etmektedir. İttifak Antlaşması ise savunmada ortaklık konusunu içermektedir. Bu antlaşma Kıbrıs'ın, Türkiye'nin ve Yunanistan'ın imzasını taşımaktadır. Kıbrıs'ın bağımsızlığına dair herhangi bir tehdit söz konusu olduğunda birlikte savunmayı amaç edinen bir metindir. Bu çerçevede Kıbrıs Cumhuriyeti'nin anayasası garantör devletlerin siyasal uzlaşması olarak nitelendirilmektedir. Kıbrıs halkı tarafından hazırlanmamış, halka kabul ettirilmiştir (Fırat, 1997, s.115, 59-64). Yeni kurulan bu Cumhuriyet'te ortak bir gelecek inşası amacıyla çaba

gösterilmemiştir. Dolayısıyla bünyesinde bulunan toplumların her biri kendi belleğini geliştirmiştir. Bu da dışlayıcı ve saldırgan bir belleği ifade etmektedir (Copeaux ve Mauss-Copeaux, 2009, s.55). Nergis Canefe de bu durumu ele alarak, Kıbrıs halkının Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren vatandaşlık sözleşmesinden yoksun olduğunu belirtmektedir. Canefe, Enosis ve Taksim'in yasaklanmasının görünürde Kıbrıslılık hissiyatını besleyen bir durum olarak nitelendirmiştir. Ancak bu durumu anlamlandırmak amacıyla yeni bir söylem oluşturulmamıştır (2007, s.278-279). Dolayısıyla Kızılyürek'in ifade ettiği gibi, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra her iki toplumun lideri de anavatanlarla birleşme beklentilerini sürdürmüştür (2016, s.266). Bu bağlamda, görünüşte Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması gibi köklü bir yenilik olmasına karşın tarafların fikir ve isteklerinde bir değişim görülememiştir.

Kıbrıs Cumhuriyeti kurulduktan sonra, devlette ilk anlaşmazlıklar da ortaya çıkmaya başlamıştır. Vergi ve silahlı kuvvetler hakkında Türkler; belediyeler ve kamu hizmetleri hususunda ise Rumlar anlaşmaya yanaşmamıştır (Keesing's Contemporary Archives'ten akt. Fırat, 1997, s.117). 1963'ün sonunda ise, adadaki Türkler ile Rumlar silahlı çatışmalara girmişlerdir. Bu çatışmaların tetikleyicisi olarak, Makarios'un anayasada değişiklik yapma isteği gösterilmektedir (Kızılyürek, 2016, s.272). 13 maddelik bir değişimi kapsayan bu talebin, Kıbrıslı Türkler için faydalı olmayacağı değerlendirilmektedir. Aynı zamanda Kıbrıs'ın iki toplumlu yapısının bozulması da söz konusudur. Dolayısıyla Makarios'un bu talebi Kıbrıs'ın Helen kimliğine dönüşerek tek toplumun özelliklerine bürünmesi anlamını taşımaktadır (Hasgüler, 2000, s.225). Bu da 1960'ta adada kurulan eşitlik dengesini yok etmeyi amaçlamaktadır. Siyasette yaşanan bu gerilimin etkisiyle toplumda korku hâkim olmaya başlamıştır. Türklerin korkusu Rum tarafından herhangi bir saldırı yapılması yönündedir. Rumlar ise, Ankara'dan askeri müdahale gelebileceği yönünde tereddütlü olmuşlardır (Fırat, 1997, s.124, 125).

Adadaki karışıklıktan ve çatışmalardan bahsetmeden önce Kıbrıslı Türkler ile Türkiye arasında oluşturulmaya çalışılan bağa değinmek yerinde olacaktır. Çünkü 1963-64 dönemine geçilirken Kıbrıslı Türkler Türkiye'ye daha çok yönelmişlerdir. Bu noktada kurulmak istenen bağı nasıl gerekçelendirdikleri önemlidir. Bu gerekçelendirmelerle uzun vadeli bir "yavru vatan" zemini kurulacaktır. İlk aşama,

Kıbrıs'ın Türkiye'ye birçok alandan bağlılığını ispat etmek olmuştur. Bu bağlılık; tarihi, coğrafi, askeri ve ekonomiktir. Ancak, coğrafi konum haricindeki maddeler üzerinden bağlılığı kanıtlamak çaba gerektirmiştir. Örneğin tarih konusunda Türkiye'yle ortak nokta olması dolayısıyla Osmanlı referans alınmıştır. (Öztan, 2018, s.146). Dolayısıyla Kıbrıs açısından Osmanlı bir soyağacını simgelemektedir (Canefe, 2007, s.384). Bununla birlikte, Kıbrıs'ın kurtuluşu ile Türk Kurtuluş Savaşı'nın benzerlikleri ortaya koyulmuştur (Öztan, 2018, s.146). Bu konu hakkında Canefe *Türk Kültürü Dergisi*'ne değinmektedir. Bu dergide 1962-74 tarihleri arasında Kıbrıs konusuna yer verilen yazılar yayınlanmıştır. Yazıların ortak temaları bulunmaktadır. Bunlardan ilki Kıbrıs'ın Türkiye'ye ait olduğunu ifade eden temadır. Bir diğer tema ise, adadaki Türklerin bağımsızlık mücadelesinin Türkiye'ninkiyle eş tutulmasıdır. Bu temayla bağlantılı olan bir diğer tema ise askeri bir çözümün gerekliliğidir. Dergide yayınlanan yazılar genel çerçevede değerlendirildiğinde, Kıbrıs tarihinin Türk Kurtuluş Savaşı'na benzetilme gayesi taşıdığı görülmektedir. Bu bağlamda ortak kabul edilen düşmanlar bulunmaktadır. Dolayısıyla, "Savunulması için kan dökülmüş topraklar, Türklerin ana vatani ve onun 'doğal uzantısı' yavruvatandır." fikri, dergide yer alan yazılarda açıkça görülmektedir (Canefe, 2007, s.382, 390). Bu çerçevede Kıbrıs ile Türkiye Cumhuriyeti arasında milliyetçi bir bağ oluşturulduğu görülmektedir. Bu bağın, askeri müdahale isteği gibi militarist bir beklentiyi de beraberinde getirdiği söylenebilir.

Daha önce ifade edildiği üzere kaynaklar çatışmaların başlangıç tarihi olarak 21 Aralık 1963'ü işaret etmektedir. Bahsedilen tarihte, Rum polislerinin Türk aracına çevirme yaptığı bilinmektedir. Bunun sonucunda ise çatışma çıktığı ve hayatını kaybedenlerin olduğu belirtilmektedir. Bu olayın akabinde Lefkoşe'de Türklerin yaşadığı bölgelere saldırılar yapılmış ve bu saldırılar günlerce sürmüştür. Saldırıların sonucunda Türklerin yaşadıkları bölgeleri terk ederek Lefkoşe'nin kuzeyine yerleştirildikleri aktarılmaktadır. Ayrıca sadece Türk mahallerine değil, karma bölgelerde yerleşik olan Türklere de saldırılar olduğu bilinmektedir. Bu günler "Kanlı Noel" olarak anılmaktadır (Copeaux ve Mauss-Copeaux, 2009, s.60,61). Ali Gevgilili ise, çatışmaların öncesinde 15 Aralık tarihinde yaşananlardan bahsetmektedir. Buna göre bahsedilen tarihte EOKA mensupları Lefkoşe'de Rum

bölgesine girilirken Türklerin kimlik belirtmesini talep etmiştir (1981, s.257). Türklerin yaşadığı bölgelere yapılan saldırılara tekrar dönüldüğünde, Kıbrıs Türk Kuvvetleri doktoru Binbaşı Nihat İlhan'ın evine düzenlenen saldırının en acımasız saldırılardan biri olduğu ifade edilmektedir. Olay, doktor görev başındayken yaşanmıştır. Doktorun eşi ve çocukları bu olayda hayatını kaybetmiştir (Toker, 1992, s.190). Gevgilili, bahsedilen tarihte yaşanan çatışmalarda hayatını kaybeden, yaralanan ve kaybolan Türklerin sayısına yer vermektedir. Buna göre hayatını kaybeden 99 Türk bulunmaktadır. Yaralanan 470 Türk'ün olduğu, kaybolan Türk sayısının ise 154 olduğu bilinmektedir. Bu rakamlar Ankara'nın gerilimine yol açmıştır³ (1981, s.257). Bu bağlamda, ilk değerlendirme toplantısı 21 Aralık'ta gerçekleştirilmiştir (Fırat, 1997, s.125). Toplantıda, Garanti Antlaşması gündeme getirilmiştir. Bu metnin, birlikte veya tek başına müdahale hakkı tanıyan maddesi üzerinde durulmuştur. Akabinde İnönü, uzlaşma taleplerine olumlu bir cevap gelmediği takdirde Kıbrıs semalarına Türk jetlerinin gönderileceğini bildirmiştir. 25 Aralık'ta ise Lefkoşe'de dört Türk jeti uçuş yapmıştır. Türkiye tarafından atılan bu adım, hem Türkiye'yi hem de dünyayı harekete geçirmiştir (Gevgilili, 1981, s.257). Aynı toplantıda alınan bir diğer karar ise adanın Türkiye dışındaki garantör devletlerine nota verilmesidir. Burada, çatışmanın durdurulması amacıyla garantör devletlerin birlikleri göreve davet edilmiştir. Çatışmaya ortaklaşa müdahale edilmediği takdirde Türk birliğinin yalnız hareket edeceği bildirilmiştir (Toker, 1992, s.191). Bunun üzerine Yunanistan; kendilerinin İngiltere'nin ve Türkiye'nin dışişleri bakanlarının toplantı yapmasını önermiştir. Ancak Türkiye için durum ciddiyetini korumaktadır. Dolayısıyla Türkiye bu toplantının gerçekleşmesini adadaki çatışmalara son verilmesi şartına bağlamıştır (Fırat, 1997, s.126). İngilizler durumun ciddiyetini Yunanlılara nazaran daha iyi idrak etmişlerdir (Toker, 1992, 192). Türkiye'nin ifadesi üzerine İngiltere'nin 2 bin 500 askerini düzen sağlamak açısından görevlendirmesi ise bunu destekler niteliktedir. Bununla birlikte 30 Aralık'ta Lefkoşe'de ateşkesi sağlayacak Yeşil Hat oluşturulmuştur (Gevgilili, 1981, s.258). Ayrıca İngiltere tüm tarafları, Londra'da yapılacak konferansa çağırmıştır.

³ Bu noktada, Türkiye'deki hükümet hakkında değinilmesi gereken önemli bir nokta bulunmaktadır. Bu da hükümetin istifa etmiş olduğudur. Durum böyledir ancak yeni bir hükümet kurulana kadar eskisi çalışmalarını sürdürmekle yükümlüdür. Ancak Makarios, Türkiye'nin bu zayıf noktasından faydalanabileceği fikrine kapılmıştır (Toker, 1992, s.189).

İnönü bu görüşmeyi ateşkesin sürdürülmesi koşuluyla kabul etmiştir. Bu noktada İngiltere, askerlerinin daha aktif olacağını ifade ederek kuşkuları ortadan kaldırmaya çalışmıştır (Toker, 1992, s.192).

Londra Konferansı 15 Ocak 1964'te toplanmıştır. Konferansta garantör devletler ile Kıbrıs'taki ayrı toplulukların temsilcileri yer almıştır (Gevgilili, 1981, s.258). Bu toplantı sırasında temsilciler ilk kez gerçek gayelerini ifade etmişlerdir. Bu çerçevede 1960 çözümünü geçici bir çözüm şeklinde değerlendirdiklerini belirtmişlerdir (Fırat, 1997, s.126). Toplantıda Yunanistan ve Rum kesimi, Türkleri azınlık statüsüne indirgeyen görüş bildirmişlerdir. Bu görüşe göre, Türkler eşit haklara sahip kesim olamayacaklardır. Türkiye ve Türk kesimi ise, yaşam alanlarının fiziki ayrılığını istemişlerdir. Bu düşünce, adada iç çatışmaların tekrar yaşanmaması gerekçesiyle sunulmuştur (Gevgilili, 1981, s.259). Burada Türk tarafının sunduğu görüş Taksim isteği değildir. Bu görüş iki farklı toplumun ayrı olduğu federal bir sistemi ifade etmektedir. Bu istek reddedildiği takdirde çarenin Taksim olacağı belirtilmektedir (Toker, 1992, s.194). Sonuç olarak konferans bir karara bağlanamamış ve ileri bir tarihe ertelenmiştir (Gevgilili, 1981, s.259).

Adada şiddet olayları 1964'te de sürmüştür (Copeax ve Mauss-Copeaux, 2009, s.61). Zaman ilerledikçe durum kötüleşmeye devam etmiştir. Rumların saldırıları durmamış, aksine camilere bomba yerleştirilmesi gibi davranışlarda açığa çıkmaya başlamıştır (Toker, 1992, s.194). Aynı yıl Mart ayında Birleşmiş Milletler'den (BM) Kıbrıs hakkında karar çıkmıştır. Bu, Kıbrıs'ta BM Barış Gücü kurulması kararıdır. Ancak bu karara rağmen çatışmaların sürdüğü görülmüştür (Öztan, 2018, s.150, 151). Ayrıca, BM Güçleri'nden önce Yunan askerlerinin adaya çıktığı bilinmektedir. Bu Yunanistan'daki Grivas'ın gayretleriyle olmuştur (Keesing's Contemporary Archives'ten akt. Fırat, 1997, s.129). Kıbrıslı Türkler tarafında ise benzer bir durum söz konusudur. Onlar da silahlanmaya başlamış ve TMT tekrar faal duruma getirilmiştir (Fırat, 1997, s.130). Bu militarist davranışlar çerçevesinde, Barış Gücü'ne rağmen çatışmaların devam etmesi daha anlaşılabilir olmaktadır. Bu sırada Türkiye'de bazı gruplar adaya askeri müdahale yapılmasını istemektedir. Olaylar sürerken, Türkiye adaya müdahale etme yetkisini kullanacağını BM'ye bildirmiştir. Bu noktada, Türkiye'nin ilk defa gerçek manada müdahale

opsiyonunu kullanmak istediği görülmektedir. İnönü hareketin 6 Haziran'da gerçekleştirileceğini bildirmiştir (Özta, 2018, s.150, 151). Bu noktaya kadar kendini arka planda konumlandıran Amerika, Türkiye'nin bildirdiği karar ile ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin bu isteği Johnson mektubuyla durdurulmuştur (Toker, 1992, s.194, 195). Amerika'nın müdahaleyi onaylamama gerekçeleri oldukça fazladır. İlk olarak, Türkiye'nin böyle bir hakkının bulunmadığı ifade edilmektedir. Bu ifadede Türkiye'nin diğer garantör devletlere danışmadığı da vurgulanmaktadır. Ayrıca müdahalenin taksime sebep olacağı belirtilmiştir. Bunun yanında mektupta, harekât yapılırsa Yunanistan ve Türkiye arasında çıkabilecek savaş ihtimali değerlendirilmiştir. Dolayısıyla NATO üyesi iki devletin savaşmasına ABD'nin müsaade etmeyeceği net bir dille ifade edilmiştir. Harekât bağlamında Sovyetlerden müdahale gelmesi halinde Türkiye'ye destek verilmeyeceği de belirtilen maddeler arasındadır. Son olarak mektupta, ABD'nin Türkiye'ye temin ettiği silahların kendilerinin izni olmadan kullanılamayacağına yer verilmiştir (Fırat, 1997, s.131). Bu bağlamda, adaya müdahale etmesi durumunda Türkiye'nin yalnızlaştırılacağı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla mektubun Türkiye'yi durduran önemli bir araç olduğu söylenebilir. Türkiye adaya müdahale etmemiştir. Buna ek olarak, Acheson Planı'na uyum sağlayabileceğine dair mesajlar vermiştir. Bu plan, Türkiye'ye adada bir üs temin etmektedir. Ancak aslında Enosis üzerine temellendirilmiştir (Kızılyürek, 2016, s.274). Rumların itirazından dolayı planda değişiklik yapılmıştır. Yeni öneride ise, üs Türkiye'ye ait olmayacak, kiralanacaktır. Karşılığında ise Türkiye'nin adadaki haklarından vazgeçmesi istenmiştir. Ancak Türkiye bu planı onaylamadığını kesin bir dille bildirmiştir (Toker, 1992, s.212). Planın konuşulduğu bu görüşmeler, sonuca ulaşmadan bitmiştir. Bu görüşmelerle Kıbrıs Cumhuriyeti'nin onayı dışında karar alınamadığı da açığa çıkmıştır. Dolayısıyla bu noktada Türkiye ve Yunanistan'ın uzlaşmacı tavrı tek başına yeterli değildir (Fırat, 1997, s.137).

Niyazi Kızılyürek, 1964 tarihinin Kıbrıs Türk yöneticileri açısından şok senesi olduğunu belirtmektedir. Çünkü beklentilerinin gerçekleşmediğini görmüşlerdir. Bunun yanında konuya Denktaş açısından bakıldığında, Denktaş'ın adaya girmesi yasaklanmış, bu yasak 1968 yılına kadar sürmüştür. 1967'de ise Grivas'ın liderliğindeki Rumlar Türklerin yaşadığı bölgeye saldırmıştır. Bunun

üzerine Türkiye’de adaya müdahale etme isteği doğmuştur. Bu kararlılık, imzalanan ateşkesle sonuçlanmıştır. Böylece Grivas’ın ve Yunan askerlerinin Kıbrıs’tan gitmesi onaylanmıştır. Tekrar Denktaş’a dönüldüğünde Denktaş, Ankara’da yaşadığı dönemde Türkiye’nin Kıbrıs konusuna yaklaşımını yakından izlemiş, bu bağlamda fikirlerinde bir dönüşüm görülmüştür (Kızılyürek, 2016, s. 277, 274). Kızılyürek’in ifadesine göre, “1968-73, ‘Şahin’ Denktaş’ın ‘güvercinleşme’ dönemidir.” Bunun ilk sebebi, Türkiye’den askeri müdahale gelmeyeceğini ve Taksim’in uygulanamayacağını düşünmesidir. Bir diğer sebebi ise, Kıbrıs’ta lider olmak istemesinden dolayı Türkiye’nin güvenini kazanma gayesi taşımasıdır (2020, s.340). Nitekim 1973’te Ankara’nın desteğiyle bu gayesine ulaşmıştır. Yapılan seçimlerde Dr. Küçük’ün yerini Denktaş almıştır (Kızılyürek, 2016, s.279). 1967’de yaşananların yanı sıra 1974’e gelene kadar Kıbrıs meselesinin dış politikanın merkezinden uzaklaştığı belirtilmektedir (Fırat, 1997, s.229).

1964-74 arasında adanın Türkler açısından genel iklimine bakıldığında ise Kıbrıs’ta teritoryal bir örgütlenme yaşandığı görülmektedir. (Copeaux ve Mauss-Copeaux, 2009, s.64) 1967 yılında yaşananlardan sonra Kıbrıslı Türkler avantajlı durumlarını muhafaza etmişlerdir. Zaten ayrı yaşamaya başlayan toplum, bunu yasalarla netleştirmiştir. Dolayısıyla 1967 yılında Geçici Türk Yönetimi kurulmuştur. (Fırat, 1997, s.226). Örgütlenen toprak parçaları yalnızca stratejik geri çekilme bölgeleri olarak düşünülmemiştir. Bu amacın beraberinde örgütlenme, bahsedilen tarihten itibaren, ilerleyen zamanlarda oluşacak özerk bölgenin teritoryal temelini de ifade etmektedir (Copeaux ve Mauss-Copeaux, 2009, s.65). Bu dönemde Denktaş, Türkiye’den askeri harekât beklemediği için kendi çabalarıyla ilerlemiştir. Kendi toplumunun ayrı varlığını Makarios’a benimsetmeye çalışmıştır. Toplumların birbirlerinden ayrı yaşamalarının zorlukları zaman ilerledikçe ortaya çıkmıştır. Bu zorlukların çözümüne kavuşturulması doğrultusunda görüşmeler yapılmasına karar verilmiştir. Anlaşmaya varılacağı sıralarda toplumların karar değiştirmesi gibi durumlardan dolayı görüşmelerden sonuç alınamamıştır (Fırat, 1997, s.228, 227).

Aktarılan bilgiler çerçevesinde, 1960’larda bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kurulmasının bir Kıbrıslılık bilinci oluşturamadığı ve hiç bitmeyen aksine zaman zaman şiddetlenen olaylardan anlaşılacağı üzere Kıbrıs’ın çıkar çatışmalarının

arasında kaldığı görülmüştür. Çatışmalar ada halkının yer değiştirmesine, yaralanmasına ve hatta ölümüne yol açmıştır. Tüm bunlar Kıbrıs Barış Harekâtı'na zemin hazırlayan etkenler olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bir sonraki başlık altında 1970'lerde adanın durumu ve Türkiye'nin müdahalesi olan Kıbrıs Barış Harekâtı incelenecektir.

2.3.4. 1970'lerin İklimi ve Kıbrıs Barış Harekâtı

Kıbrıs'ta 1970 tarihinin sonunda toplumların iletişimi duraksamıştır (Kızılyürek, 2016, s.128). Bu noktada özellikle Makarios'un yönetim politikasına dikkat çekmek gerekmektedir. Makarios, 1967'den itibaren Enosis'e destek olabilecek cümleler kurmamaya özen göstermiştir. Onun tahayyülünde bağımsız ve bağlantısız bir ülke tasarısı vardır. Dolayısıyla Kıbrıs'ın böyle bir ülke olması için diplomatik faaliyetler yürütmüştür (Öztan, 2018, s.154). Makarios'un bu politikasında başarılı olduğu bilinen bir gerçektir. Ancak Rumların geleneksel tavrı Enosis'i gerçekleştirmektir (Gevgilili, 1981, s.610). Yunanistan gitgide Makarios'un gerçek niyetinden şüphe duymaktadır. Aralarındaki gerginliğin arttığı noktada Yunanistan, Makarios'u indirme kararı almıştır. Bu ABD'nin gizli desteğiyle gerçekleştirilecektir. Plan çerçevesinde Grivas Kıbrıs'a tekrar dönmüştür. Ardından EOKA B isimli yer altı örgütünü oluşturmuştur (Kızılyürek, 2016, s.132). Bu örgütle 15 Temmuz 1974'te Makarios'a darbe yapılmıştır. Bunun sonucunda ise Nikos Sampson iktidara gelmiştir. İktidara gelen bu kişi eski EOKA'cılardandır (Copeaux ve Mauss-Copeaux, 2009, s.70). Bu çerçevede Kıbrıs'ta iki toplum arasında yaşanan gerginliklerin yanında, Gevgilili'nin *"buzdağının altında biriken bunalım"* (1981, s. 610) şeklinde ifade ettiği gibi, Kıbrıs konusunda Makarios ve Yunanistan arasında da gerilim olduğu görülmektedir. Buna karşılık Türk hükümeti askeri müdahale seçeneğini değerlendirmeye almıştır. Çünkü hükümette, Makarios'a yapılan darbenin başarılı olması halinde Enosis'in uygulanacağı fikri hâkim olmuştur. Bunun da Yunanistan-Türkiye arasında savaşa yol açacağı düşünülmüştür (Öztan, 2016, s.156).

Niyazi Kızılyürek 1974 yılını Enosis'in batışı, Taksim'in yeniden doğuşu olarak nitelendirmektedir. Yukarıda bahsedilen gelişmelerin ardından 20 Temmuz 1974'te Türkiye adaya askeri harekât yapmıştır (2016, s.280). Harekâtın üzerinden

iki gün geçtiğinde ise ateşkes yapılmıştır. Ancak Kıbrıs'taki şiddet olaylarının sürdüğü görülmüştür. Bunun üzerine 14 Ağustos'ta tekrar harekât düzenlenmiştir. Sonuçta Kıbrıs'ta coğrafi bölünme gerçekleşmiştir (Zürcher, 2017, s.314). Yaşanan bu bölünmenin ve kitlesel göçlerin Kıbrıslılık bilincinin eksikliğinden kaynaklandığı ifade edilmektedir. Adada, ulusal kimliklerden üstün bir Kıbrıslılık bilinci oluşturulamamıştır (Tombazos, 2003, s.53). Öte yandan Türkiye'nin yaptığı askeri harekâtı nasıl gerekçelendirdiği önemlidir. Türkiye, Makarios'a yapılan darbeye eş zamanlı olarak gerçekleştirdiği bu harekâtı garantör devlet statüsüyle yaptığını ifade etmiştir. Bu bağlamda ifadede; halkı korumak, Enosis'i engellemek gibi nedenler sunulmuştur. Aynı zamanda önceki statükoyu tekrar sağlamak da sunulan nedenler arasındadır. Ancak Türkiye'nin bu gerekçelendirmelerine rağmen yaygın düşünce hukuka saygı göstermedikleri yönündedir (Copeaux ve Mauss-Copeaux, 2009, s.73, 74). Sonuç olarak Kızılyürek, bu harekâtla yeni bir dönem başladığını belirtmektedir. Bu, Türk milliyetçiliğinin üstünlüğünde olan bir döneme işaret etmektedir (2003, s.30). Bu noktada değişen dengelerin incelenmesi açısından harekâttan sonra yaşananlara yakından bakmak yerinde olacaktır. Dolayısıyla bir sonraki başlık altında kısaca Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (K.K.T.C.) kuruluş süreci ve K.K.T.C.'nin Türkiye'yle olan ilişkisi üzerinde durulacaktır.

2.3.5. Harekâttan Sonraki Sürece Kısa Bir Bakış

Kıbrıs'a yapılan harekâtın ardından, Rauf Denктаş çok önceden benimsediği konfederasyon tezini tekrar ortaya atmıştır. Bu, adada iki ayrı devlete yönelik Taksim isteği anlamına gelmektedir. Denктаş, Türkiye'nin milliyetçi çevrelerinin desteğini alarak bu isteğini yaygınlaştırma olanağı elde etmiştir. Sonuç olarak 1975'te Kıbrıs Türk Federal Devleti kurulmuştur. Bu da Taksim düşüncesi ve adanın kuzeyini millileştirmek üzere atılan ilk adım olarak nitelendirilmektedir. Bahsedilen tarihte Denктаş'ın aklındaki istek bağımsız Türk devleti ilan etmektir. Ancak o sıralarda bu isteği doğrultusunda Türkiye'nin desteğini bulamamıştır (Kızılyürek, 2016, s.282-283, 291). Dolayısıyla yıllarca “çözumsuzlük çözümdür” politikası uygulanmıştır. Bu çözumsuzlük ise Kıbrıslı Türklere zarar vermiştir. Çünkü adanın coğrafi olarak bölünmesi ilk etapta Türk kesimi tarafından olumlu karşılanırsa da ilerleyen tarihlerde kurulan bu sistemin dayanaksızlığı kendini belli etmeye başlamıştır. Sonuç olarak

sistem Türkiye desteğiyle hayatta kalabilen bir yapı haline gelmiştir (Kızılyürek, 2003, s.35, 32, 33).

Kıbrıslı Türklerin harekâtın sonraki durumuna bakıldığında, harekât dolayısıyla askeri açıdan üstün bir görünüme sahip oldukları ifade edilmektedir. Ancak buna rağmen Yunanlı ve Kıbrıslı Rum kesiminin daha üstün konumda olduğu ortaya çıkmaktadır. Harekâtın ardından BM adanın durumuyla ilgili kararlarını açıklamıştır. Bu karar maddelerinden ilki, Türk ordularının geri çekilmesidir. Bir diğer maddede ise göçmenlerin geri dönmesi isteğini bildirmektedir. Son olarak BM güçlerinin denetimi öne sürülmüştür. Bunun beraberinde ABD ise Türkiye'ye silah ambargosu koymuştur. Sonuçta uluslararası platformda yalnızca Rum tarafı Kıbrıs Devleti olarak kabul edilmiştir (Kalodukas, 2003, s.91-92). Etienne Copeaux ve Claire Mauss-Copeaux da toplumların 1974'ten sonraki durumlarını değerlendirmektedirler. Bu değerlendirmeye göre, Rumlar iradeyle ve dönemin koşullarıyla ekonomik bakımdan ilerlemişlerdir. Ancak psikolojik olarak yaraları açık kalmıştır. Türkler açısından ise depresyon durumu hakim olmuştur. Bunun yanında Türklerin galip geldiği düşüncesi benimsendiğinden onların ses çıkarma hakkının olmadığı düşünülmüştür (2009, s.75). Angelos Kalodukas, aktardığı rakamsal verilerle bu ortamı betimlemektedir. Öncelikle bahsedilen ortamda Rumların ekonomik açıdan çok avantajlı olduğu, uluslararası kredi alabildikleri ifade edilmektedir. Kıbrıslı Türkler böyle bir imkâna sahip değildir. Bu bağlamda 1979 tarihindeki rakamlar Rumlara 54 milyon dolar oranında yardım yapıldığını göstermektedir. Bahsedilen rakam yıllık krediyi ifade etmektedir. Buna ek olarak BM ordusunun varlığı da Rumlara ekonomik gelir sağlamıştır (Arnold Sherman'dan akt. Kalodukas, 2003, s.92). 1980'lerin ortalarından sonra ise Güney Kıbrıs'ta turizm artmıştır. Adanın güney kısmında uluslararası hizmetlerin verildiği bir ortam oluşmuştur (Kalodukas, 2003, s.92). 1998 tarihine gelindiğinde ise yıllık kişi başı gelir 13 bin 500 dolar olarak açıklanmıştır (Istoria tu Elliniku'dan akt. Kalodukas, 2003, s.92). Buna karşılık Türk tarafındaki gelir 1997 tarihinde 4 bin 500 dolar olarak ifade edilmektedir. Ayrıca ekonomide giderek kötüleşen bir grafik söz konusudur (Kalodukas, 2003, s.93). Kıbrıs Türk ekonomisinin ambargo dolayısıyla bu konumda olduğu ifade edilmektedir. Hukuki açıdan ambargo uygulanan bu

topluma güney kısmına nadiren geçiş izni verilmiştir (Arnold Sherman'dan akt. Kalodukas, 2003, s.94). Bu bağlamda, ambargoyla Rum kesiminde sağlanan ekonomik iyileşmenin Kıbrıslı Türkler nazarında aynı şekilde gelişmediği görülmektedir. Aynı zamanda yıllar geçtikçe aradaki farkın daha da açıldığı rakamsal verilerden anlaşılmaktadır.

Yukarıda bahsedilen, harekâtın sonrasında adanın iki toplumunun ekonomik olarak gelişim düzeylerinin aktarılmasının yanında, yine harekât sonrası önemli olan Doruk Antlaşması'na değinmek yerinde olacaktır. Denктаş'ı bu antlaşmaya iten sebeplerden biri ABD'nin harekât dolayısıyla uyguladığı silah ambargosudur. Bir diğer sebep ise uluslararası baskılardır. Bu durumda Denктаş iki Doruk Antlaşması imzalamıştır. Bu antlaşmaların ilki 1977'de Makarios ile, ikincisi ise 1979'da Kiprianu⁴ ile yapılmıştır. Antlaşmaların içeriği *“iki toplumlu, iki bölgeci federasyon”* anlayışından oluşmaktadır. Ancak Denктаş federasyon söylemlerinde bulunurken yine de arka planda konfederasyondan vazgeçmemiştir (Kızılyürek, 2016, s.283). Kalodukas, 1977'deki antlaşmayla, Türklerle Rumların güç dengesinin ve isteklerinin net bir biçimde ortaya konulduğunu ifade etmektedir. Antlaşmayla Rum kesimi, adanın tamamında egemenlik kuramayacağını anlamaktadır (2003, s.90-91). Bu çerçevede, görünüşte aynı tezler savunularak harekâtın ardından dengeyi kağıt üzerinde koruma çalışmaları söz konusu olsa da yukarıda bahsedilenler doğrultusunda Rumların uluslararası alanda bulduğu desteği Türklerin bulamamış olmasının dengeyi bozduğu ifade edilebilir.

Harekâtın ardından yaşanan denge arayışlarının beraberinde konu bir de milliyetçi ideolojinin sürdürülmesi çerçevesinde değerlendirildiğinde Türkiye'nin krizi fırsata çevirmeye çalıştığı söylenebilir. Bu konuda Güven Gürkan Öztan'ın ifadesiyle ABD'nin bu davranışına karşı Türkiye'nin attığı adım ülkede militarist milliyetçiliğin pekişmesini sağlamıştır. Bu adım milli savaş endüstrisi oluşturma çabalarıdır. Bu endüstriye karşı milliyetçi duygular besleyen bir kitle oluşturmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla ambargo, ordu-millet düşüncesinin tekrar gün yüzüne çıkmasına aracılık etmiştir. Ayrıca, bu harekât Türkiye'nin uluslararası alanda tek

⁴ 1977'de Makarios'un ölümünün ardından Spiros Kiprianu Cumhurbaşkanı seçilmiştir (Kalodukas, 2003, s.95).

başına bırakılmasına sebep olsa da ülkede büyük bir askeri başarı şeklinde anılmıştır (2018, s.168).

Adada ayrı bir Türk devleti olan K.K.T.C.'nin kuruluşu ise 15 Kasım 1983'te gerçekleşmiştir. Bu durum o sırada Türkiye'de kurulan hükümete emrivaki olmuştur. Türkiye'nin uyarılarıyla, yeni kurulan cumhuriyete gösterilecek olan tepkilerin hafifletilmesi doğrultusunda federasyon tezinin bırakılmadığı belirtilmiştir (Kızılyürek, 2016, s.284). Ancak yine de BM ve ABD bu kararı kınamıştır. Ayrıca K.K.T.C.'nin tanınmaması için adımlar atılmaya başlanmıştır (Kızılyürek, 2003, s.35; Kızılyürek, 2016, s.285). Kalodukas, K.K.T.C.'nin kuruluşuyla Türklerin elde ettikleri bir şey olmadığını ifade etmektedir. Aksine kuzey bölgesinin uluslararası soyutlanmışlığının pekiştirildiğini belirtmektedir. Dolayısıyla, Kıbrıs'ta kurulan devleti bugüne kadar yalnızca Türkiye tanımıştır (2003, s.98). Bunun beraberinde Türkiye'nin isteği doğrultusunda Denктаş görüşmelerde bulunmuştur. Bu görüşmeler federasyon tezi temelindedir. Ancak Denктаş görüşmelerin zaman kaybı olduğu düşüncesindedir. 1994 yılında bunu belirten bir çalışması bulunmaktadır. 1997 tarihinde ise Türkiye Denктаş'ın tezini benimsediğini resmen ilan etmiştir. Bu, federasyon tezinin bırakılarak konfederasyonun Türkiye tarafından desteklenmesi anlamına gelmektedir (Kızılyürek, 2016, s.285, 286). Mehmet Hasgüler bu durumu özetlemektedir. Ona göre Türkiye harekâtla adaya coğrafi bölünme getirmiştir. Ardından ayrı bir devlet oluşumuyla nihayete erecek bir tavır sergilemiştir (2000, s.270). Bu bağlamda, uzun yıllardır Türkiye'nin gündeminde olan Kıbrıs sorununun geldiği noktanın bir konfederasyon önerisi olduğu söylenebilir.

Öte yandan, harekât süreciyle başlayan bu yeni dönemde, Türkiye ile Kıbrıs toprakları, Kıbrıslı Türkler ve K.K.T.C. ilişkisine yakından bakmak gerekmektedir. Copeaux ve Mauss-Copeaux, ulus-devletlerin iktidarını göstermeyi hedefleyen işaretleri ele alarak, Kuzey Kıbrıs'ta bu işaretlerin fazlasıyla mevcut olduğunu belirtmektedirler (2009, s.95). Öztan da harekâtın ardından adaya milliyetçi-militarist sembollerin aktarılmaya devam ettiğini ifade etmektedir (2018, s.168). Türkiye'nin yerleştirdiği bu işaretler milliyetçi ve askeri özellikler taşımıştır (Copeaux ve Mauss-Copeaux, 2009, s.97). Bu noktada, 1974'ten itibaren adada Türk Silahlı Kuvvetleri'nin olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Dış tehdide karşı adada

bulunan bu askerlerin sayısı 60 bin olarak ifade edilmektedir. Bunun yanında, emirler Türkiye’deki komutanlardan alınmaktadır (Hasgüler, 2000, s.265). Ayrıca harekâttan sonra yer adlarının değiştirilmesi söz konusudur. Bu değişim Türk ulusuna aidiyeti göstermektedir (Copeaux ve Mauss-Copeaux, 2009, s.101). Bunun beraberinde, Türkiye’den adaya giderek yerleşen soydaşlar göze çarpmaktadır. Ancak bu değişimle adada birlik sağlanamamıştır. Dolayısıyla anavatanla özdeşleşme fikri uygulanamamış, bu fikir farklılıkların giderek ortaya çıktığı bir yere doğru değişim göstermiştir (Kızılyürek, 2016, s.291, 292). Son olarak, Türkiye’nin ulusal bayramlarının Kuzey Kıbrıs’ta da kutlandığına değinilebilir. Bu bayramlarda “*Biz Türkiye sayesinde varız.*” söylemi dikkat çekmektedir (Copeaux ve Mauss-Copeaux, 2009, s.110, 113). Genel olarak bakıldığında Kızılyürek, adanın kuzeyinin millileştirildiğini ancak uluslararası bir özne haline gelemediğini ifade etmektedir. Bu noktada, Kuzey Kıbrıs’ın Türkiye’ye bağımlı oluşu vurgulanmaktadır. Bunun yanında Kızılyürek, Denktaş’ın “*Anavatan bizim de Anavatanımızdır, milletimizdir. Biz o milletin Kıbrıs’ta devlet kurmuş parçasıyız.*” cümlelerine yer vermiştir (Kızılyürek, 2016, s.292, 296). Bu ifadeler K.K.T.C.’nin Türkiye ile bağımlı ilişkisini ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye’nin Kıbrıs’ı milliyetçi çerçevede sahiplenici tavrı, gerek yapılan harekâtla ve yürütülen politikaların desteklenmesiyle, gerek adaya milliyetçi işaretlerin aktarılması süreciyle, gerekse yapılan söylemlerde görülmektedir. Milliyetçi-militarist ideolojiler aracılığıyla kurulan bu bağımlı ilişki ve uluslararası ortamda Kıbrıs’ı yalnızca Türkiye’nin tanıyor olması gibi sebepler dolayısıyla Kıbrıs tarih boyunca Türkiye’nin politik gündemindeki varlığını sürdürmüştür.

3. MİLLİYETÇİ VE MİLİTARİST İDEOLOJİLER BAĞLAMINDA SİNEMADA KIBRIS SORUNU

Sinema, ‘hatırlamak’ ve ‘anlatmak’ ihtiyaçlarının karşılandığı bir alandır. Dolayısıyla tarihle veya geçmişle bağlantılıdır (Duruel Erkılıç, 2005, s.74). “*Zaman ve mekan kurgucusu*” olarak nitelendirilen sinema, bu yönüyle malzeme açısından tarihten faydalanmakta, sonuçta ise kendi anlatılarını oluşturmaktadır (Akbal Süalp, 2006, s.45). Ayla Kanbur, tarihin resmi belgelere dayandırıldığını kabul etse de verileri toplayan ve yorumlayanın görüşleri çerçevesinde aktarılabilirliğini vurgulamaktadır. Bu bakımdan tarih, ideolojiyle eklemlenmeye açıktır (2006, s.49). Barış Çoban da tarihin yazımı sırasında yeniden şekillendirildiğini, dolayısıyla kurgusal olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle kurgusal olan her şey gibi tarihin de bir ideolojik belirleyeni olduğunu ifade etmektedir (2009, s.31). Bu çerçevede, tarih anlatıcılarına benzer şekilde sinemanın da tarihi ele alırken kendi özgün dilini kullandığı ve filmlerin de ideolojik yönler barındırdığı söylenebilir. Senem A. Duruel Erkılıç, ideolojinin sinemayı araç olarak kullandığını ifade etmektedir. Bunun yapılabilmesinde sinemanın görsel bir mecra olması bağlamında ‘inandırıcı’ yönünün etkisi vardır. Bu özelliğe kitlelere hitap etmesi, gerçeklik hissi oluşturmaya gibi unsurlar da eklenmektedir. Nitekim, ortak bir tarih düşüncesinde birleşilmesinde sinemanın aktif rolünün olduğu görülmektedir (2005, s.78). Benzer biçimde Marc Ferro da filmin bilinçlenmeyi desteklediği oranda tarihin edimcisi şeklinde nitelendirildiğini vurgulamaktadır (1995, s.11). Bu bağlamda, sinemanın tarihle ve ideolojiyle olan ilişkisi açığa çıkmaktadır. Bu noktada, kurulan ilişkinin filmlerdeki temsiline yer vermek yerinde olacaktır.

Sinema özgün dili aracılığıyla gerçekliğin yeniden biçimlendirilmesini sağlamaktadır (Doğan, 2009, s.133). Zafer Özden, “*Filmsel söylem toplumsal düzene ait bilgiyi toplumsal temsilleri yeniden üretmek üzere somut görünümüler içinde sunmakta ve sinema seyircisine iletmek üzere kodlamaktadır.*” (2004, s.169) ifadesiyle, bahsedilen temaların filmlerde temsil ediliş biçimini açıklamaktadır. Michael Ryan ve Douglas Kellner da filmlerin gerçekliği yansıtmaktan ziyade belirli unsurlar aracılığıyla temsil eden yönüne işaret etmektedir. Yani sinema, kültürel temsiller yapısının bir kolunu oluşturmaktadır (2010, s.18, 38). Bu noktada Hülya

Doğan, her anlatının içinde kültürel ve ideolojik temsillerin bulunduğunu belirtmekte, film eleştirilerinin bu çerçevede anlam kazanmaya başladığını ifade etmektedir. Doğan ayrıca, filmleri incelemeye değer yapan şeyin, toplumsal gerçeklikten yola çıkarak üretilen temsillerin, gerçekliği tekrar şekillendirmesi olduğunu vurgular (2009, s.133). Bu bağlamda Özden'e göre ideolojik film eleştirisiyle hedeflenen, hakim ideolojinin devam etmesini sağlayan unsurların ortaya konularak özgürleşme yollarının sunulmasıdır (2004, s.171). Timothy Corrigan da ideolojik eleştirinin bazı konularda heyecan verici imkanlar sağladığını öne sürmektedir. Bunlar toplumsal cinsiyet, ırk gibi konulardır. Bu konular kadınların, azınlıkların, başka ırkların temsil ediliş şekline odaklanmaktadır (2015, s.141). Genel olarak değerlendirildiğinde, filmin içerdiği manayı incelemek, aslında üretildiği kültürü incelemektir (Graeme Turner'den akt. Halim ve Taşeli, 2006, s.93). Tarihsel konu ve temaların ideolojik açıdan filmlerde temsili ve bu temsillerin ortaya konulmasında film eleştirilerinin önemi açığa çıkmaktadır. Bu çalışmada da örneklemi oluşturan filmlerin, milliyetçi ve militarist ideolojiler doğrultusunda ideolojik bir analize tabi tutulması amaçlanmaktadır.

Bu noktada çalışmanın konusu bağlamında meseleye Türk sineması açısından bakmak gerekmektedir. Atilla Güney, Türk sinemasında resmi milliyetçilikten popüler milliyetçiliğe geçişi konu aldığı yazısında, Türkiye'de milliyetçiliğin 1960'larda toplumsal bir proje haline geldiğini belirtmektedir. Bu nedenle milliyetçilik popüler kültürün malzemesi olmuş, sinema da bu tarihten başlayarak milliyetçiliğin gelişmesinde önemli bir yer tutmuştur (2007, s.210). Bu noktada Ahmet Tolgay Kıbrıs'taki olayların Türk film yapımcılarının merceğine girdiğini ifade etmektedir. Tolgay bu filmlerin Kıbrıs'ta olanları Türk kamuoyuna göstermeleri açısından tarihi bir görevi gerçekleştirdiklerini belirtmektedir (2016, s.146, 151). Güven Gürkan Öztan da, Kıbrıs'ın 'milli dava' olarak benimsenmesinde filmlerin etkisine değinmektedir. Öztan, Yeşilçam sinemasında Kıbrıs repertuarının bulunduğunu ifade etmektedir. Yapılan filmlerin ise genellikle milliyetçiliği yeniden ürettiğini belirtmektedir. Filmler, ön planda askeri başarıları; arka planda ise aşk, entrika gibi konuları içermektedir. Öztan bu durumu, *"Filmlerin birçoğu vulgar bir milliyetçilik ile militarizm propagandasına hapis olmuştur."* şeklinde dile

getirmektedir (2018, s.161). 1960'lara dair oluşturulan bu çerçeve kapsamında bu yıllarda sinema sektörünün üretken olduğu ve milliyetçi ideoloji bağlamında üretilen Kıbrıs konulu filmlerin de bu hareketlilikten etkilendiği anlaşılmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde, birinci ve ikinci bölümde oluşturulan kuramsal çerçeve doğrultusunda Türk sinemasında Kıbrıs konusunu ele alan filmler incelenecektir. Filmlerin belirlenmesi aşamasında Agâh Özgüç'ün *Ansiklopedik Türk Filmleri Sözlüğü* kitabından, Ahmet Tolgay'ın *Kıbrıs'ın Orta Yeri Sinema* kitabından ve Bülent Fevzioğlu ve Bilgi Fevzioğlu'nun *Sinema, Plâk ve Bildirilerde Kıbrıs Türklerinin Direniş Yılları (I)* adlı kitabından faydalanılmıştır. İlk olarak, belirtilen kitaplar aracılığıyla Türkiye'de Kıbrıs konusu çerçevesinde üretilen filmler tespit edilmiştir. Tolgay, ilk filmin üretildiği 1959 tarihinden 1968'e kadar geçen süreyi birinci milli filmler dönemi şeklinde nitelendirmektedir. İkinci milli film dönemine ise Barış Harekâtı'yla birlikte geçilmiştir. Bu süre zarfında Kıbrıs konusunu ele alan 20 film üretildiği ifade edilmektedir. Buna göre, ilk dönemde üretilen filmler: *Kıbrıs Belası Kızıl E.O.K.A* (Nişan Hançer, 1959), *Kıbrıs Şehitleri* (Behlül Dal, 1959), *On Korkusuz Adam* (Tunç Başaran, 1964), *Kıbrıs Volkanı* (Ural Ozon, 1965), *Dişi Düşman* (Nejat Saydam, 1966), *Fırtına Beşler* (Aram Gülyüz, 1966), *Fedailer* (Kayahan Arıkan, 1966), *Göklerdeki Sevgili* (Remzi Jöntürk, 1966), *Severek Dövüşenler* (Adnan Saner, 1966), *Fedai Komandolar Kıbrıs'ta ve Komandolar Geliyor* (Nejat Okçugil, 1968) şeklinde sıralanmaktadır. İkinci dönemde üretilen filmler ise şu şekildedir: *Göç (Kıbrıs Ufuklarında)* (Remzi Jöntürk, 1974), *Kıbrıslı Fedailer* (Müjdat Saylav, 1974), *Kartal Yuvası* (Natuk Baytan, 1974), *Önce Vatan* (Duygu Sağiroğlu, 1974), *Sezercik Küçük Mücahit* (Ertem Göreç, 1974), *Şehitler* (Çetin İnanç, 1974), *Türk Aslanları* (Kayahan Arıkan, 1974), *Zafer Kartalları* (Seyfi Havaeri, 1974), *Zindan* (Remzi Jöntürk, 1974) şeklinde sıralanmaktadır (Tolgay, 2016, s.146-151). Tolgay'ın bu sıralamasına ek olarak Kıbrıs konulu filmler listesinde *Severek Ölenler (Kartalların Öcü)* (Osman F. Seden, 1965), *Üç Korkusuz Arkadaş* (Halit Refiğ, 1966), *Sayılı Kabadayılar* (Remzi Jöntürk, 1974) filmleri de yer almaktadır (Fevzioğlu ve Fevzioğlu, 2009, s.89, 91, 96). Elbette Kıbrıs konulu Türk filmleri 1974 yılı ile sınırlı kalmamıştır. *Ölüme Koşanlar (Cehennem Ateşi)* (Cüneyt Arkın, 1987), *İşgal Altında* (Ünal Küpeli, 1993), *Gölgeler ve Suretler*

(Derviş Zaim, 2010) gibi filmler (Özgüç, 2012, s.694, 777, 970) 1974'ten sonra üretilen filmler arasında yer almaktadır. Ancak çalışmanın sınırlılıkları bakımından 1974 yılından sonra üretilen filmlerin analizlerine yer verilmeyecektir.

Yukarıda belirtilen ve ulaşılabilen filmler arasından, çalışmanın literatür incelemesi kısmında kurulan çerçeveye uygun olarak amaçlı örneklem doğrultusunda filmler belirlenmiştir. Buna göre seçilen filmler şu şekildedir: *On Korkusuz Adam* (Tunç Başaran, 1964), *Göklerdeki Sevgili* (Remzi Jöntürk, 1966), *Şehitler* (Çetin İnanç, 1974), *Kartal Yuvası* (Natuk Baytan, 1974), *Zindan* (Remzi Jöntürk, 1974). Söz konusu filmler milliyetçi-militarist ideolojiler ve kuramsal bölümde sözü edilen kimlik kategorileriyle ilişkili biçimde (kadınlık/erkeklik kurguları, çocukluğun milliyetçi-militarist inşası gibi) çözümlenecektir.

3.1. *On Korkusuz Adam*

On Korkusuz Adam, ilk sahneden başlayarak milliyetçi-militarist bir söylem benimser. Filmde Kıbrıs sorununa Türkiyeli Türklerin gönüllülük esasıyla dahil oluşu anlatılmaktadır. Dolayısıyla milliyetçi militarist söylem, -son sahnede görülen Türk jetleri dışında- askeri bir organizasyonun başarısı aracılığıyla değil, halkın manevi desteği çerçevesinde filmde yer bulur. Bu söylem, filmin belirli sahnelerinde, Kıbrıslı Türk rolünde olan karakterlerin anavatanından gelen kişiler dolayısıyla maneviyatlarının yükseldiğini ifade ettikleri diyaloglarla desteklenmektedir. Bu bağlamda film, Kıbrıs Türk'ü olan Halil'in, Antalya'da oluşturduğu bir grup gönüllüyle beraber *On Korkusuz Adam* olarak Kıbrıs'a dönüşünü ve Rum çetelerine karşı köy halkını korumaya çalışmasını konu almaktadır.

3.1.1. Rumlar Tarafından Kıbrıslı Türklere Yapılanların Gösterilerek Çatışma Zemininin Oluşturulması

Adada yaşananların aktarılması ve ileride gösterilecek olan çatışmaların temellendirilmesi amacıyla filmin birkaç sahnesi önem taşımaktadır. Bunlardan ilki jenerikten önce gösterilen banyo sahnesidir. Bu sahnede kamera, elinde tüfek tutan bir Rum erkeğini ayaklarından üst bedenine, ardından yüzüne doğru görüntülerken buna paralel olarak karakterin tüfeği doğrulttuğu görülmektedir. Bir sonraki

görüntüde ise, küvetin içinde çocuklarına sarılarak onları korumaya çalışan kadın yer almaktadır. Ardından sırasıyla adamın tüfeği ateşlediği plan ve küvette bulunan kadın ve çocukların öldüğü plan gösterilmektedir. Gösterilen bu sahnenin, Kıbrıs Türk Kuvvetleri doktoru Binbaşı Nihat İlhan'ın evine düzenlenen saldırıyı temsil ettiği anlaşılmaktadır. Bu sahnenin kapanmasıyla birlikte jenerik akmaya başlamaktadır. Jenerikte kullanılan dönemin gazeteleri, Kıbrıs olaylarının yazılı belgesi olarak izleyiciye sunulmaktadır. “*EOKA Türkleri İmha Etmek İstiyor*”, “*Rumlar Ağır Silahlarla Erenköy’e Hücum Etti*”, “*Bir Sene İçinde 210 Türk Şehit Düştü, 523 Kişi Yaralandı*” gibi manşetlerin atıldığı gazeteler, Fatma Türkkol'un da vurguladığı gibi olayın gerçeklik hissini arttırmaktadır (2013, s.16). Dolayısıyla gazetelerin bu amaçla jenerikte kullanıldığı söylenebilir. Çatışmaların temellendirilmesine aracılık eden diğer sahneler ise jenerikten sonra gösterilmektedir. Bunlardan biri, Rum çetesinin köye gelişi ve Rumlara karşı köylüyü silahlandırarak örgütlediği ifade edilen Halil'in evine baskın yapılmasını içeren bir sahnedir. Halil'in Rumlar tarafından aranıyor oluşu ve ailesinin de Halil'in yerini söylemeyişi ailenin Rumlar tarafından şiddet görmesine neden olur. Çatışmaların temellendirildiği bir sonraki sahne, tarlada atıyla görülen adamın vurulmasıdır. Bu sahne, Rumların rastgele geçerken gördükleri her Türk'ü öldürdüğü izlenimi uyandırmaktadır. Bu da Türklerin Kıbrıs'ta tekinsiz bir ortamda yaşadıklarına işaret etmektedir. Adadaki olayları gösteren ve ilerideki çatışmalara zemin hazırlayan bir başka sahne ise çeteye üye olan Rum erkeklerin Kıbrıslı Türk olan genç kadınlara tecavüz sahnesidir. Bu sahne kadınların kaçıışı dahil yaklaşık iki dakika sürmektedir. Bu sahnenin uzun bir şekilde gösterilmesi milliyetçi ideolojinin kadın bedeniyle ilişkilendirilmesi açısından önemli bir örnektir. Bu sahne, çalışmanın daha önceki bölümlerinde sözü edilen, Afsane Najmabadi'nin vatanın bir kadın bedeni olarak inşa edilmesi konusundaki tespitini hatırlatmaktadır. Vatan ve kadın arasında kurulan ilişki, filmdeki tecavüz sahnesinde kadınlardan birinin toprağı sıkan elinin gösterilmesiyle ifade edilmektedir. Dolayısıyla kadının elinin gösterildiği bu plan, tecavüzün mecazi olarak vatan topraklarına yapıldığı düşüncesini de uyandırmaktadır.

Filmdeki çatışmaları temellendiren ve anlatıyı yönlendiren bir diğer sahne, Halil'in Rumların eline geçtiği sahnedir. Rumlar Halil ile birlikte dağa çıkan arkadaşlarının yerini sorarlar ancak Halil söylememekte ısrarlıdır. Halil'i konuşturmak amacıyla önce iki çocuğu olduğunu söyleyen ve anneliğine vurgu yapılan bir kadın, ardından babasının kollarının arasında duran bir çocuk uçurumdan atılır. Bunun üzerine Halil'in Rumların elinden kurtularak: *“Bunu yanına bırakmayacaklar Gregoryas. Bugün 7 kişi çıktı dağa, yarın 70 olacak 100 olacak.”* diyerek kendini uçurumdan aşağı bırakması da kendini vatan için feda etme söylemine dayalı milliyetçi ideolojiye işaret eder. Bu sahnede anne veya çocuk fark etmeksizin herkesin Rum tarafından gelebilecek şiddet ve öldürme olaylarına dahil olabileceği anlaşılmaktadır. Genel çerçevede bakıldığında, belirtilen bu sahnelerde, adadaki Türklerin Rum çemberinin içinde kaldığı ve yaşlı, genç kız, anne ve çocuk karakterlerine yapılanlarla bu çemberin daraldığı vurgusunun yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu sahnelerle Halil karakterinin kuracağı gönüllü grubun adaya geldiğinde nasıl bir amaca hizmet edeceği anlaşılmaktadır. Daha önce ifade edildiği gibi, bu sahnede Halil'in uçurumdan atılması ve Rumlar tarafından öldü sanıldığı halde aslında ölmemesi, filmin kahramanlık mitine yaslanan anlatısı açısından temel oluşturacaktır.

3.1.2. Kıbrıs'a Gidecek Gönüllü Grubunun Oluşturulması

Halil uçurumdan atladıktan sonra sırasıyla köpüren deniz, ardından bir tekne gösterilmektedir. Antalyalı Rüstem ve kız kardeşine ait olduğu anlaşılan bu teknede Rumların öldü sandığı Halil bulunmaktadır. Teknede dalgalanan Türk bayrağı vurgulanırken Halil onlara başından geçenleri anlatır ve ilk fırsatta köyüne dönerek yeni arkadaşlarla dağa çıkacağını söyler. Bu sırada Rüstem Halil'in Kıbrıslı olduğunu tahmin ettiğini söyleyerek: *“Orada olanları bütün Türkler biliyor. Ben de senin kadar kinliyim onlara.”* cümlesini kurar. Konuşmanın devamında ise Rüstem, Halil'in bulacağını söylediği yeni arkadaşlarının arasına seve seve katılmak istediğini belirtirken, Antalya'da başka arkadaşlar bulabileceklerini de ekler. Buradaki diyaloglar Türkiyeli Türkler ve Kıbrıslı Türkler arasındaki birlik ve beraberliğin değerine ve önemine işaret etmektedir. Bu noktada gösterilen Türk bayrağı da Anthony Smith'in, bayrağın sembolik anlamı hakkındaki görüşlerini akla getirir.

Smith, bayrağın ortak kimlik ve aidiyet duygularını kuvvetlendirdiğini ifade etmektedir (1994, s.35). Dolayısıyla bayrak imgesinin, Kıbrıslı ve Türkiyeli Türkleri ortak bir Türklük paydasında birleştirici rol oynadığı söylenebilir. Karakterler arasında geçen diyalogda Rüstem'in meseleyi sahiplenici söylemleri bu aidiyeti güçlendirmektedir. Bunun yanında, Kıbrıs'ta olanları durdurmak amacıyla Türkiye'den gönüllülerin aranması söz konusu olduğu için, Türk bayrağının bu sahnede gönüllülük üzerine kurulan diyalogları desteklediği söylenebilir. Dolayısıyla Türkiye'nin meseleye dahil oluşu hem Türk bayrağı imgesiyle, hem de karakterlerin söylemleriyle vurgulanır. Türkiye'den gönüllülerin bulunmasına dair diyaloglar içeren bu sahneyi Murat Şahin ise Benedict Anderson'un "hayali cemaatler" kavramı çerçevesinde açıklamaktadır. Şahin'e göre, Türkiye'deki Türkler, Kıbrıs'taki Türkleri görmemiş oldukları halde hayali bir birliktelikleri söz konusudur (2015, s.9). Buna göre, çalışmanın daha önceki bölümlerinde yer verilen, Anderson'un hayali olarak nitelendirdiği ulusun tasarladığı yoldaşlığın, milliyetçiliği çağrıştırdığı düşüncesi bu sahnede açığa çıkmaktadır.

Rüstem ve Kıbrıslı Halil Antalya'ya vardıklarında, karşılaştıkları olaylar çerçevesinde cesurca dövüşen insanları belirleyerek Kıbrıs için gönüllü bulmaya çalışırlar. Bu noktada, çarşıda mazlum bir insana yapılan haksızlık sonucu haksızlığı yapanlara meydan okuyarak onlarla dövüşen Orhan ve Konyakçı gönüllüler arasına katılacaktır. Bir diğer gönüllü bir kavgada on kişi devirdiği, tehlikeli işlerden hoşlandığı ve bir kadına sarkıntılık eden dört adamı dövdüğü gibi meziyetlerinin olduğu aktarılan Kadir'dir. Rüstem'in arkadaşı olan Suphi ise hasta olduğu halde gönüllü olmasıyla öne çıkar. Elindeki mendile sürekli öksürdüğü görülen Suphi'nin bu tutumu, onun davranışını daha da yüceltmektedir. Diğer gönüllüler, Halil ve diğerlerinin meyhanede karşılaştıkları ve meyhanede çıkan olaylarda kendisine saldıranların üstesinden gelen adam, meyhaneden eve dönerken Rüstem ve Halil'in önünü keserek gönüllü olmak isteyen üniversiteli Erol, Kürt Mahmut olarak adlandırılan adam ve son olarak hapishaneden kaçarken Kıbrıs'a gitmek üzere tekneye doğru yürüyen gönüllülerle karşılaşan adamdan oluşmaktadır. Bu adam, geride bırakırlarsa başlarına iş açacağından korkulup tekneye zorla bindirilmişti ancak diğerlerinin gayesini anladığında gönüllü olmak istediğini söylemiştir.

Görüldüğü üzere, *On Korkusuz Adam*'ın içinde Rüstem ve Halil'in teklif götürüp yardım istediği insanlar ve doğrudan kendisi gönüllü olmak isteyen insanlar bulunmaktadır. Aralarındaki bu fark milliyetçi bir ruhla hareket edenleri ve sırf ustaca dövüşmek gibi bir meziyeti olduğu için maneviyattan ziyade militan bir ruhla hareket edenleri göstermektedir. Örneğin; üniversiteli Erol'un ölümü göze alarak kendi isteğiyle gönüllü olmak istemesi milliyetçi bir davranıştır. Buna karşılık, Kürt Mahmut'un teknede Kıbrıs'a giderken söylediği, *"Miskin adamın tekiyim ben, hiç değilse bir işe yarayalım. İnsanın inandığı bir gaye uğruna çarpışması hatta ölmesi az bahtiyarlık mıdır?"* cümleleri de militanca bir anlayışa işaret eder. Bir başka örneği ise Orhan ve Kadir'in tepkileri oluşturmaktadır. Orhan, Rumların Türklere yaptıklarını duyduğunda öfkelenerek tepki vermiştir. Buna karşılık Kadir'e köyün muhafazası için gönüllülük teklif edildiğinde Halil'i maceraperest olarak nitelendirmiştir. Bu da olaya destek olsalar da gönüllülerin bakış açısında farklılık olduğunu göstermektedir. Ancak adaya vardıklarında bu farklılıkların ortadan kalktığı ve tamamen milliyetçi ideolojiyle hareket edildiği görülecektir. Burada dikkat çeken bir diğer nokta, gönüllüler aranırken Halil'in Kıbrıs'ta Türklere yapılanları aktarmasıdır. Halil'in, *"Bize yapmadıkları zulüm kalmadı. Çocukları bile boğazladılar. Rumların canavarlıkları anlatılamayacak kadar iğrenç ve korkunç. Bu durumda bizlere yaşam hakkı kalmadı."* cümleleri, manevi birliğin sağlanmasında etkili olmaktadır.

Gönüllü grubu *On Korkusuz Adam*'dan oluşmaktadır. Ancak Rüstem'in kız kardeşi de bu grupla birlikte Kıbrıs'a gider. Rüstem dışında diğer erkekler kadının kendilerine köstek olacağını düşünmektedir. Ancak Rüstem kardeşinin bir erkek gibi mücadeleyle alışık olduğunu belirtmektedir. Kadın ise, *"Bir Türk kızımı ben, sizin taşıdığınız hislerle ben de doluyum. Ayağınıza köstek olacağımı düşünmeniz yanlış, bir Türk kızı için haksız bir hüküm bu."* cümleleriyle Türklüğe vurgu yapmakta ve kadınları milliyetçi duyguyla ilişkilendirmektedir. Aynı zamanda bu cümleler kadını, erkekler gönüllü arayışındayken evde bekleyen ve olaylara yalnızca dışarıdan şahit olan konumundan çıkarmakta, fail haline getirmektedir. Nitekim kadının milliyetçi söylemleri ilerleyen sahnelerde yaşanacak olan çatışmadaki davranışıyla da desteklenecektir. Kadının, filmin son sahnelerinde çıkan çatışmada Rumlara karşı

eline tüfek alarak Halil'in vurulmasına engel oluşu militarist bir milliyetçiliği simgelerken, onun da korkusuz olduğu düşüncesini oluşturmaktadır. Ancak yine de Rüstem'in, kardeşinin mücadeleci ruhunu 'erkek gibi' sıfatıyla betimlemesi, milliyetçi ideolojide eril hakimiyetin varlığını açığa çıkarmaktadır.

3.1.3. Gönüllü Türklerin Adaya Gelişi ve Rumlarla Yapılan Çatışmalar

Film gönüllülerin toplanması ve adaya doğru yola çıkmasıyla ilerler. Adaya vardıkları ilk gece, konakladıkları terk edilmiş köyde üniversiteli Erol öldürülür. Bu, *On Korkusuz Adam* ile Rum çetesi arasında çatışmaların yaklaştığı mesajını vermektedir. Bir sonraki sahnede haberci çocuk, yabancıların köye doğru geldiğini haber verir ancak yabancı sandığı kişilerin abisi Halil ve Türkiye'de oluşturduğu gönüllü grubu olduğu anlaşılır. Çocuk karakterin haberci olarak konumlandırılışı milliyetçi ideolojinin tüm toplumu kapsadığını, vatanın korunmasında büyüktün küçüğe herkese görev düştüğünü göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca daha önce bahsedilen uçurum sahnesinde ölenlerden birinin çocuk olması manevi duyguların çocuk karakter üzerinden tetiklenmesini sağlamaktadır. Çocuk karakterin gönüllüler üzerinde milliyetçi duygular uyandırışı Kürt Mahmut ve evdeki çocuğun diyaloglarında açığa çıkmaktadır. Evin avlusunda oturdukları sahnede Mahmut'un çocuğa sorduğu, "*Hep bu taraftan mı gelirler?*" sorusuna karşılık çocuk, "*Hayır, her taraftan.*" cevabını verir. Burada çocuğun düşmanların her tarafı sardığı yönündeki tespiti, milliyetçi hassasiyetlere seslenmektedir.

Halil'in gönüllülerle birlikte eve dönüşüyle bekleyiş başlamıştır. Bu noktada Antalya'dan gelen gönüllü grubunun köye girişinden itibaren müziğin değişen ritmine dikkat çekmek gerekmektedir. Henüz gelenlerin kim olduğu anlaşılmadan önce müzik gerilimli bir atmosfer oluştururken, Halil'in ailesiyle kavuştuğu sırada duygusal bir müziğe geçiş yapılır. Topluluk halinde eve doğru yürüdükleri sırada çalan müzik ise coşkulu ve kahramanlığı çağrıştıran bir özellik taşımaktadır. Ayrıca haberci çocuğun köye getirdiği 'yabancılar geliyor' haberinden sonra ev halkının silahlarla yola çıkışı da önemli bir ayrıntıdır. Çünkü filmin başında evlerini basarak Halil'in yerini öğrenmeye çalışan Rum çetesine karşı silahsız olarak görülmüşlerdir. Halil'in gönüllülerle köye dönüşünün ardından dikkat çeken bir diğer nokta ise

Kıbrıslı Türk arkadaşlarının içinde bulunduğu topluluğa yaptığı motivasyon konuşmasıdır. Bu konuşmada Halil'in, *"İşte şimdi aramızda bulunan anayurtlu arkadaşlarım hayatlarını davamıza, Kıbrıs'ımızın korunmasına adanmışlardır. Kara sakallı ve kara cübbeli Makarios'un Türk halkına karşı giriştiği katliam hareketini durduracaklardır. Anayurtlu kardeşlerimizin aramızda bulunması maneviyatımızı yükseltti. Kendimize olan güvenimizi arttırdı."* cümleleri, anavatandan gelen insanların desteğinin milliyetçi bir özgüven sağladığını çağrıştırmaktadır. Bu konuşmaya benzer olarak, Halil'in kardeşi Sevdâ da gönüllülerden biriyle arasında geçen diyalogda, gönüllülerin Türkiye'den gelişyle maneviyatlarının yükseldiğini ve kaybolan neşelerini geri kazandıklarını ifade etmektedir. Bu ek olarak Halil, *"Buraya gelirken terk edilmiş köylere, harabeye dönmüş evlere rastladık."* cümlesi ile Rumların adaya verdiği zayıatı betimlerken, bu konuşma Kıbrıs topraklarında şehit olan kardeşlerin intikamını almak üzere edilen yeminlerden bahsedilmesiyle tamamlanmıştır.

Halil'in nöbet tuttuğu bir gece, Rüstem'in kız kardeşini uyku tutmaz ve avluya Halil'in yanına çıkar. Kadının Halil'e, *"Burada mı doğdun sen?"* sorusuna karşılık *"Evet, burada doğdum. Bu topraklarda büyüdüm hür olarak. Bu topraklarda çalıştım, ırmaklarında yıkandım. Şimdi bu tarlalarda ot bile bitmiyor, ırmakların rengi değişti. Gülen yüzler ağlıyorlar artık, kaybettikleri için ağlıyorlar, kıpkırmızı gözlerinde ıstırap okunuyor ama bunun yanında pırıl pırıl parlayan şeyler de var. İmanları, inançları, bir avuç toprak için çarpan çelik gibi yürekleri var onların."* sözleriyle cevap veren Halil'in, geçmişine özlem duyduğu anlaşılmaktadır. Ancak ileriki sahnelerde adanın gürül gürül akan suları gösterilmektedir. Halil'in bu sözlerine karşılık adanın coşkunu ve canlı yanının gösterilmesi, adada yaşamın her şeye rağmen sürdüğünün göstergesi olarak yorumlanabilir.

Filmin son sahnelerine yaklaşırken haberci çocuk Halil'in yanına gelerek kulağına bir şeyler fısıldar ve Halil'in diğer arkadaşlarına haber vermesiyle hareketlilik başlar. Yakalanan bir Rum'dan, Rum çetesinin geçide doğru gittiği öğrenilir. Bunun üzerine ilk görevleri belli olmuştur. Türkler de geçide gidecekler ve orada Rumlarla çatışacaklardır. Çatışmaya dokuz kişi gidip dokuz kişi dönmeyi hedeflerler. Nitekim hiç kayıp vermeden ve Rumların geri çekilmesini sağlayarak

dönmeyi başarırlar. Ancak Rumların yedi-sekiz kişi kayıplarının olduğu aktarılır. Bu, çatışmanın galibinin Türk tarafı olduğunu ifade ederken, başka bir sahnede Rumların intikam almak üzerine yaptığı konuşmalar çatışmaların süreceğine işaret etmektedir. Rumlar, köyün aç kalması için dışarıyla irtibatı kesmeyi ve köyün bu şekilde kendiliğinden onların eline geçmesini tasarlayan bir intikam planı kurarlar.

Bir sonraki sahnede Rumların Halil'in evinin etrafını çevirdiği ve kadınları, çocukları ve yaşlıları rehin aldıkları görülmektedir. Ardından evde olan gönüllülerden birinin ve Halil'in kardeşi Sevda'nın da etrafı sarılır. Gönüllü adam arkadaşlarının yerini söylemediği için asılarak öldürülür. Buna paralel olarak bir diğer sahnede Türkler de köye doğru gitmekte olan Rum araçlarını durdurmuşlar, Rumlarla girdikleri çatışma sonucunda silahlarına el koymuşlardır. Silahların bulunduğu kutular açılırken fonda zafer marşını andıran bir müzik çalmaktadır. Burada müziğin varlığı bir yandan Türklerin başarısını ifade ederken, diğer yandan sonraki sahnenin sessiz olmasından kaynaklanan zıtlığın fark edilmesine ve böylelikle oluşan tekinsizliğin daha da vurgulanmasına aracılık eder. Türkler silahları alıp köye doğru yol alırlar. Bu sırada Rumlar da evin etrafında pusuya yatmışlardır. Rüstem'in kız kardeşi de rehin alınmıştır. Türkler sessizlikten işkillenmiş bir şekilde birbirlerine bakarak köye doğru gelirler. Evin bahçesinde gönüllülerden biri asılmış, Halil'in kardeşi Sevda da vurulmuş olarak yerde yatmaktadır. Gönüllülerin bu görüntüyü görmelerinin ardından Rüstem'in kardeşi Rumların elinden kurtularak kaçmaları için bağırır. Bununla birlikte çatışmalar başlar. Çatışmalarda iki taraf da kayıp vermektedir. Ancak burada gönüllülerden Suphi'nin ölürken kurduğu “*3 tane temizledim.*” cümlesi dikkat çekicidir. Bu cümle, Halil'in daha önce Türk topluluğuna yaptığı konuşmayla birlikte düşünüldüğünde Suphi'nin cümlesindeki vurgu ortaya çıkacaktır. Halil bu konuşmada “*Terk edilmiş köylerden birinde kalbi vatan aşkıyla çarpan en geç kardeşimizi kaybettik.*” demiş ve “*Onun ve Kıbrıs topraklarında şehit düşen kardeşlerimizin intikamını alacağız.*” diyerek hem vatan aşkını hem de şehitliği vurgulamıştır. Dolayısıyla, Suphi'nin öldürdüğü Rumlardan ‘temizlik’ olarak bahsettiği sahnede, Rumların ölümü temizlik olarak nitelendirilerek, Türklerin ölümüyle kazandığı sıfatın farkı ortaya konulmuştur. Burada ‘şehitlik’ milliyetçi bir kavram olarak açığa çıkmaktadır.

Çatışmalar evin etrafında sürerken, Antalya'dan gelen gönüllülerden birkaçının öldüğü sahneler gösterilir. Burada Mahmut'un öldüğü sahneye değinmek gerekmektedir. Çünkü Mahmut karakterinin filmdeki sahneleri genel olarak haberci çocuklardır ve bu sahnede de çocuğu korurken kendisi vurulmuştur. Mahmut'un ölmeden önce, *“Senin gibi bir oğlum olsun isterdim.”* cümlesini kurması hem savunmasız bir varlık olan çocuk uğruna ölmesini vurgular, hem de kurduğu cümleden çocuğu kendi muhtemel oğlu yerine koyduğu anlaşılır. Bu da çalışmanın ilk bölümlerinde aktarılan ve erkekliğin temel nitelikleri arasında sayılan ‘koruyup kollama’ güdüsünün ortaya çıkışını ifade etmektedir.

Filmde Gregoryas'ın öldürüldüğü sahne de dikkat çekmektedir. Gregoryas'ı Konyakçı öldürecekken Halil, *“O benim payım.”* diyerek onu durdurur ve Gregoryas'ı kendisi öldürür. Burada operasyonu yürüten kişinin Kıbrıslı Halil olduğu tekrar vurgulanmaktadır. Film boyunca Halil'in gerek gönüllüleri topladığı aşamada gerekse yaptığı motivasyon konuşmalarında varlığını gösteren milliyetçilik, Halil'in Rum çetesinin başı olan Gregoryas'ı öldürmesiyle amacına ulaşmıştır. Filmin sonunda, Türkler korunmak amacıyla kaleye girer. Burada çocuğa Türk bayrağını kaleye dikme görevi verilir. Milliyetçiliğin en önemli sembollerinden biri olan bayrağı dikme görevinin çocuk karaktere verilmesi burada vurgulanması gereken bir noktadır. Çocuk, ulusun geleceğinin en önemli parçası olarak milliyetçi düşünceye dahil edilmiştir. Bu durum aynı zamanda kaleye Türkiye toprağı imajı verirken, gökyüzünde Türk jetlerinin görünmesi bu imajı desteklemektedir. Burada izleyiciye Türk gönüllüleriyle verilen mücadelenin Türk askerleriyle de desteklendiğı mesajı verilmektedir. Dolayısıyla filmin sonunda Türk jetlerinin görünmesiyle, *“Bizimkiler, jetler.”* söyleminde bulunulması, meselenin Türkiye tarafında halktan askeriye kadar her kesimi kapsadığını vurgulamaktadır. Son sahnede çalınan Gençlik Marşı ise zaferi simgelemesinin yanı sıra milliyetçi söylemin vurgulanması açısından da önem taşımaktadır.

Film genel olarak değerlendirildiğinde, Kıbrıslı Halil karakterinin söylemlerinin milliyetçi vurgular içerdığı görülmektedir. Türkiye'den gönüllülerin Kıbrıs'a gitmesi ise Kıbrıs sorununa Türkiye'nin kayıtsız kalmadığını göstermektedir. Dolayısıyla Türk milliyetçiliğı Kıbrıs sorunu üzerinden

pekiştirilmektedir. Bunun yanında filmin isminin *On Korkusuz Adam* olması erkek karakterlere vurgu yapmakta; erkeklik, vatan savunması ve milliyetçilik arasında ilişki kurmaktadır. Bu grupta yer alan erkeklerin bir kısmı ikna edilmiş, bir kısmı ise doğrudan kendisi gönüllü olmak istemiştir. Bu durum genel anlamda çalışmanın kuramsal çerçevesinde aktarılan milliyetçilik ve militarizmin erkeklikle ilişkilendirilmesi tespitini doğrular niteliktedir. Maceraperestlik, erkek yoldaşlığı, tarih yazma gibi unsurlar, bu milliyetçi-militarist serüvene gönüllü olarak dahil olmanın nedenleri arasında sayılabilir. Filmdeki milliyetçi ruh Kıbrıs halkına yapılan zulmün görselleştirilmesi ve yaşanan çatışmalar aracılığıyla vurgulanırken, bayrak, marş gibi simgeler de bu ruhu desteklemeye hizmet etmiştir.

3.2. *Şehitler*

Şehitler, Türkiye'nin Kıbrıs'a Barış Harekâtı yapabilmesi için Lefkoşa'da Rum karargâhında bulunan ve Rumlar tarafından korunan radarın imha edilmesini konu alan bir filmidir. Radarın imha edilmesine kadar geçen sürede adada Türklere Rumlar tarafından yapılanların ve toplumlar arasındaki siyasi kutuplaşmanın gösterilmesiyle milliyetçi ve militarist atmosfer filmin tamamında kurulmuştur.

Film açılış sahnesinden Türkiye'deki istihbarat şubesinin gösterildiği sahneye kadar Kıbrıs'ta yaşananlara dair çarpıcı görüntülere yer vermektedir. Bu görüntülerde; Rum askerlerin bir araya toplayarak silahlarını doğrulttuğu erkek, kadın ve çocuklar, kazılan büyük bir çukura öldürülen Türklerin toplanması ve burada üstlerine gülerek toprak atan Rum askerler gibi, Türklerin adada uğradığı saldırılar yer almaktadır. Bunun yanında görüntülerin arasında zaman zaman Kıbrıs Harekâtı haritasına da yer verilmiştir. Bu görüntüler Türkiye'deki komutanın odasına geçen görüntüyle son bulmaktadır. İstihbarat şubesinde bulunan bu odada, Kıbrıs'ı çok iyi bildiği ifade edilen ve radar imha görevini yerine getirecek olan Üsteğmen Kemal'e harita üzerinden plan anlatılır. Bu sahnelerle üsteğmenin adaya gidiş gerekçesini oluşturan milliyetçi hedefler aktarılırken, kamera yakınlaştırılarak haritanın üzerine çizilmiş kurşun ve askeri gemi ikonlarının gösterilmesi de görevin milliyetçi-militarist ideolojilere hizmet ettiğini vurgular.

3.2.1. Üsteğmen Kemal'in Kıbrıs'a Gidişi

Kemal'in Kıbrıs'a gidişi aktarılmadan önce, evine giderek annesiyle vedalaşma sahnesine değinmek yerinde olacaktır. Bu sahnede annesine göreve gittiğini söylediğinde annesinin kurduğu, *“Türk anası asker anasıdır, anaların en şerefliisidir. Seni vatan için yetiştirdim.”* cümleleri dikkat çekmektedir. Ayrıca Kemal'in babasının da böyle gittiğinin ifade edilmesi, kadının hem asker eşi hem de asker annesi olduğuna işaret etmektedir. Bu vurgu, filmin son sahnelerindeki çatışmalarda ölen bir Türk mücahitinin, *“Anneme benim kahramanca, Türklüğe yakışır şekilde öldüğümü söyleyin.”* cümleleriyle pekiştirilmiştir. Bu sahneler, çalışmanın daha önceki bölümlerinde sözü edilen anneliğin militarizasyonunu ve “ordu-millet” mitini hatırlatmaktadır. Bu durum, erkek çocuk doğurarak ülkenin gelecekteki askerini doğuran anne ve ülkesi için kahramanca ölen evlat üzerinden oluşturulmuştur.

Ardından gelen sahnede Kemal'in Kıbrıs'a yolculuğu başlar. Bu sırada Türkiye'deki komutanın okuduğu gazetede *“Katliam”* manşetiyle Rumların öldürdüğü Türk köylülerinin sayısı aktarılırken, *“Kıbrıs'ı Çiğnetmeyeceğiz”*, *“Her Şey Salı Gününe Kadar Belli Olacak”* gibi manşetlere de yer verilmektedir. Bunların yanında Ecevit'in, *“Artık Beklemeye Sabrımız Kalmadı”* cümlesi de manşetler arasında yer almaktadır. Gazete manşetlerine dair görüntüler, adada yaşananları yazılı olarak bildirdiği için hem sorunun gerçekliğini aktarmakta, hem de Türkiye'nin Kıbrıs sorununun çözümündeki varlığını vurgulayarak bu konuda harekete geçileceğinin haberini vermektedir.

Manşetlerde yer alan söylemlerin ardından Üsteğmen Kemal'in bindiği gemi gösterilir. Adaya görev için Türkiye'den üsteğmenin gönderilmesi Türkiye'nin meseleye askeri açıdan dahil olduğunu gösterirken, askeri gemi de bu vurguyu pekiştirmektedir. Gemide yer alan büyük Türk bayrağı da milliyetçiliği pekiştiren bir diğer unsur olarak göze çarpmaktadır. Bir sonraki sahnede, Kemal'in adaya varışı gösterilir. Adaya gelir gelmez sahildeki nöbetçi Rum askerlerin ona ateş açmasıyla Kemal, Kıbrıs'a girer girmez düşman saldırısıyla karşılaşmış olur. Burada Kemal tek başınadır ancak onlarca Rum'a karşı hayatta kalmayı başarır. Bu sahne zeki, çevik ve

korkusuz Türk askeri imajının çizilmeye başlandığı yerdir. Bir başka sahnede Kemal'in sahildeki Rumların kulesine girdiği görülür. Orada Rum asker Kemal'e kim olduğunu sorduğunda Kemal, Türk olduğunu haykırır. Kemal'in kurduğu, “*Can almaya geldim.*” cümlesi ise, onun tek başına birçok Rum'a karşı verdiği mücadeledeki cesaretini ve kahraman imajını desteklemektedir.

3.2.2. Kıbrıs'taki Atmosfer ve Milliyetçi-Militarist Söylemler İçeren Sahneler

Kemal, Rumların Türkleri esir aldığı sırada adanın içine doğru sızmayı başarır ve nihayet mücahitlerin kampına gelir. Bu kampta yapılan konuşmalarda önemli birçok detay yer almaktadır. Bunlardan ilki Fatma hemşirenin Kıbrıs'ı “*vahşet kokan ıstıraplar ülkesi*” şeklinde tanımlamasıdır. Bu cümlede Rumların Türklere yaptığı saldırıların büyüklüğü betimlenirken, Türklere yaşatılanların ‘vahşet’ şeklinde tanımlanması da milliyetçi hassasiyetleri tetiklemektedir. Ardından Kemal görevinde ona eşlik etmesini istediği üç arkadaşının nerede olduğunu sorar. Tüm arkadaşları hapishanededir. Kemal arkadaşlarını sordukça geriye dönüşlerle (*flashback*) gösterilerek her birinin hikâyesi anlatılır. Arkadaşlarından Emin, kampa silah getirildiği sırada Rum baskınıyla yakalanmıştır. Diğerlerine silahları kaçırmalarını söylemiş, kendisi ise Rumları durdurmak için kalmıştır. Burada Emin, milliyetçi-militarist bir amaç uğruna kendini feda eden kişi olarak konumlandırılmıştır. Osman ise, kızını okula bırakmış, çocuk okula girdiği anda okulun Rumlar tarafından bombalandığına şahit olmuş ve akabinde Rumlar tarafından hapse atılmıştır. Bu sahnede patlama olmadan önce okulun önünde Osman ve kızı arasında geçen diyalog önemlidir. Küçük kızın babasına söylediği, “*Beni bırakıp gitme baba, düşmanlar annemi öldürdüğünden beri korkuyorum.*” cümlesi olayların çocuklar üzerinde oluşturduğu travmayı açığa çıkarmaktadır. Kızının bu cümlesine Osman, “*Korkmak hiç Türk kızına yakışır mı? Sen okuyacak, büyüyecek, hem akıllı hem cesur bir Türk kıızı olacaksın.*” şeklinde karşılık verir. Osman'ın bu cevabı, hem içeriği, hem de diyalogun okulun önünde geçiyor olması açısından çalışmanın daha önceki kısımlarında bahsedilen, eğitimin militarizasyonuna işaret etmekte, milliyetçi bir nesil oluşturmak amacıyla verilen eğitimin önemine yapılan vurguyu hatırlatmaktadır. Dolayısıyla Osman'ın cümlelerini çocuğu milliyetçi ideolojiye dahil etmek üzere kurduğu söylenebilir. Son olarak Üsteğmen Kemal'in

bir diğerk arkadaşısı olan Reşit, kendisi evde yokken eve baskın yapan Rumlar tarafından karısının ve çocuğunun öldürölüşünü gördükten sonra tutuklanmıştır. Bu sahnede kadının çocuğunu Rumlardan korumak için sarfettiğı, *Çocuğuma dokunmayın bana ne isterseniz yapın.*” sözleri çalışmanın daha önceki bölümlerinde sözü edilen, Cynthia Enloe’nin tehlike durumunda çocuğunu koruyan fedakar anne modeliyle kadınların milliyetçi harekette yer aldığı tespitini hatırlatmaktadır. Kadının bu sözüne karşılık Rumlardan biri, *“Ne istersek yapalım ha, ben ne isterim?”* der ve ardından kadına tecavüz ederler. Reşit eve gelene kadar çocuk, annesine tecavüz edildiğı ve öldürölüşüğü ana şahit olur. Reşit eve geldikten hemen sonra çocuk da öldürölüşür. Genel anlamda değerkendirildiğinde kadınların vatan topraklarını, çocukların da vatanın geleceğini simgelediğı düşünölüşüğünde kadınlara yönelik tecavüz olaylarını ve çocukların öldürölüşmesini içeren sahnelerin, milliyetçi ve militarist duyguların harekete geçirilmesi açısından önemli etkisi olduğı görölüşmektedir. Burada Etienne Copeaux’un önceki bölümlerdeki, milliyetçiliğın baskı altında olan ve bağımsızlık mücadelesi veren toplumu temsil ettiğı takdirde pozitif mana taşıdığı ifadesi hatırlanmaktadır. Dolayısıyla Kıbrıslı Türklere yapılan saldırıların gösterildiğı bu sahnelerin Türk milliyetçiliğine pozitif anlam yüklenmesine hizmet ettiğı söylenebilir.

Bir sonraki sahnede Kemal kapısında EOKA B yazılı meyhaneye gider. Burada hedefi Rumların hoşuna gitmeyecek davranışlar yaparak kendini hapse attırmaktır. Kemal böylece arkadaşlarına ulaşacak ve onları hapisten çıkararak kendisine verilen görev doğrultusunda onlarla birlikte harekete geçecektir. Nitekim planında başarılı olur ve Kemal de hapse girer. Ancak hapishane sahnesine geçmeden önce meyhane sahnesindeki diyaloglara değinmek yerinde olacaktır. Kemal meyhaneye ilk girdiğinde Rum garsona rakı istediğini söyler. Bunun üzerine garson, *“Rakı yasak pašam o Türk içkisi onu pis Türkler içker.”* cevabını verir. Ardından Kemal garsonu yakasından tutarak Türklere dil uzatmaması yönünde söylemlerde bulunurken, yüksek sesle diğerk Rum erkeklerini de kapsayacak ithamda bulunur. Rumlarla Kemal’in arasında çıkan kavganın sonucunda Kemal’in Rumları alt etmesiyle garsonla arasındaki rakı muhabbeti de değışir. Kemal bu kavgadan sonra garsona, *“Ee Türk rakısı var mı şimdi?”* diye sorduğında garson bu sefer,

“Yeter ki sen emret her şey var paşam.” cevabını verir. Burada Türk milliyetçiliği içki aracılığıyla vurgulanmış, bu vurgu Kemal’in istediğini elde eden ve korkusuz bir şekilde ‘Rumları dize getiren’ tavrıyla desteklenmiştir.

Sözü edilen hapisane sahnesi, Kemal’in arkadaşlarının gözü önünde sorgulanmasıyla açılır. Bu sırada diğer üç adama da Kemal’i tanıyıp tanımadıkları sorulur. Bu üç adam Rumları kışkırtıcı cümleler kurdukları için Rumlardan biri susturulmalarını ister. Bunun üzerine Türklerden biri *“Tarihte düşman karşısında susan Türk gördünüz mü siz?”* diyerek yanıt verir. Burada Türklerin tarihsel geçmişine atıf yapılarak milliyetçi söylem korkusuz ve güçlü erkek imgesiyle birleştirilmektedir.⁵ Öte yandan hapisanede arkadaşları Kemal’i, *“Yavru vatana hoş geldin.”* diyerek karşılarlar. Burada Kıbrıs milliyetçiliği konusunda sıklıkla vurgulanan anavatan-yavru vatan söylemi göze çarpmaktadır. İlerleyen sahnede Kemal hapisaneden kaçmak için zekice bir plan yapar. Bu planla kendisini ve arkadaşlarını hücrelerden çıkarmayı başarır. Buradan kaçıp mücahit kampına gidene kadar olan süreçteki çatışma sahneleri, filmin milliyetçi-militarist söylemini destekleyen unsurlardır. Bu kaçış sahnesinde Türklerin sayıca Rumlardan az olmaları da sorun teşkil etmez. Sonuçta Türkler her zaman Rumlarla dövüşerek onların silahlarını elde edebilmektedir. Hatta bu çatışmalar sırasında Rumların: *“Kaçalım, canımızı kurtaralım, bunlarla başa çıkılmaz.”* dediği duyulur. Bu da Türklerin sayıca az olmalarına rağmen Rumlara korku saldıklarını kanıtlarken, aynı zamanda Türk milletin yüceldilmesine hizmet eder.

Mücahit kampı sahnesinde radarı imha etmek için az bir sürenin kaldığı ve Türkiye’nin yapacağı Barış Harekâtı’nın yaklaştığı aktarılmaktadır. Kıbrıslı Türklerden birinin kurduğu, *“Şimdi hürriyetimize kavuşacağımıza daha da inandım.”* cümlesinden anavatanın desteğinin hissedildiği anlaşılmaktadır. Türkiye’yle yaptığı konuşmalardan sonra Kemal bir Kıbrıs haritası isteyerek görevi anlatır ve ardından, *“Bu vazifenin şerefi hepimizin olacak.”* diye ekler. Ancak istemeyen kişilerin bu göreve katılamayabileceğini de bildirir. Burada mücahitlerden

⁵ Buna benzer olarak filmin son sahnelerinde, Türklerin karargaha giderken kamufle olmak amacıyla giydikleri Rum kıyafetlerinin içinde de *“Biz Türk’üz”* diye haykırarak Türklüğe vurgu yaptıkları görülmektedir.

biri: “*Gelmek mi, anavatanın bizim için gelen binlerce Mehmetçik çarpışırken seyirci mi kalacağız?*” cevabını verir. Bu sahnelerde anavatan ve yavru vatanın ayrıştırılarak anavatanın koruyuculuğunun çok fazla vurgulandığı görülmektedir. Kemal’in: “*Türk’ün ve Türklüğün kahramanlıkların en yücesi en şerefli olduğu gösterelim dünyaya.*” cümlesi ise her iki vatan toprağını tekrar ortak bir Türk milliyetçiliği paydasında buluşturmaktadır.

Bir sonraki sahnede Türkiye’nin Kıbrıs’a çıkarma yaptığına dair radyo anonsu duyulur ve ardından hareket görüntüleri gösterilir. Bunu öğrenen Rum komutanın, “*Ne kadar Türk varsa; yaşlı, genç, kadın, çocuk hepsini kurşuna dizin.*” sözleri ise, Kıbrıs’ta Türklere yaşatılanların sözlü ifadesi olarak nitelendirilebilir. Ayrıca bu söylem, verilen mücadeleyi ve Türk milliyetçiliğinin dayanaklarını da haklı çıkarmaktadır. İlerleyen sahnede Fatma hemşire elinde Türk bayrağıyla evinden çıkarak, “*Hadi neredesiniz pis kefereler, Türk düşmanları! Kahraman Mehmetçikler geliyor. Mustafa Kemal’in torunları geliyor.*” der ve bıçaklanır. Ardından, “*Türkler Kıbrıs’a geldi dimi, namusumuza, hürriyetimize kavuşacağız dimi?*” sorularını sorduktan sonra ölür. Fatma hemşirenin söylemlerinde Türkiye’nin desteğinin değeri, ‘namus’ ve ‘hürriyet’ kavramları vurgulanarak ortaya çıkarılmaktadır.

Diğer taraftan Kemal de arkadaşlarıyla birlikte radarın olduğu karargâhı imha etmek için hareket halindedir. Karargâhta uzun süren çatışma görüntülerinin ardından Kemal dahil görevli tüm Türkler şehit olurlar ancak radarı imha etmeyi başarırlar. Radarın imha olmasının ardından harekâta başlayan Türkiye’nin bir de uçakları harekete geçirdiği gösterilir. Tankların geçidini, bando takımı eşliğinde yürüyüş gibi coşkulu sahneler izler ve son olarak, “*Vurulmuş tertemiz alından uzanmış yatıyor / Bir hilal uğruna ya Rab ne güneşler batıyor.*” dizeleriyle başlayan şiir okunur. Bu son sahnede filme de ismini veren şehitlik mertebesi yüceltilmektedir.

3.2.3. Türk Milliyetçiliğini Pekiştiren İmgeler ve Genel Değerlendirme

Çalışmanın kuramsal çerçevesinde bahsedilen, ulusal kimliğin 'öteki' aracılığıyla tanımlandığı ve güçlendirildiği tespiti *Şehitler* filmi aracılığıyla da

doğrulanmaktadır. Düşman yaratmanın büyük oranda milliyetçiliği beslediği bilgisi çerçevesinde filmde de birçok imge üzerinden öteki algısının oluşturulduğu görülmüştür. Özellikle bayrak imgesi üzerinden ötekileştirme oldukça fazladır. Buna örnek olarak; Kemal ve arkadaşlarının hapishaneden kaçtığı sahnede Kemal'in Yunan bayrağını söktükten sonra kurduğu, *"Bir gün gelecek bütün Kıbrıs'ta Türk bayrağı dalgalanacak."* cümlesi veya son sahnelerde öldürülen bir Rum'un üzerine Yunan bayrağını attıktan sonra kurduğu, *"Ciğeriniz gibi bayrağınız da beş para etmez."* cümlesi gösterilebilir. Buna karşılık filmde Rumların da Türk bayrağı üzerinden aynı tutumu sürdürdükleri görülür. Buna, Reşit'in evini bastıkları sırada *"Bak gör şimdi Türk'ün şerefini nasıl parçalarız."* diyerek Türk bayrağını ve Atatürk resmini yere atmaları örnek olarak verilebilir. Bu sahne aynı zamanda Türk milliyetçiliğini harekete geçirme amacı taşımaktadır. Bunun yanında ötekileştirme, kadınlar üzerinden de sürdürülmekte; Türk ve Rum kadınları 'kahpe' ve 'namuslu' ikiliği üzerinden ayrıştırılmaktadır. Kemal'in Rumların elinden kurtardığı Kıbrıslı Türk kadınlara 'bacım' şeklinde hitap edişi de bu ayrımı pekiştirmektedir. Bunun yanında hapishane sahnesinde Kemal sorgulanırken diğer üç arkadaşına Kemal'i tanıyıp tanımadıkları sorulduğunda arkadaşlarından birinin, *"Ben tanıyorum, Grivas babanızın gayrimeşru oğlu."* söylemi Rum kadınına aşağılamaya yönelik bir cümle olarak zıtlığın kurulmasına aracılık etmektedir. Filmde, Rum meyhanesinde içilmesi yasak olan Türk içkisi aracılığıyla da toplumların kutuplaştırıldığı görülmektedir. Bunların yanında, Rumların camii minaresinde ezan okuyan kişiyi öldürmesi ve buna karşılık Türklerin ele geçirdikleri tankla kiliseyi yıkması da milliyetçiliğin manevi yönüne vurgu yapılarak ötekilik algısının dini mabetler aracılığıyla kurulduğunu göstermektedir. Son olarak filmde köprü imgesinin de çatışan ve birbirinin ötekisi olan iki toplumu simgelediği söylenebilir. Dört arkadaşın hapisten kaçtığı sahnede Türkler köprüden karşıya geçerler ancak Rumlar köprü'nün diğer tarafında kalırlar. Burada Türkler köprüye bomba attıkları için Rumların geçmeleri mümkün olmasa da aslında köprü'nün yıkılışının metaforik olarak Kıbrıs'ın toplum yapısındaki bölünmeyi ve milliyetçi kutuplaşmayı temsil ettiği söylenebilir.

Film kuramsal çerçeveden referansla değerlendirildiğinde, iki toplum arasındaki farklılıkların şiddet ve saldırganlıkla sürekli olarak vurgulandığı

söylenebilir. Dolayısıyla filmde gösterilen çatışmalarla ve genellikle Türk'ün Rum'u alt ettiği mücadelelere yer verilmesiyle Türk milliyetçiliği desteklenmekte ve militarist söylem devreye sokulmaktadır. Bunun yanında Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı harekât temasıyla başlayan filmde anavatan ile yavru vatanın ilişkisinin anavatanın koruyuculuğu üzerinden temellendirildiği görülmektedir. Bu korumacı tavır, adada Rumlarla her zaman Türkiye'den gelen Üsteğmen Kemal karakteri öncülüğünde mücadele verilmesi ve filmde Türklere yapılan saldırıların hep Kemal tarafından önlenmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Korumacı anlayış daha sonra tarihteki Türk birliğine vurgu yapılarak birlikte mücadele etmeye ve birlikte şehit olmaya dönüşmektedir. Bu bağlamda filmin milliyetçi-militarist ideolojiyi; kahramanlık, cesaret, şehitlik ve öteki kavramları aracılığıyla destekleyen bir anlatı sunduğu görülmektedir.

3.3. Göklerdeki Sevgili

Göklerdeki Sevgili, varlıklı bir aileden gelen ve Türk Hava Kuvvetleri pilotu olan Timur ile köyde yaşayan ve yoksul bir çömlekçinin kızı olan Yıldız'ın aşkı etrafında 1963-64 yılları arasındaki Kıbrıs olaylarını konu alan bir filmidir. Kıbrıs'taki çatışmalarla ilgili sahneler genel olarak Kıbrıs davası çerçevesindeki milliyetçi atmosferin kurulmasına ve incelenmesine hizmet etmektedir.

Filmin ilk sahneleri Timur ve Yıldız'ın tanışmaları üzerine kuruludur. Önce tesadüfen dere kenarındaki korulukta karşılaşan ikili, sonrasında Timur'un gösteri uçuşu sırasında tekrar bir araya gelirler ve aralarında bir ilişki gelişir.

Genel olarak Yıldız ve Timur karakteri değerlendirildiğinde; Yıldız'ın, köylü ve fakir bir çömlekçinin kızı olduğu ve ailesine baktığı vurgusu yapılırken, Timur'un mağaza sahibi zengin Veysel beyin oğlu olduğu ancak paraya pula kıymet vermediği aktarılır. Karakterlerin statülerinde ve yaşam biçimlerindeki bu fark anlatının şekillenmesinde önemli olacaktır.

3.3.1. Vatansever Bir Türk Subayı Olarak Timur

Filmin sonraki sahneleri ve Timur'un ailesiyle olan diyalogu, onun vatansever ve milliyetçi kişiliğine işaret etmek üzere kurgulanmıştır. Aile evinde geçen sahne,

Timur'un üzerinde pilot üniforması olan bir fotoğrafıyla açılır. Bu sahne Timur'un milliyetçi yönünün açığa çıktığı ilk sahnedir. Timur'un annesi Piraye ve babası Veysel ile aralarında geçen diyaloglarla da bu yönü desteklenmektedir. Timur eve girdiğinde neşeyle ısıklık çalarken annesi gergindir ve elindeki gazeteye işaret ederek ona yazılanların ne anlama geldiğini sorar. Gazetede, hava filosuna ait jetlerle akrobasi gösterileri yapılacağı ve ölüm uçuşu olarak nitelendirilen bu gösteride Timur'un da yer alacağı yazmaktadır. Timur korkulacak bir şey olmadığını söylediği halde annesi gösteriye gitmesini istemediğini ifade eder. Babası bu konuda daha çok Timur'un yanında yer alda da onun da bu gösteri hakkında endişeleri vardır. Piraye, *"Sen asker misin cambaz mısın? İnsan anasının yüreğini hoplatmadan, hayatını tehlikeye atmadan uçamaz mı sanki?"* diye sorarken Veysel de eşini desteklemektedir. Bunlara karşılık Timur, askerliğin zannettikleri kadar basit olmadığını, yeryüzünün gökyüzünden daha tehlikeli olduğunu ve vatan için tehlikeye atılmanın hem bir zevk hem de bir görev olduğunu vurgular. Annesinin varlıklı bir hayat sürdürdüğü için bu tip duyguları anlayamayacağını düşünmektedir. Burada Timur'un cesur ve gözü kara bir asker olduğu açığa çıkmaktadır. Vatanın selameti vurgusu ise milliyetçi duyguları harekete geçirmektedir. Bu noktada Timur'un annesi Piraye'nin, vatan için erkek evlat yetiştirerek milliyetçi ideolojiye dahil olan anne profilinden farklı olduğu görülmekte ve bu tavır, Timur'un sözleri aracılığıyla zengin yaşayış tarzına bağlanmaktadır. Piraye'nin bu tavrı gösteri günü eşi Veysel ile aralarında geçen diyalogla desteklenir. Veysel oğluya gurur duyduğunu, onunla övündüğünü söylerken, Piraye; tüccar, bankacı, doktor gibi meslek gruplarını sayarak pilotluk yerine bu mesleklerin oğlu için daha iyi olacağını öne sürmektedir. Veysel ise bu meslekleri 'uyuşuk işler' olarak nitelendirirken Timur'un kendi isteğiyle iyi ve şerefli bir meslek seçtiğini vurgular. Burada maddiyat karşısında maneviyata yönelik vurgu, milliyetçi ideolojinin duygulara dayalı yapısını da açığa çıkarmaktadır.

Gösteri uçuşu sahnesi de Timur'un kahraman bir subay olarak imajını güçlendiren sahnelerdendir. Uçuş sırasında Timur'un uçağı arıza yapar ancak Timur uçağı terk etmeden durumu kurtararak ilk kahramanlık gösterisini gerçekleştirir. Gösteri günü akşamında ise Timur ve Yıldız buluşurlar; sonrasında haberci çocuk,

elinde gazeteyle koşarak, “*Yazıyor, yazıyor Ankara Gazeteleri: Rumlar Kıbrıs’taki bir Türk köyünü ateşe verdi.*” cümleleriyle Kıbrıs’taki durumu aktarır. Ardından bir başka gazete gösterilirken, bu gazetenin manşeti bir üst ses aracılığıyla aktarılır: *Kıbrıs’taki çarpışmalar iç harp halini alıyor: İki taraf da sokaklarda barikatlar kuruyor. – Türk hastaneleri yaralılarla dolu. – Kan sıkıntısı var.*” Bu sahneler, Kıbrıs’taki olayların ilk habercisi olarak izleyiciye sunulur.

Öte yandan Timur ve Yıldız gösteri uçuşu gecesi buluştuklarında birlikte olmuşlar ve sonrasında tekrar görüşmek üzere sözleşmişlerdir. Ancak Timur'un aniden gizli bir göreve gönderilmesi, buluşmalarını engelleyecektir.

3.3.2. Timur’un Kıbrıs’a Gidişi Çerçevesinde Milliyetçi-Militarist Söylemin İnşası

Timur göreve gitmeden önce annesine Yıldız’a iletmesi ve görev dolayısıyla buluşmaya gidemediğinden kendisi adına özür dilemesi için bir mektup bırakır. Ancak Piraye Yıldız’ı öğrendiğinde bu beraberliğe karşı çıkar ve Yıldız’la görüşmeye gitmesine rağmen Yıldız’ı küçümseyerek mektubu vermeden geri döner. Bu sırada Antalya’da görevde olan Timur, görevi bitince annesini arayarak Yıldız’a mektubu verip vermediğini sorar. Annesi ise mektubu verdiğini ancak Yıldız’ın onu hiç aramadığını ve evlendiğini söyler. Bunun üzerine Timur daha önce onu Kıbrıs’a göndermek isteyen yüzbaşının yanına bunu onaylayan bir tutumla gider ve ardından yakın çekimle Timur’un elindeki silah ve arması gösterilir. Sonrasında filmin milliyetçi söylemi artarak devam edecektir.

Öte yandan dış ses aracılığıyla seslendirilen gazete manşetleri, Kıbrıs’taki olayları aktarmaktadır. 25 Aralık 1963 tarihli gazetenin, “*Türk Mahalleleri İşgal Edildi – Orgeneral Sunay: Sinirlerimiz çok gerginleşti dedi.*” haberinin ardından meydana toplanmış kalabalık insan görüntüsü gösterilir. 26 Aralık 1963 tarihli bir sonraki gazetede, “*Ordumuz Kıbrıs’a Karşı Harekate Başladı*” manşeti yer almaktadır. Askeri araçlar ve Atatürk fotoğrafıyla birlikte “*Ne çabuk unuttun İzmir’deki Tekmeyi*” yazılı bir pankartla yürüyüş yapan topluluk Kurtuluş Savaşı’na ve bağımsızlık mücadelesine göndermede bulunmaktadır. Bu manşetler ve görüntüler izleyiciye Kıbrıs sorununun Türkiye’deki yansımalarını sunarak, anavatandaki

milliyetçi halkın desteğinin vurgulanmasına aracılık etmektedir. Ardından, “28 Aralık 1963: Rumlar Köylerde Katliama Devam Ediyor – 24 Ocak 1964: Bayraktar Camii Dün Bombalandı – 9 Şubat 1964: Çarpışmalar Devam Ediyor – 10 Şubat 1964: Türk Köyleri Bazukalarla Taranıyor.” haberleri paylaşılarak bu defa doğrudan adada yaşananlar aktarılır. Türkiye’nin tutumunu ortaya koyan haberlerin aktarılmasının ardından Kıbrıs’taki olaylara yer verilen haberlerin paylaşılmasının, Türkiye’nin haklı bir tavır sergilediğine dair meşru zeminin oluşmasında etkili olduğu söylenebilir. Timur, Yüzbaşı ve diğer askerler Kıbrıs’a geldiğinde de izleyiciye gazete haberleriyle Kıbrıs’ta yaşananlar hakkında bilgi verilmeye devam edilir. “8 Nisan 1964: Rumlar esir aldıkları dört Türk’ü kurşuna dizdiler.” haberinden sonra idam edilen bir gencin gösterilmesi ve akabinde arkasında ağlayan ailesinin kurşuna dizilmesi, olayın gerçekleşme anına seyirciyi ortak etmekte ve olayın duygusal etkisini artırmaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde, filmde sıkça başvurulan gazete haberleri hem gerçeklik zemininin kurulması açısından hem de olayların sürekli aktarılarak milliyetçi ruhun oluşturulması açısından önemlidir.

İlerleyen sahnelerde de Rumların Türklere saldırıları adım adım gösterilir. İlk olarak, ezan sesi duyulurken geniş açıda bir Türk köyü görülür. Ardından imam, “Aziz Allah” dedikten sonra öldürülür. Bu sahne, çalışmanın daha önceki kısımlarında ele alınan, dinin milli bilinçle olan ilişkisini hatırlatmaktadır. Çalışmada bahsedildiği gibi din, insanlar üzerinde sadakat, sebat gibi etkiler uyandırmaktadır. Dolayısıyla dine yönelik saldırının görselleştirilmesi, dinin insanlar üzerinde uyandırdığı etkileri harekete geçirmekte ve milliyetçi ideolojinin din aracılığıyla pekiştirilmesini sağlamaktadır. Bir sonraki sahnede Türk bayrağı bulunan bir kalenin önünde elinde dürbünle etrafa bakan Timur ve çevresinde de ellerinde silah olan diğer kişiler görülür. Bu sahneye kıyafetleri parçalanmış bir kadın girer ve Pınarcık köyünden olduğunu, Kara Yorgi’nin köyü işgal ederek Türkiye’den gelen Timur ve arkadaşlarının yerini sorduğunu, söylemeyi öldürdüklerini ve kendisine de tecavüz ettiklerini söyler. Bu sahnede Kıbrıslı Rumların Türkiye’den gelen destekten haberdar olduğu anlaşılır. Bunun ötesinde, bu sahneyle çalışmanın daha önceki kısımlarında belirtilen, kadınların ulusun temsilcisi olarak nitelendirilmeleri dolayısıyla ulusun namusunu da temsil ettikleri söylemi hatırlanmaktadır. Tecavüz

kavramı ise, vatan ve kadın arasında kurulan bağdan hareketle ulusun korunması gerekliliğini çağrıştırmaktadır. Bu kavram erkeklere kurtarıcı olma imkanı sunduğu için milliyetçi davada önemlidir. Nitekim sahnenin devamında Timur'un, *"Bu körpe kızdan, bu sivil halktan ne istediler?"* şeklinde isyan etmesinin ardından eline silahını ve Türk bayrağını alıp, *"Hadi yürüyün şimdi!"* emrini vererek düşmanın bulunduğu bölgeye doğru yola çıkması, sözü edilen, erkeğin koruyucu-kurtarıcı rollerini açığa çıkarmaktadır. Filmin ilerleyen sahnelerinde Timur'un okuduğu şiirde geçen, *"Bekçi olmuşsak ırza namusa, / Bu sizi sevdiğimizizdendir."* dizeleriyle de bahsedilen roller pekiştirilmektedir. Ayrıca filmde yalnızca kadının kendi ağzından tecavüze uğradığı duyulmaz. Timur'un Rumlarla dövüştüğü sahnede yanlarından, parçalanmış kıyafetleriyle tecavüze uğradığı anlaşılan bir kadın geçer. Kadının bu sahnede geçiyor oluşu da kavganın namus uğruna yapıldığının vurgulanmasına, namus kavramı çerçevesinde milliyetçi ruhun yükseltilmesine hizmet eder.

Bahsedilen sahnede dikkat çekilmesi gereken bir diğer nokta ise Timur'un Türk bayrağına doğru yürürken sarf ettiği, *"Biz de kızıyoruz, gözümüz dönüyor ama ırza geçmiyoruz, çoluk çocuk katletmiyoruz, sivil halka hürmet ediyoruz."* sözleridir. Bu sözler Timur yola koyulduğunda arkasında kalan askerlerden birinin, *"72 buçuk millet içinde gerçek farkımız bu işte. Türk; adil, müşfik ve şimdi de canavar."* sözleriyle tamamlanmıştır. Bu söylemlerde öfke 'bizim' ve 'ötekilerin' öfkesi olarak ayrılmış ve Türklerin öfkesinin sivil insanlara zarar vermediği belirtilerek Rum çetelerine karşı duyulan öfkenin haklılığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Öte yandan Timur'un gözü kara bir şekilde Rumlarla çatışması, öldürülebileceği uyarıları karşısında, *"Namert kurşunu adam öldürmez."* şeklinde cevap vermesi de sonraki sahnelerde Türkler ve Rumlar arasındaki farklılıkların vurgulanması açısından önemlidir. Sonraki sahnede, Türk köyüne gelen iki Rum, yerde yatan ölmüş Rumları görünce tedirgin olur ve arkalarına bakarak köyden uzaklaşmaya çalışırlar. Timur'un korkusuz bir şekilde atılmasına karşılık Rumların kaçışının gösterilmesi de Türk askeri üzerinden milliyetçiliği ve militarizmi yüceltmektedir.

İlerleyen sahnelerde Durdu Reis'e haber getiren Hasan isimli çocuk, Kara Yorgi'nin izini bulduğunu, adamlarıyla birlikte dostu Katherina'nın yanında olduğunu söyler. Durdu, adamlarının kaç kişi olduğunu sorduğunda Hasan 100 kişi

olduklarını ifade eder. Burada öncelikle Hasan'ın gönüllü olarak gerçekleştirdiği istihbarata dikkat çekmek gerekmektedir. Hasan, çocuk olmasına rağmen milliyetçi bir görev bilinciyle Kara Yorgi'nin yerini tespit etmiştir. Diyalogun devamında Durdu dayı Hasan'a 12 kişinin 100 kişiye karşı bir şey yapamayacağını söyler. Hasan'ın, *"Bu Kara Yorgi kan kusturdu bize Durdu Reis. Beşikteki çocuklara kurşun sıkmaya, ihtiyarların kafasını kesmeye bayılıyor."* sözleri ise milliyetçi hassasiyetler aracılığıyla iki tarafın sayılarının dengesiz olduğunu bilmesine rağmen Türk askerlerini harekete geçirme amacına hizmet eder.

Hasan'la geçen diyaloglar sonunda Timur sarhoş taklidi yaparak Rum bölgelerine girer. Ardından Kara Yorgi'yi bularak onu önce bıçaklar, daha sonra cephanesi tükeninceye kadar Rumlarla çatışır. Timur elinde çatışmaya devam edecek malzemesi kalmadığında Kara Yorgi'nin kafasını kesip bir sopaya asarak Rumların karşısına çıkar. Burada daha önce Hasan'ın Kara Yorgi hakkında anlattıkları hatırlandığında, Kara Yorgi'nin sonunun Türk halkına yaptıklarıyla benzer olduğu görülmektedir. Bu sahnede Timur Rumlar tarafından esir alınır. Sonraki sahnede elinde gazeteyle görülen Yıldız halasına birinin daha Kıbrıs'ta esir düştüğü haberini verir. Halası ise, *"Esir de olur, ölür de. Vatan için değil mi hepsinin yeri cennet."* cevabını verir. Vatan için ölmek teması filmin ilerleyen sahnelerinde Amerikan gemilerinin yerini tespit ederek Türk jetlerine hedefi bildirme görevinde tekrar ortaya çıkar. Bu sahnede görevi gerçekleştirecek olan kişi Durdu dayıdır ancak göreve Timur gitmek ister. Burada Timur Durdu dayıyı ikna etmek için ailesini hatırlatır. Durdu, meselenin bu olmadığını söylediğinde Timur, *"Mesele şehitlikse ölüm her an sırtımızda bizim, kapı komşumuz."* der. Burada halkın gözünde vatan için ölenlerin yerinin cennet olduğu vurgulanırken, askerlerin de şehitlik mertebesine ulaşma isteğinin olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ölüme kutsallık atfedilmekte ve milliyetçi bir anlam yüklenmektedir.

3.3.3. Filmde Dikkat Çeken Diğer Noktalar ve Genel Değerlendirme

Filmde öne çıkan noktalardan biri anavatan vurgusudur. Köyde idam edilen genç ölmeden önce, *"Yaşasın Türkiye yaşasın anavatan."* derken, Rum çetecilerinin istila ettiği köyde elleri arkadan bağlı bir adam Türk askerlerini görünce geldiklerine

sevinir ve aynı cümleyi kurar. Bunun yanında Kıbrıs'ta geçen sahnelerde Türk bayrağının sık sık gösterilmesi Türk milliyetçiliğini doğrudan temsil ederken anavatana da vurgu yapmaktadır. Özellikle Timur'un sesinden okunan şiirin duyulduğu sahnelerde Türk bayrağının gösterilmesi dikkat çekmektedir. Bu sahnede askerlerden birinin alt açıdan görüntülenmesi, Türk askerinin yüceltilmesi amacına hizmet eder. Son olarak sık sık gazete manşetlerine yer verilmesiyle, Kıbrıs'taki olaylar görsel sahnelerin yanı sıra yazılı belgelerle desteklenmiştir. Ayrıca gazeteler, Türkiye'nin meseleyi gündeminde tuttuğunu da izleyiciye aktarmaktadır.

Filmde Rumlar Rumca konuştuğu için söyledikleri anlaşılmaz ancak Türk köylerine attıkları bombalar ve öldürdükleri insanların ardından uzun uzun kahkahalar attıkları için yaptıkları saldırılardan zevk aldıkları hissettirilir. Çalışmanın önceki bölümlerinde bahsedildiği gibi, düşman erkeklerin şeytan sıfatıyla anıldıkları hatırlandığında, Rum karakterlerin bu şekilde şeytanlaştırıldığı söylenebilir. Duygu Alpan Çakmak da filmde Rumların resmediliş şekline odaklanmakta ve Rumların hemen hemen hepsinin dökülmüş ve çürük dişleri olan karakterlerden oluştuğunu belirterek, Rumların “şarlatan görünüşlü” tipler olduğuna dikkat çekmektedir (2016, s.82).

Genel olarak film, Türkiye’de geçen sahnelerde söylemler aracılığıyla, Kıbrıs'ta geçen sahnelerde ise söylemlerin eylemlerle desteklenmesi aracılığıyla milliyetçi ideolojiye hizmet etmektedir. Kıbrıs'taki çatışmalar militarist bir milliyetçiliği temsil ederken, kadın ve çocuk karakterin varlığı çatışmaların gerekçelendirilmesinde önemli etkenler olmuştur. Film 1966 yapımı olduğu için henüz Kıbrıs Barış Harekatı gerçekleşmemiştir. Dolayısıyla Türk jetleri bombardıman yapsa da Timur ve arkadaşları Türkiye’ye geri dönecektir. Dönerken Durdu dayı, “*Günün birinde tekrar geleceksiniz buraya.*” derken Timur da onu onaylayarak, “*Uçaklarla, tanklarla, ay yıldızlı bayraklarla. O zaman kahramanlara çiçekler atacaklar, zafer marşları çalacak ve her şey değişecek.*” der. Bu diyalogda Türkiye için meselenin bitmediği açık bir şekilde ifade edilmektedir.

3.4. *Kartal Yuvası*

Kartal Yuvası, Kıbrıs'ta bir köyde kalan son Türklerden olan Makbule'nin Rumlara karşı verdiği mücadeleyi konu almaktadır. Makbule'nin oğlu Murat İngiltere'de tıp eğitimi alır ve bittiğinde nişanlısı Mery ile birlikte adadaki evine döner. Murat, Rumlarla mücadele eden Türklerin yaralanması üzerine onları tedavi etmeye gittiği için Mery ve Makbule yalnız kalır. Rum erkekler kendi aralarında Mery'i metalaştırarak sürekli Mery'nin cinsel cazibesinden bahsederler. Makbule ise Mery'i Rumlara karşı korumaya çalışır. Filmin hikâyesi özelde Makbule'nin korumacı tavrı ve Rumlarla olan mücadelesi doğrultusunda şekillenirken, genelde Rumlar ile Türkler arasındaki ayrışmayı aktararak Kıbrıs sorununa odaklanmaktadır. *Kartal Yuvası* 'nda Türk mücahitleri veya Türkiye'den adaya giden Türk askerleri ile Rumlar arasında doğrudan bir çatışma görülmez. Filmde milliyetçi ideoloji, Makbule'nin evine Rumlar tarafından yapılan saldırı ve Makbule'nin direnişi üzerinden kurulurken, filmin sonunda Türkiye'nin adaya yaptığı Barış Harekâtı'yla militan bir milliyetçi atmosfer oluşturulmuştur.

3.4.1. Adadaki Atmosferin Aktarılması

Filmin ilk sahnelerinde jenerik akarken, uçaktan inen Murat ve Mery'i heyecanla karşılayan Makbule görülmektedir. Bu sırada Makbule'yi uzaktan gören iki Rum'dan biri diğerine, "*Geldi senin kocakarı.*" der. Diğerisi ise, "*Bütün Türkleri kovduk köyden ama bu ihtiyar cadıyı atamadık bir türlü ama cezasını bulacak bir gün.*" yanıtını verir. Aralarında geçen bu konuşma, köyde Rumların Türklere yaptıklarını kendi söylemleriyle ortaya çıkarmaktadır. Rumların Murat ve Mery'nin geldiklerini gördüklerinde, "*Azalacaklarına çoğalıyorlar, bir iken üç oldular.*" şeklinde yorum yapmaları da Rumların köydeki Türkleri azaltma hedeflerini vurgulamaktadır.

Murat ve Mery adaya geldiklerinde adada yaşanan son gelişmeler onları eve götüren şoför Cemal tarafından aktarılır. Cemal, adadaki durumların tatsız olduğunu, işin içine başka şeylerin de girmeye başlamış olabileceğini söyler.⁶ Cemal'in,

⁶ İlerleyen sahnelerde, bir Yunan gemisi adaya yanaşarak Rumlara haber getirir. Atina'dan gelen bu kişi onu karşılayan Rumlara Makarios'a darbe hazırladıklarını bildirerek, Nikos Sampson'la temas

“Anlayacağın rüzgâr değişik esiyor şimdi. Ortalık gittikçe kararacağa benziyor.” yorumu da izleyiciyi durumun değişebileceği konusunda uyarır. Bu sırada Rumlar meyhanede birbirlerine Mery’i anlatırken, şoför Cemal’in arabası meyhanenin önünde bozulur. Murat arabanın hazırlanmasını beklerken meyhaneye sigara almaya girer.

Murat’ın meyhaneye giderek sigara satın alması, Türkler ile Rumlar arasında belli oranda bir iletişim olduğunu göstermektedir. Bu düşünce, meyhaneci Barbayani’nin Murat’a, *“Babanın içtiğinden mi?”* sorusuyla desteklenmekte, bu soruyla, Murat’ın babasının da Rumlardan alışveriş yaptığı ve aralarındaki hukukun eskiye dayandığı açığa çıkmaktadır. Rumlar ve Türklerin dostluğunun eskiye dayandığına işaret eden bir diğer sahne ise, Rum Muhtar Eftimi’nin Makbule’nin evini ziyaret ettiği sahnedir. Bu sahneden önce Eftimi Makbule’yi yolda görür; akşam Makbule’nin meşhur kurabiyesini yemek için evini ziyaret edeceğini, Murat’a da hoş geldin demek istediğini belirtir ve *“Ee elimizde büyüdü baba dostuyuz.”* sözleriyle eski dostluğa vurgu yapar. Ev sahnesinde ise Eftimi Mery’e, Kıbrıs’ta eskiden Rumlarla Türklerin dostluk içinde yaşadığını ancak sonra araya politikanın girdiğini söylerken, Makbule de muhtarı onaylayarak iki dostun birbirine düşman olduğunu ve insanların içine uzun yıllar çıkmayacak bir kinin yerleştiğini ifade eder. Bu sahnede geçmişteki dostluğun bozulduğu tespiti yinelenirken durumun kolay kolay düzelmeyeceği de vurgulanır. İki toplumun aralarındaki eski dostluk yalnızca bu sahnelerle değil, ebe olan Makbule’nin Rum bir kadının doğumuna gittiği sahneyle de desteklenmektedir. Bu dostluğun bozulduğuna dair verilebilecek en önemli örnek ise, Rum bir genç kız olan Eleni’nin zihinsel engelli bir genç olan Musa’yla konuştuğu sırada, Eleni’nin küçük kardeşinin Eleni’yi babası Sotiri’ye şikayet etmekle tehdit etmesidir. Rum çocuğun sergilediği düşmanca tavır adadaki kutuplaşmanın her kesime sirayet ettiğini göstermektedir. Genel olarak eski dostluğun vurgulandığı sahneler ve adanın şimdiki durumu arasında zıtlık kurularak milliyetçi kutuplaşma ortaya çıkarılmıştır.

etmelerini ve hazırlıklı olmalarını söyler. Bu sahne, Rumların yalnızca Türklerle değil kendi içlerinde de sorun yaşadığını göstermesiyle şoför Cemal’in sözlerini doğrular niteliktedir. Ancak Makarios’a darbe yapılacağı detayı filmin ilerleyen sahnelerinde görülmeyecektir. Politikayla ilgili yorumlar yalnızca Muhtar Eftimi’nin eleştirilerinde yer bulacaktır.

Daha önce sözü edilen, Muhtar Eftimi'nin Makbule'nin evine gittiği sahneye tekrar döndüğünde, Eftimi'nin adadaki ayrılıktan mensup olduğu Rum kesimini sorumlu tuttuğu ve bu soruna çözüm önerdiği görülecektir. Eftimi bu sahnede, *“Rum politikacıları iki toplumun arasını açtı, bir arada yaşamamızı ortadan kaldırdılar. Nikos Sampson'un yaptıklarından ötürü Rumluğumdan utanır oldum. Makarios papazından devlet başkanı yapılırsa olacağı buydu zaten.”* der ve Makbule'nin artık bir arada olamayacağınız düşüncesine katılarak, *“Türkler ve Rumlar coğrafi temellere dayalı otonom bir idare içinde yaşamalıdır.”* önerisini sunar. Bu sahnede, adadaki durumun ve çözüm önerisinin diyaloglarla tartışıldığı görülmektedir. Ayrıca, bir Rum'un kendi cümlelerinden duyulan kabahatin Rumlarda olduğu bilgisi filmin son sahnelerinde adaya hareket yapacak olan Türkiye'nin milliyetçi-militarist davranışını haklı çıkarmaktadır.

Filmin genelinde, Makbule'nin yanında kalan Mery'nin peşindeki Rum erkekleriyle Makbule arasındaki mücadele gösterilerek, Türklerle Rumlar arasındaki çatışma tek bir haneye indirgenmiştir. Makbule, evini vatanı olarak nitelendiren bir karakterdir. Türk geleneklerini benimseyip Makbule'nin ailesine dahil olan Mery'nin fiziksel cazibesi hakkında Rumların sürekli yorumlarda bulunuyor oluşu, vatan ve kadın bedeni arasında kurulan ilişkiyi hatırlatmaktadır. İlerleyen sahnelerde Türk hanesinde yaşayan Mery'e tecavüz edilmesi, mecazi olarak tecavüzün vatan topraklarına yapıldığını çağrıştırmaktadır.

Filmde Türk mücahitlerinin varlığı yalnızca Murat'ın yaralıları tedavi etmek üzere götürüldüğü sahnede ortaya çıkmıştır. Bunun dışında Rumlar olayların geçtiği köyün çoğuna sahip olan taraf şeklinde konumlandırılmıştır. Bu durum, Rumların; Türklerin köyden gönderildiği ve adada üç, beş Türk ailesinin kaldığı söylemleriyle sık sık tekrarlanmaktadır.

3.4.2. Milliyetçiliğin Din Üzerinden Kuruluşu

Filmde din vurgusu oldukça fazladır. Ayrıca din vurgusunun yapıldığı sahnelerde ney sesi kullanılarak uhrevi atmosfer müzikle desteklenmektedir. Bu vurgu ilk olarak Makbule, Murat ve Mery eve geldikten sonra ortaya çıkar. Makbule Mery için kendi odasını hazırlar; duvarda asılı olan Kuran'ı, Mekke'den gelen tespihi

ve namaz seccadesini alarak odadan çıkar. Mery, Makbule'yi rahatsız ettiğini dile getirince Makbule elindekileri göstererek, *“Bunlar yanımda olduktan sonra her yerde rahat ederim.”* der. Makbule'nin dini objeler yanıdayken kendini iyi hissetmesi, onun dini bir sığınak olarak nitelendirdiğini göstermektedir. İlerleyen sahnelerde Rumlar sarhoş bir şekilde hem kahkahalar atıp hem de havaya rastgele ateş ederler. Bu sesleri duyan Makbule seccadenin üzerinde dua ederek tüm bunlardan korunmak için Allah'a sığınır. İdeolojik kutuplaşmaların yaşandığı Kıbrıs'ta Makbule karakterinin dini sembolleri ve söylemleri ön plana çıkarmasıyla din ile milliyetçilik girift bir yapı içinde sunulmaktadır. Ertesi gün kahvaltı sahnesinde, Murat annesine, evlenmeden önce Mery'nin adetlere uygun olarak Müslüman olacağını, Türk-İslam adetlerine uyacağını söyler. Makbule de Mery'nin Müslümanlığı seçtiğinde isminin 'Meryem' olacağını dile getirir. Bu söylemlerde İslâm Türklükle özdeşleştirilmiş, milliyetçilik din ile pekiştirilmiştir.

Muhtar Eftimi Makbule'nin evine geldiği akşam Mery'e Müslümanlıkla ilgili fikrini sorar. Mery, *“Dünyada insana, insan haysiyetine ve insan hakkına en çok değer veren din İslâm dini.”* sözleriyle İslam diniyle ilgili düşüncesini dile getirir. Eftimi'nin, *“Hristiyanlık insana karşı mı Mery, Hz. İsa hemcinslerini sevmez mi?”* sorusunu ise, *“Belki ama unutmayın ki dünyada en çok insan kanı İsa'nın imparatorluğu uğrunda akmıştır. Haçlı zihniyeti insanı sadece ezmek, sömürmek için bir vasıta olarak görmüştür. İslamiyet insanlara birbirini sevmeyi, destek olmayı, hayır işlemeyi öğütler. Kin gütmek, kırgınlık, dargınlık, düşmanlık, Müslümanlıkta bunlar yoktur.”* şeklinde yanıtlar. Mery'nin Müslümanlık ile Hristiyanlık arasında yaptığı bu karşılaştırmayla, Kıbrıs'ta Müslüman olan Türkler ile Hristiyan olan Rumlar arasındaki milliyetçi ayrılık din üzerinden belirginleştirilmektedir. Bu konuşmaların ardından Mery'nin çaldığı plaktan bir Türk marşının duyulması, biraz önce din üzerinden kurulan Türk milliyetçiliğini pekiştirmektedir.

Bir başka sahnede, Mery dışarıdayken Rumlardan biri Mery'nin üzerine traktörü sürer. Makbule Mery'nin sesini duyup dışarı çıkar ve onu bu durumdan kurtarır. Mery'nin korktuğunu dile getirmesi karşısında Makbule hepsinin bir gün cezalarını bulacaklarını söyler. Mery'nin, *“Burada dağ başında sayılırız; Murat yok, yanibaşımızda ikinci bir Türk ailesi yok. İki kadın mı başa çıkacağız bunlarla, kime*

neye güveniyorsun?” sözlerine ise, *“Allah’ıma güveniyorum”* şeklinde cevap vererek iman gücünü vurgular.

Din vurgusu, filmin son sahnelerinde de görülür. Makbule Rumlarla mücadele ettikten sonra duvarda asılı olan Kabe resmine bakarken arkadan ezan sesi duyulur ve camii gösterilir. Makbule tekrar resme bakar, ardından Kabe’de ibadet eden insanların görüntüleri girer ve Makbule’nin Kabe’de olduğunu hayal ettiği anlaşılır. Makbule’nin Rumlarla verdiği mücadele sonunda kendini kutsal bir mekan üzerinden motive edişi onun en büyük silahının iman gücü olduğunu çağrıştırmaktadır. Dolayısıyla dinin filmde milliyetçi mücadeleyi destekleyen bir unsur olarak kullanıldığı görülmektedir. Son olarak, Mery’nin ölmek üzereyken Müslüman olarak ölmek istediğini söyleyerek Kelime-i Şehadet getirmeye başlaması da dinin milliyetçilikle birleştirildiğini göstermektedir.

3.4.3. Barış Harekâtı’na Giden Süreç

Filmde çatışmalar bir Rum çiftinin nikahının olduğu sahneden itibaren başlar. Bu nikahta adadaki Rumların yanında; Makbule, Mery, Cemal ve Musa da vardır. Daha önce de belirtildiği gibi bir araya gelmeleri hoş karşılanmayan Eleni ve Musa, nikah alanında da birlikte görüldükleri için Eleni’nin babası Sotiri’ye şikayet edilirler ve Rumlar Eleni ve Musa’yı aramaya başlarlar. Gruptaki Rumlardan biri Eleni’yi diğerlerinden önce bulur ve ona tecavüz etmeye kalkar. Eleni duruma karşı koymaya çalışırken ona saldıran Rum tarafından öldürülür. Eleni’nin kendi içlerinden biri tarafından öldürüldüğünü anlamayan diğer Rumlar Musa’nın peşine düşerler. Musa’nın abisi Cemal, Makbule ve Mery’i eve götürdüğü sırada Musa’yı yaralı halde, yol kenarında bulur ve hep birlikte Makbule’nin evine giderler.

Rumlar, Musa’nın Makbule’nin evinde olduğunu anlayınca eve giderek Musa’yı isterler. Makbule onlara Musa’yı teslim etmez, Musa’yla ilgileneceklerine gidip Eleni’yi bulmalarını söyler. Rumlar Eleni’yi bulamazlarsa dönüp Musa’yı alacaklarını ve Makbule Musa’yı vermediği takdirde evini başına yıkacaklarını ifade ederek evden ayrılırlar. Rumlar gittikten sonra Mery Makbule’ye, Musa’yı Rumlara teslim etmeyi teklif eder. Böylece Rumların onlara zarar vermeyeceğini düşünmektedir. Buna karşılık Makbule böyle bir şey yapamayacağını ifade ederek,

“Burası benim evim, yuvam, vatanım. Musa da bir Türk, benim kanımdan. Ölürüm yine de evime sığınmış birini düşmanlarıma vermem.” der. Makbule’nin bu sözleriyle evini vatan toprağı olarak tahayyül ettiği açığa çıkarken, soy birliği çerçevesinde Türk milliyetçiliğı vurgulanmaktadır. Rumlar geri geldiğinde ise Makbule ve Mery arasında benzer konuşmalar geçer ve Makbule tekrar evinin vatani olduğunu ifade eder. Kim gelirse gelsin karşı koyacağını söylemesiyle bu vurgu tekrarlanır.

Makbule’nin Rumlara karşı direniş gösterdiği sahnede Rum muhtarın geliş önemli bir detaydır. Muhtar daha önce gelemeyi için Makbule’den özür dileyerek, Eleni’nin kayıp olmasından dolayı Sotiri’nin deliye döndüğünü ve dışarıdaki diğer Rumların sarhoş olduğunu söyler. Makbule de muhtara olanların farkında olduğunu belirterek muhtarın kanunu temsil ettiğini dile getirir. Makbule’nin sözleri, Rumlarla çatışsa da adaleti/kanunu temsil eden Rum muhtara güvendiğini ve çözümü çatışmayla değil kanunla çözmeyi umduğunu ifade etmektedir. Ancak Rumlar Makbule’den farklı olarak kendi soylarından olduğu halde otoriteye saygı duymazlar ve uzlaşmacı tavır sergileyen muhtarı öldürürler. Muhtarın kaybı Makbule için adaletin/kanunun da kaybı demektir. Dolayısıyla Makbule’nin direnişi tekrar başlayacaktır.

Rumlar evin içine sızmaya ya da evi yakıp içeridekilerin dışarı çıkmasını sağlamaya çalışarak Musa’yı almak için çeşitli yollar denerler. Rumların bu hamlelerine karşı Makbule’nin direnişi sırasında, daha önce sözü edilen plak çalar ve fonda coşkulu Türk marşı duyulur. Bu sırada Rumlardan biri içeri sızar ancak Makbule onu alt etmeyi başarır. Marş bittiğinde, ekranda Ecevit’in miting alanında yaptığı konuşma görüntüsüyle birlikte, *“Kıbrıs’ta indirme ve çıkarma hareketimiz başlamış bulunuyor. Allah milletimize, bütün Kıbrıslılara ve insanlığa hayırlı etsin. İnsanlığa ve barışa büyük bir hizmette bulunmuş olacağımıza inanıyoruz.”* cümleleri duyulur. Harekat görüntüleri, jetlerin uçuşu ve bombalanan yerler gösterilirken, bu görüntülere paralel olarak Makbule’nin çekmecedan Türk bayrağını çıkarışı görülür. Burada anavatan vurgusu yapılırken, Makbule’nin direnişiyle Türkiye’nin yaptığı Barış Harekatı’nın birbirine paralel olarak gösterilmesi, bir kişinin direnişinin bir milletin direnişiyle özdeşleştirildiğini çağrıştırmaktadır. Ayrıca Makbule karakteri,

kadınların milliyetçi söylem tarafından içerilmesi bakımından önemlidir. Daha önce de belirtildiği gibi milliyetçi bilincin oluşturulması, toplumun tüm kesimlerini içine alan geniş kapsamlı bir süreçtir. Dolayısıyla Makbule karakteri, ev/vatan bir mücadele alanına dönüştüğünde, kadınların kendilerine düşen rolü başarıyla üstlenecekleri mesajını vererek milliyetçi ideolojiyi pekiştirmektedir.

Öte yandan, bu sırada Rumlardan biri tekrar evin içine girmeyi başarır. Makbule ve Mery onunla mücadele ederken, harekât görüntüleri tekrar gösterilir. Ardından Ecevit'in, *"Biz aslında savaş için değil barış için ve yalnız Türklere değil Rumlara da barış getirmek için adaya gidiyoruz. Bu karara ancak bütün diplomatik yolları denedikten sonra mecbur kalarak vardık."* cümleleri duyulur. Ecevit'in bu sözlerinde milliyetçi hareketin meşru zemini oluşturulmaya çalışılmıştır. Bir sonraki sahnede Makbule ve ona tüfek doğrultmuş bir Rum vardır. Makbule ona karşı göğsünü açar ve içindeki Türk bayrağını göstererek, *"Hadi vur, beni öldürebilirsin ama bu bayrağın altında 40 milyon kişi var unutma."* der. Burada, Makbule'nin tek başına temsil ettiği direnişin arkasındaki Türk halkının varlığı hatırlatılır. Bu sahnede Rum adam tam Makbule'yi öldürmek üzereyken Mery son kalan gücüyle onu öldürür. Ardından radyodan tekrar Ecevit'in sesi duyulur. Ecevit, Barış Harekatı'nın başarıyla devam ettiğini bildirmektedir. Film, Makbule'nin Musa'nın yanına gidip ona korkulacak bir şey kalmadığını söylemesiyle sonlanır. Bu son sahnede, Türkiye'nin duruma müdahale etmesiyle korkulacak bir şey kalmadığı ifade edilerek "anavatan-yavru vatan" arasındaki bağ ortaya çıkarılmıştır.

3.5. Zindan

Zindan, Kıbrıs'ta yaşayan Fatma'nın, oğlu Polat ile Kıbrıslı bir Rum kızı olan Maria'nın aşkı üzerinden Kıbrıslı Türkler ile Rumların arasındaki sorunların ve kutuplaşmanın aktarıldığı bir filmidir. Filmde barış umudu sorgulanmakta ve Türkiye'nin Kıbrıs konusunda izlediği politikalara bir zemin oluşturulmaktadır. Son sahnelerinde gerçekleşen çatışmalar ve Türkiye'nin Kıbrıs'a yaptığı Barış Harekatı ise milliyetçi-militarist ideolojilerin pekiştirilmesine aracılık etmektedir. Kıbrıslı Rumlar ve Türklerin dışında kilisedeki altın haçı alma gayesiyle anlatıya dahil olan

Don Kişot lakaplı karakter ve oğlu Aşil de Türklere destek veren kişiler olarak konumlandırılmışlardır.

3.5.1. Ak Güvercin İmgesi

Film, Maria'nın kafesteki güvercinleri beslediği sahneyle açılır. Polat'ın annesi Fatma'ya ait olan bu güvercinler, Nikos ve beraberinde gelen Rumlar tarafından öldürülür. Filmde sıkça gösterilen ak güvercinler barışı simgelemektedir. İlk sahnede öldürülen güvercinler adada barışın yok oluşunu çağrıştırırken, bu imaj, Polat'ın adaya gelişi ve annesiyle sarıldığı sırada ölmüş bir ak güvercin görmesiyle desteklenmektedir. Annesi çoluk çocuk işi diyerek adadaki huzursuzluğun üzerini örtmeye çalışsa da terk edilmiş evler Polat'ın gözünden kaçmaz ve ardından Fatma'nın açıklamalarıyla; ölen, adadan göçen ve başını alıp giden Türkler olduğu vurgulanarak, adada barış ortamının yitirildiği açığa çıkarılır. Bu sahnede Polat ve Fatma, Polat'ın adada olmadığı sekiz senede nelerin değiştiğini konuşurlar ve Fatma oğluna “zindan” olarak nitelendirdiği, ölümlerin ve zulümlerin hakim olduğu bu topraklardan başına bela almadan gitmesini söyler. Bu konuşmalar sırasında Polat'ın avuçlarına bir beyaz güvercin konar ve Polat annesine, *“Yiğidin başı belalı olur ana, mesele bu değil, mesele barış. Her çeşit namussuzluğu, soygunculuğu, hergeleliği ortadan kaldırmak mümkün. Yeter ki sevgiye sığınalım, barışa inanalım.”* diyerek güvercini gökyüzüne bırakır. Bu sahneyle, ilk sahnede gösterilen ölmüş güvercinlerle yıkılan barış umutları, Polat'ın barış vaat eden cümleler kurarak umutlu bir şekilde gökyüzüne uçurduğu ak güvercinle tekrar yeşertilmektedir. Ayrıca bu sahneyle öldüren-yaşatan taraflar üzerinden iki ayrı toplumun zıtlığı gösterilerek milliyetçi atmosfer güvercin üzerinden ‘barış’ temasıyla sağlanmaktadır. Öte yandan Polat'ın cümlelerinde yiğitlik vurgusu yapılmaktadır. Beladan kaçmaması ve hakim olan düzensizliğin ortadan kaldırılmasının mümkün olduğunu söylemesi militarist milliyetçiliği çağrıştırırken, ilerleyen sahnelerde Rumlara karşı kahramanca girişeceği çatışmalardan da izleyiciyi haberdar etmektedir.

Bunların beraberinde, ak güvercin Türk ulusunu simgelemektedir. Bu simge, Kıbrıs sorununda çözüm için bulunan anavatanın varlığı üzerinden oluşturulmuştur. Filmin sonunda Türkiye'nin adaya gerçekleştirdiği Barış Harekâtı'nın gösterildiği

sahne Polat'ın sesinden okunan şiirde yer alan, *“Borçluyuz bu günleri o canım ana yurda / Öğrendik ezilmişin umudu direnciymiş / Türk ulusu barışın ak güverciniymiş / Bitti artık o acı, o karanlık, o zindan / Sağ olsun Türk ulusu, sağ olsun anavatan.”* dizeleriyle, anavatan ve yavru vatan arasındaki milliyetçi bağ ak güvercin üzerinden kurulmuştur. Ayrıca bu sahnede okunan şiirde geçen, *“Yeni dünya kuruldu güvercin kanatlarından.”* cümlesiyle, harekâtı başlatan Türk Yıldızları'na atıfta bulunulmuştur. Filmin önceki sahnelerinde Polat, Rum baskılarından sıkıştığı anlarda gökyüzüne bakar. Bu bağlamda, barışın ak güvercini olarak adaya gökyüzünden gelen Türk Yıldızları'nın, Kıbrıslı Türkler ve Türk halkı arasındaki milliyetçi bağ temsil ettiği söylenebilir.

Son olarak, güvercin imgesinin kartal imgesine dönüşümü üzerinden Türk milliyetçiliğine yapılan vurguya değinmek gerekmektedir. Filmin son sahnelerinde görünen Türk Yıldızları ve ardından başlayan coşkulu marşla birlikte Polat'ın sesinden duyulan, *“Kurtuluş umutları bitti, tükendi derken / Görün dev kartalları gökyüzünden inerken / Bakın ey ak güvercinler kartal olmuş savaşa / Mustafa Kemal gibi her komutan en başta”* dizelerinde, Türklerin savaşta güvercinin kartala dönüşümü aktarılırken, Mustafa Kemal'e atıfta bulunularak harekât Türk tarihiyle özdeşleştirilmektedir. Dolayısıyla bu imgeler aracılığıyla Kıbrıslı Türklerin arkasında yer alan Türkiye'nin varlığına vurgu yapılarak, soy birliği üzerinden Türk milliyetçiliği pekiştirilmektedir. Okunan şiirin yanında, paraşütlerle adaya inen Türk askerleri ve adaya giren tank görüntülerini içeren sahneler aracılığıyla da militarist vurgu ön plana çıkarılmaktadır.

3.5.2. Polat ile Maria'nın Birlikteliği Üzerinden Oluşturulan Toplumsal Kutuplaşma ve Milliyetçi Çatışma

Filmin ilk sahnelerinde Maria ve Fatma'nın diyaloglarından, Maria'nın Polat'ı beklediği anlaşılır. Fatma, Polat'ın bir gün çıkıp geleceğini söylerken, adanın zindana dönüştüğü vurgusuyla Polat'ın gelmesini istemediğini ifade eder. Ancak bir gün Polat çıkagelir; önce adanın durumunu öğrenir, ardından Maria'yı sorar. Annesi Polat'a Maria'nın yıllarca yolunu gözlediğini ancak bunun bir işe yaramayacağını söyler ve *“Kalem yanlışın emrine girmiş, adalet zulmün eline düşmüştür. Gün*

Mariaların Fatmaların günü değil, gün Nikosların, Terezaların, Antonların günüdür ve gün günden kötü gelmektedir.” cümleleriyle adadaki durumu özetler. Bu cümlelerle, Maria’nın bekleyişi üzerinden hem adaya Rumların hâkim olduğu aktarılmış hem de toplumlar arasındaki milliyetçi kutuplaşma ortaya konulmuştur. Maria filmde Türklerin ‘ötekisi’ olan Rum tâbiyetine mensup olmasına rağmen onun üzerinden bu ötekilik vurgulanmaz. Çünkü Polat’la dini nikâhla evlendikleri sırada Müslüman olacak ve öteki olma hali Polat’la olan birlikteliğinden dolayı doğal olarak ortadan kalkacaktır. Duygu Alpan Çakmak da benzer şekilde Maria’nın ‘iyi Rumlar’dan biri olarak resmedildiğini ifade etmektedir. Ona göre Maria, erdemli bir davranış göstererek din değiştirmiştir. ‘İyi Rumlar’ kategorisine ait bir diğer kişi ise Maria’nın babası Yorgo’dur. Ancak bu karakter çok yaşayamamıştır (2016, s.94). Filmde Yorgo’nun hem Maria ve Polat’ın birlikte kaçmasına yardım etmesiyle, hem de ölmeden önce Nikos’la arasında geçen diyalogla ‘iyi’ Rum profili açığa çıkarılmıştır. Bu diyalogda Yorgo Nikos’u zalimliğin, gaddarlığın sanatını yapan kişi olarak nitelendirir. Nikos’un er geç zaferi elde edeceğine dair kurduğu cümleye karşılık Yorgo, bu zaferin masumların kanıyla simgelendiğini ifade etmektedir. Nitekim Nikos adamlarına, “*Gebertin, cehenneme gitsin.*” diyerek Yorgo’nun öldürülmesi emrini verir. Yorgo’nun ölmeden önceki, “*Cehennem gönüllerde sevgi yeteneğinin kalmamasıdır. İnsan, yüreğinde sevgi yeşermemişse zaten cehennemi yaşıyordur. Yıkılacak barışsız dünya.*” söylemleri sevgi ve barış vurgusu içerirken sözü edilen iyi Rum profilini desteklemektedir. Dolayısıyla milliyetçi kutuplaşmayla birbirinin ötekisi haline gelen Rumlar ve Türklerden Rum kesimine mensup iki kişi söylemleriyle ve davranışlarıyla, iyi ve doğru yolu tercih ederek Türkler tarafından ötekileştirilmeyen karakterler olarak resmedilmiştir.

Bahsedilen ilk sahneye tekrar döndüğünde, Polat’ın annesiyle olan konuşmalarının ve Nikos’la ilgili diyaloglarının, adadaki kutuplaşmayı aktarmaya hizmet ettiği görülmektedir. Fatma Rum çetesinin başı olan Nikos’u, “*İnsan kılığındaki şeytan.*” şeklinde nitelendirir. Fatma’nın bu cümlesi, çalışmanın daha önceki bölümlerinde sözü edilen milliyetçi mücadelelere dair hikâyelerde düşman erkeklerin şeytanlaştırıldığı bilgisini çağrıştırmaktadır.

İlerleyen sahnelerde Maria ve Polat'ın birlikte kaçtığını ve evlendiğini duyan Nikos peşlerine düşer. Onları bulduğunda ise Maria'yı esir alır ve Maria'dan Polat'ın kolunu kesmesini ister. Bunu yapmadığı takdirde adamları Maria'ya tecavüz edecektir. Bu sahnede Nikos'un Maria'yla ilgili kurduğu cümleler dikkat çekmektedir. Nikos, bir zamanlar Maria'yı arzuladığını ancak Maria'nın bir Türk'le birlikte olarak aşağılandığını söyler. Bu söylem, Maria ve Polat'ın birlikteliği üzerinden Türk'ün Rumların gözünde aşağılık olarak konumlandırıldığını aktararak milliyetçi ayrılığa dikkat çekmektedir. Ayrıca bu sahnede, Polat'la evlenmiş olmasından dolayı artık Türk tarafına mensup olan kadına tecavüz edileceğinin söz konusu olması da daha önce sözü edilen, milliyetçiliğin cinsellikle kesişim noktalarını açığa çıkarmaktadır. Son olarak bu sahneyle, Maria'yı Rum erkeklerden korumak için kolunu kesen Polat'a kurtarıcı olma imkânı sunulmakta ve milliyetçilik, erkekliğe atfedilen değerlerle birleştirilmektedir. Nitekim Polat'ın, tek kolla da sevebileceği, sarabileceği, çalışabileceğine dair söylemleri önceki sahnede gösterdiği kahraman ve fedakârca tavrı destekler niteliktedir.

3.5.3. Barış'ın Doğumu ve Yaşatılması

Maria ve Polat evlendikten sonra çocuk sahibi olmakla ilgili diyalogları başlar. Bu diyaloglarda Polat çocuk sahibi olma isteğini, *“Barışı kazanmalıyız.”* biçiminde ifade ederek iki milletin ortak varlığı olabilecek bir çocuğun bir umut olabileceğini vurgulamaktadır. İlerleyen sahnelerde ise, adada Türklerin günlük çalışmaları ile Rumların genelde onları seyreden ve dalga geçen halleri gösterilerek Kıbrıs'ta yaşayan iki ayrı toplum arasındaki fark izleyiciye sunulur. Bu sahneler gösterilirken fonda çalan şarkının, *“Helal sana emekler, kadrini bilecekler / Saçım süpürge olsun, uğrunda diyecekler / Mendilim benek benek / Artık Kıbrıs Türk demek / Helal olsun Mehmet'im / Sana verilen emek.”* sözleri aracılığıyla milliyetçi atmosfer kurulur. Şarkıda milliyetçi bir dil aracılığıyla, hem Kıbrıslı Türklerin kıymetinin bilineceğine dair mesaj verilerek hem de Kıbrıs'ın Türk olduğu vurgulanarak, Kıbrıslı Türklerin yaşamı için gelecek vaat edilmektedir.

Müziğin bitişiyle yeni açılan sahnede Maria'nın doğum yapacağı günün geldiği anlaşılır. Polat ve annesi Maria'yı yaşlı bir Rum doktor olan Hristaki'ye

götürürler. Hristaki onlara yardım etmek ister ancak karısı olaya müdahale ederek, *“Bu insanlara yardım ederken Allah’tan korkmuyorsun bari Nikos’tan kork, dünyayı zindan eder sana.”* der ve hem gerçek anlamda hem de mecazi olarak Hristaki’nin ‘Barış’ın doğmasına aracılık etmesine engel olur. Bu sahneyle, adada yardımlaşmanın kalmadığı ve milliyetçi kutuplaşmaların artışıyla toplumların davranışlarının barışın sağlanmasına engel olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bu sahneyle Rumların gözünde Nikos’un Tanrı’dan daha kudretli bir yere konumlandırıldığı ve Tanrı’nın değil Nikos’un zulmünden korktukları aktarılmaktadır.

Nitekim barış kilisenin önünde doğar. Bebek doğduktan sonra Polat’ın annesi Fatma, dünyanın kahrına daha fazla dayanamaz ve ‘Barış’ı yaşatmalarını söyleyerek ölür. Ardından kilisenin önüne gelen Nikos ve adamlarıyla Polat arasında çatışma başlar ve bu çatışmada Maria yaralanır. Bu sahnede, adaya barış gelmesini istemeyen Rumların, ‘Barış’ın doğumuna öfkeleri görülmektedir. İlerleyen sahnelerde Don Kişot isimli karakter bebeğin adının Barış olduğunu öğrendiğinde, *“Barış mı, var mı böyle bir şey yeryüzünde?”* diye sorar. Buna karşılık Polat, *“Bir gün bebeler büyüyecek, bir gün insanlar uyanacak, yeşil adaya barış gelecek bir gün. Belki silahlar patlayacak, bombalar atılacak, çiçekler kana bulanacak ama barış gerçekleşecek.”* sözleriyle cevap verir. Bu sahnede Rumların barış karşıtlığına rağmen Polat’ın barış ümidinin sürdüğü ve buna ulaşmak için ne gerekiyorsa yapılması gerektiğini düşündüğü açığa çıkmaktadır. Bunun yanında, Don Kişot’un oğlu Aşıl de *“İnsanlar ölsün, analar babalar ölsün ama sen yaşa Barış. Garibanlar için yaşa.”* cümleleriyle, bebek üzerinden barışın sürdürülmesiyle ilgili mesaj vermektedir.

Son sahnelerde Polat ve bebeğin peşinde olan Nikos, her ikisinin de görüldükleri yerde öldürülmelerini emreder. Nikos bu emri çatışmaların ilerlediği sahnede tekrarlarlarken, *“Çocuğa dikkat edin, yaşamamalı, gebertin onu.”* diyerek özellikle çocuğun öldürülmesine vurgu yapar. Polat çatışmalarda yaralansa da bebeğini sırtına alarak mücadeleye devam eder. Mağaralarda geçen bu sahnelerde Polat üst mağaraya tırmanmaya çalışırken artık gücünün kalmadığını hisseder ve Nikos ve adamlarına esir düşmek üzere olduğu için Nikos’la pazarlık yapmak ister.

Polat'ın Nikos'tan isteği, kendisine ne isterlerse yapılması ancak bebeğin yaşamasının sağlanmasıdır. Ancak Nikos bunu kabul etmez ve bu sahnede Nikos aracılığıyla, barış dolu bir geleceği simgeleyen bebeğin ölmesiyle bebek üzerinden anlamlandırılan umutların da yok olması sağlanmaya çalışılarak milliyetçi ayrılığın iyice keskinleştiği kanıtlanır. Bu sırada Don Kişot ortaya çıkarak, Polat'ın tek başına kurtulmasının çok güç olduğu yerden onu kurtarır. Polat'ın Don Kişot'tan yardım isterken bebeği göstererek, *“Bu barış uğruna ölebilirim.”* sözüne karşılık Don Kişot, *“Bir çocuk uğruna ölünür mü hoca?”* sorusuyla yanıt verir. Polat Don Kişot'un bu sorusunu, *“Bir umuttur çocuk. Onun için ölünür de yaşanır da.”* şeklinde yanıtlayarak Rumlar tekrar onların bulunduğu bölgeye gelmeden çocuğu alıp uzaklara götürmesini ve insanlık için yaşatmasını ister. Don Kişot çocuğu alıp gittikten sonra Polat vurulur ancak, *“Biz ölürüz ama barış yaşar.”* sözü ve sonrasında okuduğu şiirle birlikte Barış bebeğin gösterilmesi, her şeye rağmen barış umudunun yaşatıldığını kanıtlar niteliktedir.

3.5.4. Milliyetçi Ayrılıkların Din Üzerinden Gösterilmesi ve Filmde Dikkat Çeken Diğer Noktalar

Filmin ilk sahnelerinde, Polat'ın adaya gelişiyle Fatma oğluna adada yaşananları aktarırken camiinin kapatıldığını söyler. Camii Rumlar tarafından, yıkılabilme tehlikesiyle ibadet için sakıncalı olduğu gerekçesiyle kapatılmıştır. Buna karşılık Polat'ın, *“Minaresini şehitlerin kemiğiyle ördüğümüz, harcını kanımızla kardığımız camii nasıl yıkılır ana? Namussuzluk, ödleklik, hainlik yarışına girmiş bu herifler, zalimler.”* sözleriyle, ibadethane üzerinden, Türk kanı ve şehitlik mertebesi kavramları bir araya getirilerek milliyetçi ayrılıklar din üzerinden belirginleştirilmiştir. Ayrıca bu sahnede çalışmanın daha önceki kısımlarında bahsedilen toplumsal kimliğin ötekiyle güçlendirildiği bilgisi hatırlandığında; Türk kanı, şehitlik gibi kavramlar övülürken buna karşıt olarak Rumlar için namussuz, hain, korkak ve zalim gibi sıfatlar kullanılması kimliğin, ötekiyle kurulan karşıtlık üzerinden güçlendirildiğini açığa çıkarmaktadır. Dolayısıyla bu sahnede ötekileştirme yoluyla düşman yaratılmış ve haksızlığa uğrama söylemleriyle milliyetçi ruh beslenmiştir. Bunun beraberinde, Fatma'nın namaz kıldığı sahnelerin gösterilmesiyle din vurgusu ön plana çıkarılırken; Nikos'un, Polat ve Maria'nın

kaçtığını öğrendikten sonra yerlerini öğrenmek için Fatma'nın evine giderek namaz kılan kadına tokat atması da milliyetçi ayrılıklar sebebiyle dine yönelik saygının yitirildiğinin göstergesine dönüşmektedir.

Dinin milliyetçilikle ilişkilendirildiği bir başka sahne ise, Barış doğduktan sonra Fatma'nın kilisedeki resimlere bakarak isyan ettiği sahnedir. Bu sahnede Fatma'nın, *“Neden susuyorsunuz hâlâ? Süslü giysiler içinde, yaldızlı çerçeveler arasında susmak mı göreviniz? Bunca sefaletle karşı bir yanıt vermeyecek misiniz hâlâ?”* sözleriyle, milliyetçi kutuplaşmalar sebebiyle adadaki Türklerin maruz kaldığı Rum baskısı ve şiddeti Hristiyanlık dinini temsil eden objeler üzerinden açığa çıkarılmış ve bu şekilde uhrevi bir müdahale beklentisiyle din ideolojik kutuplaşmalara dahil edilmiştir. Filmde baskı ve şiddet gösteren taraf Rumlar olduğu için isyanın da onların benimsediği dine karşı yapılmış olması, bu durumu destekler niteliktedir.

Filmde dinin bütünleştiriciliği ise Türkler üzerinden aktarılır. Polat; Maria ve bebeğini Nikos ve adamlarından korumak için kaçarken Don Kişot ve Aşil onlara eşlik ederler. Bir Türk köyüne vardıklarında Don Kişot Polat'a, *“Yolumuz burada ayrılır hoca, din dostlarının arasına geldin artık.”* der. Don Kişot bu cümlesiyle Türklüğü İslam'la özdeşleştirir. Dolayısıyla bu sahnede, çalışmanın daha önceki bölümlerinde yer verilen din kardeşliğine vurgu yapılarak, dinin milli bilinçle olan ilişkisi ortaya konulmuştur. Bu sahnede dikkat çeken bir diğer nokta ise Türklüğe yapılan övgüdür. Don Kişot köye girmeden Polat ve ailesinden ayrılmak ister ancak Aşil, *“Köye kadar bırakalım onları. Hem burası bir Türk köyüdür, konuksever ve insan canlısıdırlar, korkulacak bir durum yoktur.”* sözleriyle Türklerin korumacı ve sevecen tavrını vurgular ve Rumların film boyunca gösterdiği saldırgan tavırla Türklerin tavrı arasındaki farkı ortaya koyar. Dolayısıyla bu sahneyle Türk milliyetçiliğinin üstünlüğünün açığa çıkarılmak istendiği söylenebilir.

Din konusunun yanında, filmde dikkat çeken bir diğer konu ise sözü edilen Türk köyüne girdikleri sahnede yaşananlardır. Karakterler köye girdiğinde köyde yalnızca köpek sesleri duyulur ve evler terk edilmiş gibidir. Biraz sonra gizlenmiş bir çocuk ortaya çıkar ve onları Rum sanarak kaçmaya çalışır. Don Kişot çocuğu

yakalayarak diğerlerinin yanına getirir ancak çocuk, “*Beni öldürmeyin Türk değilim ben.*” diyerek tekrar koşarak uzaklaşır. Ardından Don Kişot Polat’a, “*Burada seni aramışlar hoca, görmediğini söylemiş köylüler. Türk’üm diyeni vurmuşlar, sonra da buldozerle çukur açıp gömmüşler. Ne kadar korku çekmiş zavallı çocuk, Türk değilim diyecek kadar delirmiş.*” sözleriyle durumu açıklar. Bu sahnede çocuğun savunmasız bir varlık olarak resmedilişi ile içselleştirdiği korkudan dolayı milliyetini inkâr etmesi milliyetçi hassasiyetleri tetikleyici bir durum olarak değerlendirilebilir. İlerleyen sahnelerde, Polat Rum bir adamdan alışveriş yapmak istediğinde Rum adam ona Türk olup olmadığını sorar ve Polat “*Evelallah.*” diyerek Türklüğüyle övünür bir şekilde cevap verir. Adamın Türklere mal satmanın yasak olduğuna dair bir bilgisi olduğunu söylemesi üzerine Polat adamı tehdit eder ve adam Polat’ın bu tavrından korkarak panik halinde istediklerini hazırlamaya koyulur. Bir önceki sahnede yer alan çocuğun korkusu ve bu sahnede Polat’ın korkusuzluğu düşünüldüğünde, Polat’ın Rum adama karşı olan tavrıyla Rumlardan korkan çocuğun intikamının alındığı söylenebilir.

Filmde genel olarak barış teması ön plandadır. Bu tema, filmin ilk sahnelerinde Polat’ın Nikos’a söylediği “*Hepimiz dost olabilirdik.*” cümlesinde açığa çıkar. İlerleyen sahnelerde, doğan Barış bebek üzerinden anlatı boyunca barışa engel olan tarafın Rumlar olduğu sıklıkla vurgulanırken, bu söylem ayrıca Türkler tarafından yapılan hareketin haklı gerekçesi olarak sunulmaktadır. Son sahnelerde ise Türkiye’nin Kıbrıs’a hareket düzenlediği sırada Polat’ın sesinden okunan şiirde, “*Herkes kardeşçesine yaşayacak burada.*” dizesiyle bu söylem desteklenmektedir. Genel çerçevede; ak güvercin ve çocuk gibi simgeleri ön plana çıkaran film, Türk milliyetçiliğinin gayesi olarak sunulan barış vurgusuyla son bulmaktadır.

SONUÇ

Milliyetçilik, ulus-devletlerin ideolojisi ve toplumsal ve siyasi bir hareket olarak tanımlanmaktadır. Hizmet ettiği amaçlar doğrultusunda pozitif-negatif veya iyi-kötü kategorilerinde sınıflandırılan milliyetçilik; üstünlük kurmaya çalışan ve boyun eğdiren bir biçimde uygulandığı takdirde negatif, baskı altındaki ulusun kendi bağımsızlığı için mücadele etmesiyle bağlantılı olması halinde pozitif olarak değerlendirilmiştir. Aynı zamanda; yurttaşlık, yurtseverlik, yabancı düşmanlığı, etnosantrizm gibi pek çok terimin olduğu bir zincirin parçası olan milliyetçilik, bu terimleri kullanarak ve dil, din ve semboller gibi unsurları araç edinerek kendini gerçekleştirmektedir. Bunların yanında, toplumsal cinsiyet rolleri üzerindeki etkisi ve kimliklerin biçimlendiği çocukluk dönemini kapsamı dolayısıyla toplumun her kesiminde ifade alanı bulabilmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde başlangıçta daha çok erkeklikle ilişkilendirilen milliyetçilik, ulus-devletin korunması gibi amaçlara hizmet eden ordu kurumu çerçevesinde militarizm kavramıyla da yakından bağlantılıdır. Kadınlar ise milliyetçi projede vatanla özdeşleştirilmekte; ulusu simgeleyen; anne, eş, sevgili şeklinde konumlandırılmaktadır. Dolayısıyla erkeklik; milliyetçilik ve militarizmle anlamlandırılırken, kadınlık; milliyetçi anlamların taşıyıcısı olarak nitelendirilmektedir. Çocukluk dönemi ise, yarının “askerleri” ya da “eşleri/anneleri” şeklinde tahayyül edilerek milliyetçi ideolojiye dahil edilmektedir.

Milliyetçilik, devletlerarası meseleler kapsamında değerlendirildiğinde, Helen ve Türk milliyetçiliklerini Kıbrıs sorunu çerçevesinde karşı karşıya getiren bir ideoloji olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihsel serüveni Osmanlı dönemine dayanan Kıbrıs, Türkiye’nin yakın tarihinde de ulusal mesele olarak yer almaktadır. Helenlerin Yunan Ayaklanması’nı, Türklerin ise Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan sonraki yenilikleri örnek alarak anavatanlara yönelmeleriyle ve İkinci Dünya Savaşı’nın ardından başlayan değişimle birlikte, adada Enosis ve Taksim tezleri etrafında milliyetçi ayrılıklar yaşanmıştır. Kıbrıs sorunu Türkiye tarafından 1955 yılına kadar benimsenmese de bu tarihten sonra Kıbrıs’taki ve Türkiye’deki milliyetçi çevre aracılığıyla bu düşünce değiştirilerek ve Türkiye tarafından Kıbrıs konusuna tarihsel, stratejik ve milliyetçi önem atfedilerek, Kıbrıs ‘milli dava’ haline

getirilmiştir. 1960'lı yıllarda ise adada iki toplum arasındaki çatışmaların artmasıyla militarist yönelimler ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde Türkiye ilk defa ciddi olarak askeri hareket yapacağını bildirmiştir ancak dış ülkelerin müdahalesiyle bu plan gerçekleşmemiştir. Bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmasına rağmen, tarafların bitmeyen ve zaman zaman şiddetlenen milliyetçi çıkar çatışmalarının arasında kalması ve bu çatışmaların ada halkının ölümüne yol açması Türkiye'nin tekrar hareket düzenleme isteğini gündeme getirmiştir. Nitekim Türkiye garantör devlet statüsüyle 1974 yılında Kıbrıs Barış Harekatı'nı gerçekleştirmiştir. Harekatın ardından adaya milliyetçi ve militarist semboller aktarılmış, Kuzey Kıbrıs toprakları Türk milliyetçiliğini temsil eden bir bölgeye dönüşmüştür. Ancak K.K.T.C. uluslararası alanda yalnızca Türkiye Cumhuriyeti'nin tanıdığı bir devlet olarak kalmıştır. Bu yönüyle Türkiye'nin politik gündeminde hâlâ varlığını sürdürmektedir

Bu çerçeveden hareketle çalışmada, ideolojik söylemlerin ve tarihsel olayların sinemada yer bulmasının önemli olduğu düşünülerek, Türkiye'de Kıbrıs sorunu bağlamında üretilen filmlerde milliyetçi-militarist ideolojilerin; söylemler, semboller ve filmlerdeki karakterler üzerinden nasıl ifade edildiği araştırılmıştır. Bu nedenle çalışmanın odak noktasını; milliyetçi-militarist ideolojiler, Kıbrıs'taki milliyetçi ötekileştirmeden doğan çatışmalar ile Türklerin yaşadıkları ve Türkiye'nin Kıbrıs sorunundaki konumu oluşturmuştur. Çalışmanın örnekleminde, 1964-1974 yılları arasında üretilmiş filmler arasından seçilen ve milliyetçi-militarist ideolojiler doğrultusunda ideolojik bir analize tabi tutulabilecek; *On Korkusuz Adam*, *Şehitler*, *Göklerdeki Sevgili*, *Kartal Yuvası* ve *Zindan* adlı filmler yer almıştır.

Araştırma kapsamında ele alınan ilk film olan *On Korkusuz Adam*, Türkiye'nin Kıbrıs'a olan desteğini sivil halkın oluşturduğu gönüllü grubu aracılığıyla ortaya koyarak milliyetçi-militarist bir söylem oluşturmaktadır. Filmin 1964 tarihinde üretildiği bilgisi göz önünde bulundurulduğunda, bu tarihte Türkiye Kıbrıs'a henüz askeri müdahalede bulunmadığı için milliyetçi-militarist atmosferin halk aracılığıyla kurulması doğal karşılanmaktadır. Filmde, gerçek bir olaya dayanan Banyo Katliamı'nın temsil edildiği sahne ile dönemin gazetelerinin kullanıldığı sahneler olayın gerçeklik hissini arttırarak milliyetçi ruhu güçlendirme amacına hizmet etmektedir. Toplumun iki ayrı kutbunu oluşturan Rumlar ve Türklerin

resmedilişine bakıldığında, Rumlar; baskın yapan, ada topraklarında hakimiyet kurmaya çalışan, tecavüz eden, esir alan ve zorba karakterler olarak görselleştirilirken, Türkler; savunmacı, vatan için kendini feda eden, kahramanca savaşan ve maneviyatı güçlü karakterler olarak sunulmaktadır. Bu ayrım, Türklerin ölümünün şehitlik, Rumların ölümünün ise ‘temizlik’ olarak nitelendirilmesiyle belirginleştirilmiştir. Taraflar arasında kurulan bu zıtlık ile Türklerin iyi özellikleri ön plana çıkarılarak Türk milliyetçiliği yüceltilmiş ve Rumların saldırılarına karşı verilen militarist mücadeleler meşrulaştırılarak, kahramanlık mitine yaslanan anlatı güçlendirilmiştir. Filmde, kadın bedeni ve kadınların söylemleri aracılığıyla kadınlar milliyetçi ideolojiyle ilişkilendirilirken, çocuk ise; gerektiğinde habercilik yaparak diğerlerine destek olan, gerektiğinde düşmana karşı korunması gereken ve filmin sonunda da bayrağı dalgalandırmasıyla ulusun geleceğini temsil eden bir karakter olarak birçok yönden milliyetçi ideolojiye dahil edilmiştir. Ancak ağırlıklı olarak erkek karakterlerin milliyetçi ve militarist davranışları öne çıktığından, milliyetçi ideolojide eril hakimiyet ön plandadır. Bunların yanında filmde anavatanla kurulan bağ dikkat çekmektedir. Bu anlamda, adaya gelen gönüllü Türkler aracılığıyla, Türkiye Cumhuriyeti Türkleri ile Kıbrıslı Türkler arasındaki birlik ve beraberliğe vurgu yapılmıştır. Bu birlik söylemler aracılığıyla sık sık ifade edilerek milliyetçiliğin manevi yönü ön plana çıkarılmıştır. Ayrıca bayrak imgesi de anavatanla bağ kurulmasına ve ortak bir kimlik çerçevesinde milliyetçi ruhun yaşatılmasına aracılık etmektedir. Son olarak filmde Türk halkından kayıplar verilse de kazananın Türkler olduğu görülmekte ve film Türk milletinin zaferiyle sonuçlandırılarak milliyetçi ruh güçlendirilmektedir.

İncelenen ikinci film olan *Şehitler*’de anlatı Türkiye’nin Kıbrıs’a Barış Harekatı düzenlemesi üzerinden oluşturulur. Bu amaçla adaya gönderilen Üsteğmen Kemal üzerinden ordu doğrudan soruna dahil edilir. Bu durum Üsteğmen Kemal’in zaman zaman Türkiye’yle iletişim kurarak komutanlarını durumdan haberdar etmesiyle ve filmin sonundaki hareket görüntüleriyle desteklenir. Dolayısıyla bu filmde milliyetçi-militarist ideoloji, anavatanın yavru vatana desteği üzerinden aktarılmıştır. Namus, hürriyet gibi kavramlar çerçevesinde bu desteğin manevi yönü vurgulanarak milliyetçi hareket bu kavramlarla değerli hale getirilmiştir. Film *On*

Korkusuz Adam filmindekine benzer şekilde Türkiye’den Kıbrıs’a giden yardım üzerine kuruludur. Ancak *Şehitler* filminin yapım tarihinin 1974 olmasından dolayı *On Korkusuz Adam* filminden farklı olarak gönüllü halk aracılığıyla değil orduya mensup asker aracılığıyla Kıbrıs sorununa dahil olunmuştur. Bu fark Kıbrıs’a, *On Korkusuz Adam* filminde tekneyle giden Türkler ile *Şehitler* filminde askeri gemiyle giden Üsteğmen Kemal üzerinden de anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, filmde gazete manşetlerine yer verilmesi *On Korkusuz Adam* filmiyle olan bir diğer ortak noktayı oluşturmaktadır. Gazete manşetlerinin yanında, anlatının içine yerleştirilen radyo anonsu ve okunan şiir aracılığıyla milliyetçi-militarist ideoloji desteklenmiştir. Filmde Türkler, Rumları dize getiren veya onlara korku salan kişiler olarak konumlandırılırken; zeki, çevik, korkusuz ve kahraman imajlarıyla da Türk milliyetçiliği yüceltilmiştir. Bunun yanında, Rumlar tarafından Türk halkına yapılan saldırıların ‘vahşet’ olarak nitelendirilmesinin milliyetçi hassasiyetleri tetikleyici bir söylem olduğu görülmektedir. Türklerin silahlanması, Rum birliklerine karşı mücahit kamplarının oluşması bu vahşetin engellenmesi amacıyla yükselen milliyetçiliğin militarist yönünü temsil etmektedir. Filmde bir görev söz konusu olduğundan, görevi tamamlama şerefine nail olma ve şehitlik mertebesi bağlamında milliyetçilik erkek egemen söylem etrafında kurulmuştur. Kadın, hem bedeni üzerinden hem de anneliğin militarizasyonu; çocuk ise, çatışmaların yarattığı travma ve eğitimin militarizasyonu aracılığıyla milliyetçi-militarist ideolojiye dahil edilmiştir. Filmde; bayrak, din, ibadethane ve kadın üzerinden ötekileştirme yapılmış, bu ötekileştirmeyle oluşturulan düşmanlar aracılığıyla milliyetçi ideoloji beslenmiştir. Son olarak filmde, kayıplar verilse de görev başarıyla tamamlanarak Türk milletinin üstünlüğü vurgulanırken, Kıbrıs Barış Harekatı görüntüleriyle milliyetçi-militarist ideoloji pekiştirilmiştir.

Çalışmanın örneklemini oluşturan bir diğer film olan *Göklerdeki Sevgili*’de; anavatan vurgusu, kadın bedeninin vatan topraklarıyla ilişkilendirilmesi ve gazete haberleri aracılığıyla aktarılan bilgiler çatışmaların gerekçelendirilmesine ve milliyetçi-militarist atmosferin kurulmasına hizmet etmiştir. Erkekliğe atfedilen korumacı tavır aracılığıyla da militarist çatışmalar ön plana çıkarılmıştır. Filmde Türk milliyetçiliğinin en büyük simgelerinden biri olan Türk bayrağının sık sık

gösterilerek milliyetçi ruhun vurgulanması söz konusudur. Bunların beraberinde, anti milliyetçi karakterlere karşılık askerlik şerefli bir meslek olarak nitelendirilmiş, Türklerden korkup kaçan Rumlarla bu durum desteklenmiştir. Ayrıca vatan için ölenlerin cennete gideceği söylemi ve şehitlik kavramları etrafında milliyetçi-militarist duygular yüceltilmiştir. Filmde; Türk'ün adil, müşfik olduğu ancak yeri geldiğinde canavar olabileceği ifade edilerek militarizm vurgusu yapılmış, bu vurgu Timur'un Kara Yorgi'nin başını kestiği sahneyle desteklenmiştir. Filmde Rumlar Rumca konuştuğu için milliyetçi ayrılık dil aracılığıyla da ortaya koyulmuştur. Filmin ilk sahnelerinde Türkiye'de Atatürk fotoğrafıyla yürüyüş yapılması ve bu yürüyüşte Kurtuluş Savaşı'na göndermelerde bulunulması Türk milliyetçiliğinin tarihten gelen gücünü vurgulamaktadır. Son olarak, günün birinde uçaklarla, tanklarla, ay yıldızlı bayraklarla adaya tekrar gelineceğinin ifade edilmesi, filmin 1966 yapımı olmasından dolayı önemlidir. Bu sahneyle militarizmi çağrıştıran simgeler çerçevesinde milliyetçi meselenin henüz bitmediğine işaret edilmiştir.

Çalışmada incelenen dördüncü film olan *Kartal Yuvası*'nda, Kıbrıs'ta yaşayan bir Türk kadını olan Makbule karakterinin evini vatan topraklarıyla özdeşleştirilmesi ve Rum saldırılarıyla ev bir mücadele alanına dönüştüğünde üzerine düşenleri yapması aracılığıyla, kadınların milliyetçi ideolojiye dahil olması söz konusudur. Makbule'nin mücadeleyi kendisi gibi Kıbrıs Türk'ü olan Musa ile Hristiyanlıktan Müslümanlığa geçen Mery için vermesi, Türk milliyetçiliğinin soy birliği ve din kardeşliği bağlamında yüceltildiğini göstermektedir. Ayrıca filmde, Hristiyanlık ile Müslümanlığın detaylıca karşılaştırılması suretiyle İslam'ın övülmesi, adadaki milliyetçi ayrılıkların din üzerinden belirginleştirilmesine aracılık etmektedir. Bunun yanında; dini objelerin getirdiği manevi huzurun ifade edilmesi, İslam'ın Türklükle özdeşleştirilmesi, mücadeleden sonra duyulan ezan sesi ve camii görüntüsüyle milliyetçilik, dini unsurlarla desteklenen bütünlüklü bir yapı içinde sunulmuştur. Filmde Rumlar ve Türklerin eskilere dayanan dostluğuna değinilmiş, Rum karakterin söylemleriyle bu dostluğun bozulmasının sorumlusunun Rumlar olduğu açıkça çıkarılarak Türklerin milliyetçi-militarist mücadelesinin haklılığı ortaya koyulmuştur. Filmde zaman zaman fonda duyulan Türk marşı ve Makbule karakterinin göğsünde yer alan Türk bayrağı, milliyetçiliğin ön plana çıkarılmasında önemli unsurlardır.

Son olarak filmde, Türkiye'nin adaya yaptığı hareketin görüntülerini içeren sahneler aracılığıyla militarist bir milliyetçilik sergilenmiştir.

Çalışmada incelenen son film olan *Zindan*'da anlatı barış teması etrafında şekillenmektedir. Bu tema filmin çoğu sahnesinde görülen ak güvercin imgesiyle ve Polat ile Maria'nın dünyaya getirdikleri Barış bebekle simgelenmektedir. Filmde Rumlar barış ortamını bozanlar, Türkler ise barışı sağlayıp kardeşçe yaşamaya çalışanlar olarak konumlandırılmış, iki toplum arasındaki bu ayrışmayla birlikte milliyetçi atmosfer kurulmuştur. Bunun beraberinde, incelenen diğer Kıbrıs filmleriyle benzer şekilde anavatanın desteği göz önünde tutularak soy birliği çerçevesinde milliyetçi bağ vurgulanmıştır. Filmde birbirine düşman olan iki ayrı toplum ötekilik söylemleriyle kutuplaştırılırken, Maria ve Polat arasındaki farklılık İslam dininin Maria tarafından benimsenmesi ile ortadan kaldırılarak din milliyetçi ideolojiye dahil edilmiştir. İncelenen diğer filmlere benzer biçimde *Zindan*'da da kadın bedenine saldırı ve tecavüz üzerinden milliyetçilik ile cinsellik birleştirilmiş, bu durumda namusun korunması görevi, milliyetçi ideolojinin erkeğe yüklediği bir görev ve sorumluluk olarak ön plana çıkmıştır. Anlatının genel olarak barış temasıyla oluşturulduğu filmde, Barış bebeğin yaşatılması üzerinden toplumların arasında sağlanabilecek barış umudu harekete geçirilmektedir. Dolayısıyla filmde verilen milliyetçi-militarist mücadele bu umudun gerçekleştirilmesi gayesiyle meşrulaştırılmaktadır. Özellikle son sahnelerde, Rumların çocuğu öldürmeye çalışmasına karşılık Polat'ın, "Çocuk umuttur, yaşmalıdır" söylemleri, milliyetçi çatışmaların bu çerçevede şekillendiğini kanıtlamaktadır. Filmde Rumlar namussuz, hain, korkak gibi sıfatlarla nitelendirilirken, buna karşılık Türk kanı, şehitlik gibi kavramlar ön plana çıkarılarak Türk milliyetçiliği yüceltilmektedir. Filmde, incelenen diğer filmlerden farklı olarak, Türk köyünde Polat ve beraberindekileri görünce korkup Türklüğünü inkar eden küçük çocuk dikkat çekmektedir. Diğer filmlerde çocuklar genellikle haberci sıfatıyla Türk milliyetçiliğine dahil edilirken, bu filmde çocuğun Türklüğünü inkar edişi üzerinden Rumların ada halkına yaşattığı korku vurgulanmaktadır. Dolayısıyla milliyetçi hassasiyetler, masum ve savunmasız insanlara yönelik olarak harekete geçirilen korku duygusu üzerinden

tanımlanmaktadır. Film, Polat'ın Rumlarla çatıştığı sahneler ve Türkiye'nin Kıbrıs'a Barış Harekatı düzenlediği sahnelerle militarist ideolojiye hizmet etmektedir.

Filmler genel olarak değerlendirildiğinde, Kıbrıs sorununun taraflarını oluşturan iki ayrı toplumdan biri olan Türklerin kahramanlıkla, Rumların ise hainlikle tanımlandığı ve Türk milliyetçiliğinin yüceltildiği görülmektedir. Türk milletinin Rum saldırıları karşısındaki yardım bekleyişi milliyetçi-militarist çatışmaların önünü açmakta; Türkiye'den adaya gönüllülerin gitmesi, asker gönderilmesi ve geniş çaplı olarak Barış Harekatı yapılması gibi girişimlerin meşruluğunu sağlamaktadır. Bu bağlamda, anavatan yavru vatana sahip çıkan ve destek olan bir devlet olarak konumlandırılarak iki toplum arasındaki milliyetçi bağ güçlendirilmektedir. Genel olarak anlatılar kadın, erkek ve çocuk karakterlerin yaşadıkları sorunlar etrafında oluşturularak, toplumun her kesiminin milliyetçi-militarist ideoloji tarafından içerilmesi sağlanmıştır. Filmlerde milliyetçi-militarist ideolojiyi simgeleyen bayrak, marş, şiir, tank, jet, silah gibi unsurlara sıklıkla yer verilmiştir. Adadaki milliyetçi kutuplaşmalar genel olarak din üzerinden de desteklenmiştir. Filmlerin sonunda Türkler verdiği kayıplara rağmen zafere ulaşan taraf olarak konumlandırılmıştır. Bu zafer çoğunlukla Türkiye'den gelen destekle taçlandırılmıştır.

Milliyetçi-militarist söylemler bağlamında Türk filmlerinde Kıbrıs sorununun nasıl temsil edildiğini ele alan çalışma kapsamında incelenen filmler aracılığıyla, bu söylemlerin hem diyaloglarla hem de oluşturulan görsel atmosfer ve imgeler aracılığıyla ortaya konduğu görülmüştür. Dolayısıyla bu çalışmada, Kıbrıs sorununu konu alan filmlerin dönemin politik atmosferiyle yakından ilişkili olduğu ve milliyetçi-militarist ideolojiye hizmet eden temsiller barındırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Ahmad, F. (2014). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye* (5. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Akbal Süalp, Z. T. (2006). Bir Deneyimin Tarihi; Tarih Deneyimleri ve Deneyim Tarihi. Elif Akçalı (Der.), İçinde, *Türk Film Araştırmalarında Yeni Yönelimler 5: Sinema ve Tarih* (ss. 41-47), İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Akçam, T. (2020). Türk Ulusal Kimliği Üzerine Bazı Tezler. Tanıl Bora (Editör), İçinde, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4: Milliyetçilik* (ss. 53-62). İstanbul: İletişim Yayınları.

Alpan Çakmak, D. (2016). *Kolektif Hafıza Bağlamında Sinemada Kıbrıs Sorunu*. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Altınay, A. G. (2021). Eğitimin Militarizasyonu: Zorunlu Milli Güvenlik Dersi. Ahmet İnsel ve Tanıl Bora (Der.), İçinde, *Bir Zümre, Bir Parti Türkiye’de Ordu* (ss. 179-200), İstanbul: İletişim Yayınları.

Altınay, A. G. ve Bora, T. (2020). Ordu, Militarizm ve Milliyetçilik. Tanıl Bora (Ed.), İçinde, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik* (ss.140-154), İstanbul: İletişim Yayınları.

Anderson, B. (1995). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. İskender Savaşır (Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.

Arabacı, Y. (2019). *Sinemada Kıbrıs Meselesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Atatürk, M. K. (2006). *Nutuk (Söylev)* (Baskı sayısı belirtilmemiş.). İstanbul: Kitap Zamanı.

Aydın, S. (2021). Popüler Kültür ve Milliyetçilik: Sokağın Hissi. Simten Coşar ve Aylin Özman (Der.), İçinde, *Milliyetçilik ve Toplumsal Cinsiyet: Edebiyat, Medya, Siyaset* (ss.19-76), İstanbul: İletişim Yayınları.

Balibar, E. (1995a). Irkçılık ve Milliyetçilik. Etienne Balibar ve Immanuel Wallerstein (Der.), İçinde, *İrk Ulus Sınıf: Belirsiz Kimlikler* (ss.50-87), Nazlı Ökten (Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.

Balibar, E. (1995b). Ulus Biçimi: Tarih ve İdeoloji. Etienne Balibar ve Immanuel Wallerstein (Der.), İçinde, *İrk Ulus Sınıf: Belirsiz Kimlikler* (ss. 109-133), Nazlı Ökten (Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.

Barlık, Necdet (Yapımcı), Jöntürk, Remzi (Senarist) ve Jöntürk, Remzi (Yönetmen). (1974). Zindan (Film). Türkiye: Barlık Film.

Bora, T. (2003). *Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslâmcılık* (3. Baskı). İstanbul: Birikim Yayınları.

Bourdieu, P. (2018). *Eril Tahakküm*. Bediz Yılmaz (Çev.), İstanbul: Bağlam Yayınları.

Canefe, N. (2007). *Anavatandan Yavruvatana Milliyetçilik, Bellek ve Aidiyet*. Deniz Boyraz (Çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Chatterjee, P. (2016). Kadın Sorununa Milliyetçi Çözüm. Evrem Tilki (Çev.), Ayşe Gül Altınay (Der.), İçinde, *Vatan Millet Kadınlar* (103-125), İstanbul: İletişim Yayınları.

Clogg, R. (1997). *Modern Yunanistan Tarihi*. Dilek Şendil (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Connell, R. W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*. Cem Soydemir (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Copeaux, E. (2020). Türk Milliyetçiliği: Sözcükler, Tarih, İşaretler. Görkem Doğan (Çev.), Tanıl Bora (Editör), İçinde, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce 4: Milliyetçilik* (ss.44-52), İstanbul: İletişim Yayınları.

Copeaux, E. ve Mauss-Copeaux, C. (2009). *Taksim! Bölünmüş Kıbrıs: 1964-2005*. Ali Berktaş (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Corrigan, T. (2015). *Film Eleştirisi El Kitabı*. Ahmet Gürata (Çev.), Ankara: Dipnot Yayınları.

Çağaptay, S. (2020). Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite. Tanıl Bora (Ed.), İçinde, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt:4 Milliyetçilik* (ss. 245-262), İstanbul: İletişim Yayınları.

Çağdaş Film (Yapımcı), Kakinç, Tarık Dursun (Senarist) ve Baytan, Natuk (Yönetmen). (1974). Kartal Yuvası (Film). Türkiye: Çağdaş Film.

Doğan, H. (2009). Maskeli Beşler Irak ve Kurtlar Vadisi Irak Filmlerinde Görülen Milliyetçi Tarih Yazımı. Barış Çoban (Haz.), İçinde, *Medya Milliyetçilik Şiddet* (ss.131-159), İstanbul: Su Yayınevi.

Dökmen, Z. Y. (2015). *Toplumsal Cinsiyet: Sosyal Psikolojik Açıklamalar* (6. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Duru, Naci (Yapımcı), Jöntürk, Remzi (Senarist) ve Jöntürk, Remzi (Yönetmen). (1966). Göklerdeki Sevgili (Film). Türkiye: Duru Film.

Duruel Erkılıç, S. A. (2005). Kurmaca Filmler Üzerinden Sinema ve Tarih İlişkisine Bakış. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 2, 71-87.

Ekicigil, Recep (Yapımcı), Ekicigil, Recep (Senarist) ve Başaran, Tunç (Yönetmen). (1964). On Korkusuz Adam (Film). Türkiye: Artist Film.

Enloe, C. (2003). *Muzlar, Plajlar ve Askeri Üsler: Feminist Bakış Açısından Uluslar arası Siyaset*. Berna Kurt ve Ece Aydın (Çev.), İstanbul: Çitlembik Yayınları.

Enloe, C. (2006). *Manevralar: Kadın Yaşamının Militarize Edilmesine Yönelik Uluslararası Politikalar*. Serpil Çağlayan (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Enloe, C. (2016). Feminizm, Milliyetçilik ve Militarizm. Ayşe Gül Altınay ve Tansel Güney (Çev.), Ayşe Gül Altınay (Der.), İçinde, *Vatan Millet Kadınlar* (ss.203-226), İstanbul: İletişim Yayınları.

Erdur, Necdet (Yapımcı), Yiğit, Tamer (Senarist) ve İnanc, Çetin (Yönetmen). (1974). *Şehitler* (Film). Türkiye: Gaye Film.

Eroğul, C. (1990). *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)* (2. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.

Ferro, M. (1995). *Sinema ve Tarih*. Turhan Ilgaz ve Hülya Tufan (Çev.), İstanbul: Kesit Yayıncılık.

Fevzioğlu, B. ve Fevzioğlu, B. (2009). *Sinema, Plâk ve Bildirilerde Kıbrıs Türklerinin Direniş Yılları (1)* (Baskı sayısı belirtilmemiş.). KKTC: Ajans Yayınları.

Fırat, M. M. (1997). *1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu* (1. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Gayde, G. (2008). *Kıbrıs Sorununun Belgesellerdeki Sunumu: Türkiye’de Üretilen Kıbrıs Belgeselleri Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Gellner, E. (1992). *Uluslar ve Ulusçuluk*. Büşra Ersanlı Behar ve Günay Göksu Özdoğan (Çev.), İstanbul: İnsan Yayınları.

Gellner, E. (2012). *Milliyetçiliğe Bakmak*. Simten Coşar ve Saltuk Özertürk – Nalan Soyarak (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Gençoğlu Onbaşı, F. (2021). Zorunlu-Gönüllü Milliyetçilikler ve Toplumsal Cinsiyet: Erilliğin Bedeli. Simten Coşar ve Aylin Özman (Der.), İçinde, *Milliyetçilik ve Toplumsal Cinsiyet: Edebiyat, Medya, Siyaset* (ss.143-173), İstanbul: İletişim Yayınları.

Gevgilili, A. (1981). *Yükseliş ve Düşüş* (1. Baskı). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Göçek, F. M. (2020). Osmanlı Devleti’nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım. Tanıl Bora (Editör), İçinde, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4: Milliyetçilik* (ss.63-76). İstanbul: İletişim Yayınları.

Güney, A. (2006-07). Resmi Milliyetçilikten Popüler Milliyetçiliğe Geçiş: 1960 Sonrası Türk Sineması Üzerine Siyasal Bir Deneme. İçinde, *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, 39, 209-226.

Habermas, J. (2012). “Öteki” Olmak “Öteki”yle Yaşamak. İlknur Aka (Çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Halim, İ. ve Taşeli, B. (2006). Tarihsel Süreçte Kıbrıs Türk Toplumunu ve Sinema İlişkileri. Elif Akçalı (Der.), İçinde, *Türk Film Araştırmalarında Yeni Yönelimler 5: Sinema ve Tarih* (ss.93-104), İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Hasgüler, M. (2000). *Kıbrıs'ta Enosis ve Taksim Politikalarının Sonu* (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Hayes, C. J. H. (2010). *Milliyetçilik: Bir Din: Batı Siyasal Düşüncesinde “Ulusalcılık” Tasavvuru*. Murat Çiftkaya (Çev.), İstanbul: İz Yayıncılık.

Hobsbawm E. J. (2003). *Devrim Çağı: Avrupa 1789-1848*. Bahadır Sina Şener (Çev.), Ankara: Dost Kitabevi.

Hobsbawm, E. J. (2006). Giriş: Gelenekleri İcat Etmek. Eric J. Hobsbawm ve Terence Ranger (Der.), İçinde, *Gelenegin İcadı* (ss.1-18), Mehmet Murat Şahin (Çev.), İstanbul: Agora Kitaplığı.

Hobsbawm, E.J. (2017). *Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik*. Osman Akınhay (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Kalodukas, A. (2003). Kıbrıs Sorunu: II. Dünya Savaşı'ndan Annan Planı'na. Stefo Benlisoy (Çev.), Masis Kürkçügil (Der.), İçinde, *Kıbrıs Dün ve Bugün* (ss.69-136), İstanbul: İthaki Yayınları.

Kanbur, A. (2006). Sinemada Temsil ve Tarihimiz. Elif Akçalı (Der.), İçinde, *Türk Film Araştırmalarında Yeni Yönelimler 5: Sinema ve Tarih* (ss. 49-55), İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Kaplan, İ. (2005). *Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi ve Siyasal Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi* (5. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Karpat, H. K. (2019). *Kısa Türkiye Tarihi (1800-2012)* (8. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kedourie, E. (1971). *Avrupa'da Milliyetçilik*. M. Halûk Timurtaş (Çev.), Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Kırlı Ntokme, O. (2010). Ulus Devlet Oluşturmada Yunanistan Örneği: Büyük Ülkü-Megali İdea. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 12(46), 401-424.
- Kızılyürek, N. (1993). *Ulus Ötesi Kıbrıs* (Baskı Sayısı Belirtilmemiş). Lefkoşa: Kassulitis Ltd.
- Kızılyürek, N. (2003). Birinci Cumhuriyet'ten Yeni Kıbrıs'a. Masis Kürkçügil (Der.), İçinde, *Kıbrıs Dün ve Bugün* (ss.13-44), İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kızılyürek, N. (2011). *Paşalar, Papazlar: Kıbrıs ve Hegemonya* (1. Baskı). İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Kızılyürek, N. (2016). *Milliyetçilik Kışkırtıcılığı Kıbrıs* (5. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kızılyürek, N. (2020). Rauf Denктаş ve Kıbrıs Türk Milliyetçiliği. Tanıl Bora (Editör), İçinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 4: Milliyetçilik* (ss. 335-344). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kluge, A. (2016). *Sinema Hikâyeleri*. Haluk Uluşan (Çev.), İstanbul: Lemis Yayın.
- Kürkçügil, M. (2003). Sunuş. Masis Kürkçügil (Der.), İçinde, *Kıbrıs Dün ve Bugün* (ss. 7-12), İstanbul: İthaki Yayınları.
- Laçiner, Ö. (2021). Türk Militarizmi 1. Ahmet İnsel ve Ali Bayramoğlu (Der.), İçinde, *Bir Zümre, Bir Parti Türkiye'de Ordu* (ss.13-28), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Locke, J. (2004). *Eğitim Üzerine*. Aylin Uğur (Çev.), Ankara: Yeryüzü Yayınevi.
- Millas, H. (1994). *Yunan Ulusunun Doğuşu* (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Millas, H. (2020). Milli Türk Kimliği ve ‘Öteki’ (Yunan). Tanıl Bora (Editör), İçinde, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4: Milliyetçilik* (ss. 193-201). İstanbul: İletişim Yayınları.

Mütercimler, E. (2007). *Kıbrıs Barış Harekâtı’nın Bilinmeyen Yönleri: Satılık Ada Kıbrıs* (5. Baskı). İstanbul: Alfa Yayınları.

Nagel, J. (2016). Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik. Aksu Bora (Çev.), Ayşe Gül Altınay (Der.), İçinde, *Vatan Millet Kadınlar* (ss.65-101), İstanbul: İletişim Yayınları.

Najmabadi, A. (2016). Sevgili ve Ana Olarak Erotik Vatan: Sevmek Sahiplenmek Korumak. Tansel Güney ve Elçin Gen (Çev.), Ayşe Gül Altınay (Der.), İçinde, *Vatan Millet Kadınlar* (ss.129-165), İstanbul: İletişim Yayınları.

Özden, Z. (2004). *Film Eleştirisi: Film Eleştirisinde Temel Yaklaşımlar ve Tür Filmi Eleştirisi* (2. Baskı). İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.

Özdoğan, G. G. (2020). Dünyada ve Türkiye’de Turancılık. Tanıl Bora (Ed.), İçinde, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4: Milliyetçilik* (ss. 388-405), İstanbul: İletişim Yayınları.

Özgüç, A. (2012). *Ansiklopedik Türk Filmleri Sözlüğü* (3. Baskı). İstanbul: Horizon Yayınları.

Öztan, G. G. (2018). *Türkiye’de Militarizm: Zihniyet, Pratik, Propaganda* (1. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Öztan, G.G. (2019). *Türkiye’de Çocukluğun Politik İnşası* (3. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Renan, E. (2016). *Ulus Nedir?*. Gökçe Yavaş (Çev.), İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Ryan, M. ve Kellner, D. (2010). *Politik Kamera*. Elif Özsayar (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Saigol, R. (2016). Militarizasyon, Ulus ve Toplumsal Cinsiyet: Şiddetli Çatışma Alanları Olarak Kadın Bedenleri. Tansel Güney (Çev.), Ayşe Gül Altınay (Der.), İçinde, *Vatan Millet Kadınlar* (ss.227-259), İstanbul: İletişim Yayınları.

Sancar, S. (2016). *Erkeklik İmkânsız İktidar: Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler* (4. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.

Sander, O. (2003). *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e* (12. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.

Sirman, N. (2020). Kadınların Milliyeti. Tanıl Bora (Editör), İçinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 4: Milliyetçilik* (ss.226-244), İstanbul: İletişim Yayınları.

Smith, A. D. (1994). *Milli Kimlik*. Bahadır Sina Şener (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Süar, S. (2011). *Yunanistan Sinemasında Küçük Asya Sorunsalı*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.

Şahin, M. (2015). Türk Sinemasında Kıbrıs Temalı Filmlerde Ötekinin Temsilindeki Dönüşüm. *Erciyes İletişim Dergisi*, 4(2), 2-16.

Toffler, A. (2008). *Üçüncü Dünya*. Selim Yeniçeri (Çev.), İstanbul: Koridor Yayıncılık.

Toker, M. (1992). *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1965: İnönü'nün Son Başbakanlığı 1961-1965* (2. Baskı). Ankara: Bilgi Yayınları.

Tolgay, A. (2016). *Kıbrıs'ın Orta Yeri Sinema* (1. Baskı). Lefkoşa: Bem Yayınları.

Tombazos, S. (2003). Kıbrıs Milliyetçilikleri. Mutlucan Şahan (Çev.), Masis Kürkçügil (Der.), İçinde, *Kıbrıs Dün ve Bugün* (ss.45-68), İstanbul: İthaki Yayınları.

Türkkol, F. (2013). Türk Filmlerinde Kıbrıs ve Kıbrıslı Türkler Türkiye Kameralarında Kabul ve Ret: Mazlum Türk ve Kıbrıslı Türk. *sinecine: Sinema Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 9-37.

Üstel, F. (2019). “*Makbul Vatandaş*”ın *Peşinde: II. Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi* (8. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Walby, S. (2016). Kadın ve Ulus. Meltem Ağduk-Gevrek (Çev.), Ayşe Gül Altınay (Der.), İçinde, *Vatan Millet Kadınlar* (ss.35-63), İstanbul: İletişim Yayınları.

Weber, M. (2006-07). Millet. Ebru Çerezcioğlu (Çev.), *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 39, 181-188.

Yıldız, A. (2009). Kemalist Milliyetçilik. Ahmet İnsel (Ed.), İçinde, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 2: Kemalizm* (ss. 210-234), İstanbul: İletişim Yayınları.

Yuval-Davis, N. (2020). *Cinsiyet ve Millet*. Ayşin Bektaş (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Zürcher, E. J. (2018). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*. Yasemin Saner (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.